

Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας

Πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών : «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία και Ιστορία της Τέχνης»

Ειδίκευση : «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού»

Η συγκρότηση του ποινικού οπλοστασίου στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, 1828-1832: το παράδειγμα της φυλακής

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Άννα Σουλελέ

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

Επιβλέπουσα : Βάσω Σειρηνίδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού (ΕΚΠΑ)

Μέλος : Κατερίνα Κωνσταντινίδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού (ΕΚΠΑ)

Μέλος : Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας (ΕΚΠΑ)

Αθήνα 2024

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή.....	3
A. Η συγκρότηση ποινικών συστημάτων (18ος-19ος αιώνας)	
1. Το ερευνητικό πεδίο.....	7
2. Νέες ποινικές λογικές.....	8
3. Από τα πτωχοκομεία στη φυλακή: τα πρώτα ιδρύματα εγκλεισμού, η εξέλιξή τους και η έννοια του σωφρονισμού στον ευρωπαϊκό και αμερικανικό κόσμο.....	10
4. Από τα μποντρούμια στη φυλακή: η φυλακή στον οθωμανικό και τον ελλαδικό κόσμο.....	11
B. Νέοι θεσμοί για μια νέα επικράτεια: το ποινικό οπλοστάσιο του κράτους αναβαθμίζεται (1828-1832)	
1. Το καθεστώς εκνομίκευσης της κυβέρνησης του Καποδίστρια.....	16
i. Οι διοργανισμοί των δικαστηρίων: 1828, 1830, 1832.....	17
ii. Οι εγκληματικές διαδικασίες: 1829, 1830.....	24
iii. Ο θεσμός της αστυνομίας.....	32
iv. «Περί της κατασκευής των φυλακών», 1830: η ιδέα της ποινικής φυλακής.....	33
2. Ιδεολογικοί λόγοι γύρω από τη νέα ποινική διαδικασία.....	37
i. Το νομικό επιτελείο: Ιωάννης Γενατάς & Χριστόδουλος Κλονάρης.....	38
ii. Οι ιδέες του παραδειγματισμού και της συνήθειας.....	45
Γ. Ιχνηλατώντας την υλική πραγματικότητα της φυλακής	
1. Ο πληθυσμός της φυλακής.....	48
2. Η γεωγραφία της φυλακής.....	49
3. Τα προβλήματα της φυλακής.....	52
4. Το «μέλλον» της φυλακής: συνέχειες και ασυνέχειες στο διάταγμα του 1836.....	54
Συμπεράσματα.....	57
Πρωτογενείς πηγές.....	59
Βιβλιογραφία.....	60
Περίληψη-Summary.....	66
Παράρτημα	70

Εισαγωγή

Στο διάστημα της τελευταίας πενταετίας (2019-2024), ο ποινικός κώδικας και ο κώδικας ποινικής δικονομίας έχουν υποστεί πολλαπλές τροποποιήσεις στο πλαίσιο της αναβάθμισης του νομικού οπλοστασίου του κράτους για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας. Η ποινικοποίηση κοινωνικών αντιδράσεων και η αυστηροποίηση των ποινών βρίσκονται στον πυρήνα των νέων κωδίκων. Καθώς η εξουσία απονομής δικαιοσύνης, αν και ανεξάρτητη, λειτουργεί επικουρικά στην επιβολή της κρατικής εξουσίας, μέσω της εφαρμογής των νόμων, σε περιόδους οξυμένης κοινωνικής έντασης παρατηρείται μια αυξημένη μέριμνα για την οργάνωση και την εξασφάλιση του κρατικού μονοπωλίου στον προσδιορισμό και στην καταστολή του εγκλήματος. Η περίοδος 1828-1832, ακροβατώντας ανάμεσα στην εμπόλεμη συνθήκη της εθνικοαπελευθερωτικής επανάστασης και στη διαμόρφωση του νέου εθνικού κρατικού μηχανισμού, βρίθει κοινωνικών εντάσεων και συγκρούσεων. Στο διάστημα αυτό, η κυβέρνηση του Ιωάννη Καποδίστρια εργάστηκε πυρετωδώς για την οργάνωση θεσμών στον ελληνικό χώρο στους τομείς της διοίκησης, της εκπαίδευσης, της υγείας και της δικαιοσύνης.

Στον τομέα της δικαιοσύνης, μέσα από μια σειρά ψηφισμάτων, η κυβέρνηση αποπειράθηκε την οργάνωση ενός ενιαίου δικαστικού συστήματος σε όλα τα απελευθερωμένα εδάφη. Αποπειράθηκε ειδικότερα την οργάνωση της απονομής ποινικής δικαιοσύνης μέσα από την κατάρτιση ενός είδους ποινικών δικονομιών και μέσα από διαφορετικού περιεχομένου νομοθετήματα και διατάγματα. Αφορμή για την παρούσα διπλωματική εργασία αποτέλεσε το νομοσχέδιο του 1830 με τον τίτλο «Περί της κατασκευής των φυλακών», το οποίο είναι ιδιαίτερα αναλυτικό ως προς τη χωροταξική οργάνωση και την καθημερινή ζωή στις νέες φυλακές. Πώς συντάσσεται την εποχή αυτή ένα τόσο λεπτομερές νομοσχέδιο για τις φυλακές, σε ποιες ανάγκες του κράτους καλείται να δώσει λύση και με ποια υλική πραγματικότητα συνομιλεί;

Αυτά τα πρώτα αυθόρμητα ερωτήματα λειτούργησαν ως έναυσμα για τη συνολική εξέταση του τρόπου με τον οποίο οργανώθηκε η απονομή ποινικής δικαιοσύνης στο διάστημα της διακυβέρνησης του Ιωάννη Καποδίστρια. Η περίοδος του Καποδίστρια και η συμβολή του ειδικά στον τομέα της δικαιοσύνης αποτελούν αντικείμενα που έχουν τύχει ερευνητικής επεξεργασίας κυρίως από νομικούς και ιστορικούς του δικαίου.¹ Ωστόσο, η υπάρχουσα βιβλιογραφία

¹Συγκεκριμένα για το ζήτημα της οργάνωσης του δικαστικού συστήματος βλ. το έργο του Δημήτρη Γ. Σερεμέτη, *Η δικαιοσύνη επί Καποδίστρια*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη 1959, τις μελέτες του Μενέλαου Τουρτόγλου: «Περί της ποινικής Δικαιοσύνης επί Τουρκοκρατίας και μετ' αυτήν μέχρι και του Καποδιστρίου. Βυζαντιναί τινές επιδράσεις επί το εφαρμοσθέν δίκαιον», *Επετηρίδα Κέντρου Ερένης Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου* 15 (1968), σ. 1-37, «Ο Διοργανισμός των δικαστηρίων και η πολιτική και εγκληματική διαδικασία του 1830. Κριτικά παρατηρήσεις Αλ. Πάλμα-Απαντήσεις Ι. Γενατά», *ΕΚΕΙΕΔ* 8 (1958), σ. 1-102 και τα έργα του Νίκου Ι.

περιστρέφεται γύρω από το δίπολο παράδοσης-νεωτερικότητας εξετάζοντας τους νέους δικαιοακούς θεσμούς με σκοπό την απόδειξη ή απόρριψη των εκσυγχρονιστικών φιλοδοξιών του Καποδίστρια και της αποτυχίας ή επιτυχίας των μέτρων που έλαβε. Η παρούσα διπλωματική απομακρύνεται από τέτοιες διχοτομικές προσεγγίσεις. Αξιοποιεί το νομοσχέδιο του 1830 «Περί της κατασκευής των φυλακών» ως αφετηρία σκέψης προκειμένου να ξεδιπλώσει την ιστορική διαδικασία μέσα από την οποία εκπονήθηκε ένα συνολικό πρόγραμμα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης στο διάστημα 1828-1832.² Το ζήτημα της φυλακής αντιμετωπίζεται ως ένα σημαντικό παράδειγμα αυτού του νέου ποινικού προγράμματος.

Μια κεντρική έννοια στην εργασία είναι αυτή του «συστήματος», η οποία αντλείται από το πεδίο του ποινικού δικαίου, όπως αυτό εξετάζεται από την οπτική των νομικών επιστημόνων. Σύμφωνα με τον Ηλία Δασκαλάκη, η ποινική δικαιοσύνη αποτελείται από δύο επίπεδα, από «το επίπεδο του συστήματος και το επίπεδο της λειτουργίας». Το σύστημα ορίζεται ως «το σύνολο αλληλοσυνδεόμενων στοιχείων που έχουν κοινό σκοπό ή κοινή λειτουργική αποστολή» και αποτελείται από τέσσερα υποσυστήματα: το σύνολο ανακριτικών και δικαιοδοτικών οργάνων, την εισαγγελία, την αστυνομία και τη σωφρονιστική υπηρεσία. Η λειτουργία του ποινικού συστήματος αναφέρεται στον «τρόπο λειτουργίας των διαφόρων μηχανισμών του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης ο οποίος ορίζεται από τον κώδικα ποινικής δικονομίας».³ Στην εργασία θα εξετάσουμε αν και με ποιους τρόπους το πρόγραμμα ποινικής δικαιοσύνης της κυβέρνησης Καποδίστρια ανταποκρίνεται στην έννοια του συστήματος. Συγκεκριμένα, θα ερευνήσουμε ποια από αυτά τα υποσυστήματα δημιουργήθηκαν και κατά πόσο λειτούργησαν συντονισμένα. Το θεωρητικό αυτό υπόβαθρο αξιοποιείται για τη διατύπωση ενός βασικού ερωτήματος-υπόθεσης εργασίας: οι διαδικασίες που έλαβαν χώρα κατά την τετραετία 1828-1832 συνέτειναν στη διαμόρφωση ενός ενιαίου συστήματος ποινικής δικαιοσύνης;

Το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, μέσα από μια σύντομη ιστορική αναδρομή, εξετάζει τις μεταβολές του ποινικού συστήματος σε διεθνές επίπεδο και στον ελληνικό χώρο κατά τον 18ο και

Πανταζόπουλου: «Οι θεμελιωτάι του νεοελληνικού δικαίου. Ο Γενατάς και η οργάνωσις της δικαιοσύνης επί Καποδιστρίου», *Αθήνα* 53 (1949), σ. 297-318 και του ίδιου, *Η δικαιοδοτική πολιτική κατά την Επανάσταση και την Καποδιστριακή περίοδο (1821-1832). Απόπειρες υποκαταστάσεως της δικαστικής εξουσίας από την εκτελεστική*, ανάπτυπον, Θεσσαλονίκη 1978.

²Η μεθοδολογική αυτή προσέγγιση αντλείται από τον Pieter Spierenburg, ο οποίος κάνει μια διάκριση ανάμεσα σε δύο διαφορετικές μεθόδους που έχουν αξιοποιηθεί ιστοριογραφικά για τη μελέτη της ιστορίας των ποινικών συστημάτων. Πρόκειται για τη «modernization-oriented», η οποία αντιμετωπίζει την εξέλιξη των ποινικών συστημάτων ως μια γραμμική διαδικασία και επικεντρώνεται στην απόδειξη του εκμοντερνισμού των νέων συστημάτων, και τη «process-oriented approach», κατά την οποία δίνεται έμφαση στην ιστορική διαδικασία μετασχηματισμού των ποινικών συστημάτων αναγνωρίζοντας την ταυτόχρονη συνύπαρξη παραδοσιακών και νεωτερικών πρακτικών στην απονομή ποινικής δικαιοσύνης. Βλ. Pieter Spierenburg, *The prison experience. Disciplinary institutions and their inmates in early modern Europe*, Amsterdam University Press, Άμστερνταμ 2007, σ. 1-5.

³Ηλίας Δασκαλάκης κ.ά., *Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1983, σ. 16-18.

τον 19ο αιώνα. Καθώς η φυλακή σταδιακά εμφανίζεται ως κεντρικό στοιχείο των νέων ποινικών συστημάτων η ιστορική επισκόπηση δίνει έμφαση στην καθιέρωση της ποινής της φυλάκισης και στη διαμόρφωση της φυλακής ως χώρου εγκλεισμού. Στο δεύτερο κεφάλαιο, η έρευνα επικεντρώνεται στα μέτρα που έλαβε η κυβέρνηση του Καποδίστρια για την οργάνωση του ποινικού οπλοστασίου του νέου κράτους. Τα ψηφίσματα της περιόδου για την οργάνωση των ποινικών δικαστηρίων και της ποινικής διαδικασίας αποτελούν το πρωτογενές υλικό που αξιοποιείται για τη μελέτη αυτή. Πρόκειται για κανονιστικά κείμενα,⁴ επομένως η ματιά της έρευνας είναι μια ματιά «από τα πάνω», που στρέφεται στη συγκρότηση των θεσμικών μέσων για την απόδοση ποινικής δικαιοσύνης. Αυτή η μεθοδολογική προσέγγιση υπαγορεύεται κυρίως από το διαθέσιμο αρχειακό υλικό. Καταγράφουμε προσεκτικά μέσα από τα νομοσχέδια τα σημεία που αφορούν στην απονομή ποινικής δικαιοσύνης. Ακόμη, επεξεργαζόμαστε τα κείμενα των νομοσχεδίων διερευνώντας αν εντοπίζουμε τη δημιουργία των διαφορετικών υποσυστημάτων του ποινικού συστήματος στα νομοσχέδια της τετραετίας. Τέλος, προσεγγίζουμε την ιδεολογική επένδυση της νέας ποινικής διαδικασίας, καθώς και τις ιδεολογικές αντιπαραθέσεις που γέννησαν τα νομοσχέδια. Για τη μελέτη αυτή αξιοποιούνται κυρίως κείμενα των δύο νομικών που διετέλεσαν υπουργοί δικαιοσύνης, του Ιωάννη Γενατά και του Χριστόδουλου Κλονάρη, καθώς και αναφορές από λειτουργούς της δικαιοσύνης. Το τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο επιστρέφει στο ζήτημα της φυλακής ως σημαντικό παράδειγμα του νέου προγράμματος της κυβέρνησης του Καποδίστρια. Εμπνέεται από την προσέγγιση της Patricia O'Brien στην εξέταση των γαλλικών φυλακών του 19ου αιώνα, η οποία θέτει ως κεντρικό ερώτημα το πώς λειτουργούσαν οι φυλακές σε καθημερινή βάση και αναζητεί τρόπους «να διεισδύσει στις φυλακές».⁵ Σκοπός του κεφαλαίου, λοιπόν, είναι να

⁴Τα κείμενα αυτά είναι διάσπαρτα σε διαφορετικές πηγές αρχειακού υλικού. Στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.) υπάρχει ψηφιοποιημένο το «Αρχείο περιόδου κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια 1828-1832» το οποίο περιλαμβάνει και το «Αρχείο Μινιστερίου/Γραμματείας/Υπουργείου του Δικαίου (περιόδου Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια)» (Κωδικός Α.Ε.Ε.: ΠΑΚ010.00) που αποτελείται από 98 φακέλους. Στα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, οι είκοσι τέσσερις ψηφιοποιημένοι τόμοι περιλαμβάνουν πρωτογενές υλικό ψηφισμάτων και διαταγμάτων για την περίοδο 1822-1832. Στα έντυπα της *Γενικής Εφημερίδος της Ελλάδος*, τα οποία υπάρχουν ψηφιοποιημένα στο ψηφιακό αποθετήριο της Ακαδημίας Αθηνών, εντοπίζονται αρκετά ψηφίσματα και διατάγματα της περιόδου. Στις επετηρίδες του ερευνητικού κέντρου της Ακαδημίας Αθηνών, του Κέντρου Ερεύνης Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου (ΕΚΕΙΕΔ), εντοπίζονται συλλογές και εκδόσεις νομικών πηγών της περιόδου 1828-1832 και μελέτες περί νομικών ζητημάτων που συνοδεύονται από ποικίλες αναφορές σε δημοσιευμένες και αδημοσίευντες νομικές πηγές κυρίως από το προαναφερθέν αρχείο του Υπουργείου Δικαίου στα Γ.Α.Κ. Για τον λόγο αυτό αποδελτιώθηκαν οι 46 επετηρίδες του ΚΕΙΕΔ από το 1948-2016 οι οποίες είναι διαθέσιμες ηλεκτρονικά στο ψηφιακό αποθετήριο της Ακαδημίας Αθηνών. Για τον πίνακα της αποδελτίωσης βλ. Παράρτημα, σ.68. Στο παράρτημα του βιβλίου του Σερεμέτη, *Η δικαιοσύνη επί Καποδίστρια*, ό.π., δημοσιεύονται ανέκδοτες πηγές από το αρχείο του Υπουργείου Δικαίου στα Γ.Α.Κ. Τέλος, στις συλλογές του Ανδρέα Ζ. Μάμουκα, *Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος, ήτοι συλλογή των περί την αναγεννωμένην Ελλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων και άλλων επισήμων πράξεων από του 1821 μέχρι τέλους του 1832*, τ. ΙΑ', Εκ του Βασιλικού Τυπογραφείου, Αθήνα 1852 υπάρχουν πολλά από τα ψηφίσματα που αφορούν στην οργάνωση της δικαιοσύνης.

⁵Η Ρ. Ο'Brien δανείζεται την έκφραση «finding a way into prisons» από τον Γάλλο γενικό επιθεωρητή των κεντρικών φυλακών Louis-Mathurin Moreau-Christophe (1837). Στην έρευνά της για τις φυλακές στη Γαλλία τον 19ο αιώνα αξιοποιεί διαφορετικές πρωτογενείς πηγές, όπως επίσημες αναφορές και γράμματα φυλακισμένων, τοποθετώντας στο

ξεφύγει από τα νομοθετικά κείμενα και να στρέψει τον φακό στα όσα μπορούμε να γνωρίζουμε για την υλική πραγματικότητα των φυλακών: ποιες ήταν, ποιοι βρέθηκαν στις φυλακές αυτές και ποια ήταν η κατάσταση που επικρατούσε. Το αρχειακό υλικό που αξιοποιείται για το τρίτο κεφάλαιο είναι δικαστικές αποφάσεις που ορίζουν την ποινή της φυλάκισης, εκθέσεις και σπαράγματα της αλληλογραφίας του Υπουργείου Δικαίου με κατά τόπους διοικητές του κράτους. Το πρωτογενές υλικό βρίσκεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.) στο ψηφιοποιημένο αρχείο του Ιωάννη Καποδίστρια.⁶ Η πραγματικότητα της εποχής αποδίδεται ακόμα μέσα από τη σύγκριση με τις μεταγενέστερες συνθήκες των φυλακών κατά την περίοδο της βαναρικής μοναρχίας (1833-1843). Η εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα και με σκέψεις για τις δυνατότητες επέκτασης του ερευνητικού αντικειμένου της φυλακής και της ποινικής δικαιοσύνης.

προσκήνιο τα ιστορικά υποκείμενα που υπέστησαν τις ποινικές μεταρρυθμίσεις της εποχής. Η προσέγγισή της προκύπτει, όπως γράφει, και από το ιστοριογραφικό κενό που υπάρχει στην ιστορία των φυλακών από την οποία «απουσιάζουν οι κρατούμενοι». Τη μεθοδολογική αυτή ανησυχία μοιράζεται με τον Michel Perrot ο οποίος μελέτησε τις εξεγέρσεις που έλαβαν χώρα εντός των φυλακών (Michel Perrot, «1848. Revolutions et prisons», *Annales Historiques de la Revolution Frangaise* 49 (1977), σ. 306-338). Βλ. Patricia O'Brien, *The Promise of Punishment. Prisons in Nineteenth-Century France*, Princeton University Press, Πρίστον 1982, σ. 5-7.

⁶Το αρχείο του Υπουργείου Δικαίου είναι ηλεκτρονικά προσβάσιμο στον εξής σύνδεσμο:

<<http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=3310>> (τελευταία ημερομηνία πρόσβασης 17.7.2024).

Κεφάλαιο Α: Η συγκρότηση ποινικών συστημάτων (18ος-19ος αι.)

1. Το ερευνητικό πεδίο

Η εγκληματική δραστηριότητα και η επιβολή τιμωρίας αποτελούν πτυχές των ανθρώπινων κοινωνιών που έχουν επενδυθεί με διαφορετικές νοηματοδοτήσεις ανά τους αιώνες. Η σημερινή πραγματικότητα του ποινικού δικαίου στον δυτικό κόσμο, η οποία συμπυκνώνεται στη γενίκευση της ποινής της φυλάκισης και στην ύπαρξη ποινικών φυλακών, προέκυψε μέσα από μια ιστορική διαδικασία μετασχηματισμού των αντιλήψεων και των πρακτικών γύρω από τον ορισμό του εγκλήματος και την τιμωρία αυτού. Η ιστορία του εγκλήματος (crime history) ως ερευνητικό πεδίο περιλαμβάνει πολλαπλές επιμέρους θεματικές, όπως τη διαμόρφωση των ποινικών συστημάτων και την ιστορία της φυλακής. Πρόκειται για ένα ιστοριογραφικό πεδίο που αναδείχθηκε κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 στο πλαίσιο της ανάπτυξης της κοινωνικής ιστορίας και της ιστορίας «από τα κάτω». Μέχρι την εποχή εκείνη, οι μελέτες σχετικά με θεματικές που άπτονται της ιστορίας του εγκλήματος απασχόλησαν κυρίως νομικούς επιστήμονες με μια διάθεση καταγραφής πραγματιστικών στοιχείων.⁷ Τα νέα ιστοριογραφικά ρεύματα, ιστοριοποιώντας την έννοια του εγκλήματος, την έφεραν στο προσκήνιο ως παράθυρο για την προσέγγιση των περιθωριοποιημένων και «αθόρυβων» -με την έννοια ότι δεν έχουν αφήσει ίχνη στα γραπτά τεκμήρια- κοινωνικών ομάδων.

Στην ιστοριογραφική αυτή στροφή, τα δικαστικά αρχεία, παρά τον διαμεσολαβημένο λόγο τους, προκρίθηκαν ως πρωτογενές υλικό για τη μελέτη της παραβατικότητας. Η ανάπτυξη της ποσοτικής ιστορίας, η οποία ως μέθοδος έδωσε λύση στη διαχείριση του μεγάλου όγκου των δικαστικών αρχείων,⁸ σε συνδυασμό με την ανάπτυξη κοινωνιολογικών θεωριών συνέβαλαν σε μια εκ νέου προσέγγιση της ιστορίας του εγκλήματος και της τιμωρίας.⁹ Έτσι, κυρίως από τη δεκαετία του 1970 και εξής, οι έρευνες επεξεργάστηκαν το κοινωνικό πλαίσιο των μετατοπίσεων που παρατηρούνται στην ιδέα και την εφαρμογή της τιμωρίας εντοπίζοντας τη σύνδεση ανάμεσα στη φυλακή και σε

⁷Pieter Spierenburg, *ό.π.*, σ. 1-10 και Joanna Innes, John Styles, «The Crime Wave: Recent Writing on Crime and Criminal Justice in Eighteenth Century England», *Journal of British Studies* 25 (1986), σ. 380-435.

⁸Xavier Rousseaux-René Levy, «Etats, justice pénale et histoire: bilan et perspectives», *Droit et Société* 20-21 (1992), σ. 251-253.

⁹David Garland, *Punishment and Modern Society. A study in social theory*, Oxford University Press, Οξφόρδη 1990 και του ίδιου, «Sociological Perspectives on Punishment», *Crime and Justice* 14 (1991), σ. 115-165. Πολύ σημαντικά μπορούμε να πούμε ότι αναλύει τέσσερις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις της τιμωρίας: τη ντυρκεμική (τιμωρία ως αντανάκλαση του συλλογικού αισθήματος ηθικής), τη μαρξιστική (τιμωρία ως μέσο ιδεολογικής και πολιτικής κυριαρχίας της άρχουσας τάξης), τη φουκωική (τιμωρία ως τεχνολογία διακυβέρνησης και μέσο πειθαρχίας) και του Norbert Elias (τιμωρία ως μέρος της διαδικασίας εκπολιτισμού των κοινωνιών). Βλ. ακόμη Clive Emsley, *Crime, Police and Penal Policy: European Experiences 1750-1940*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2007, σ. 4-8.

άλλα ιδρύματα εγκλεισμού.¹⁰ Η διερεύνηση της ιστορίας της φυλακής γεννήθηκε και μέσα από την αντιπαράθεση σε σχέση με την αποδοτικότητα της φυλακής, διαμάχη που προέκυψε από την αύξηση των εγκληματικών δεικτών εκείνη την εποχή.¹¹ Οι δεκαετίες του 1980 και του 1990 με τη συμβολή και των ιστορικών των κοινωνικών κινημάτων ανανέωσαν την επεξεργασία του εγκλήματος μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους στην πολιτική διάσταση της διαχείρισής του και στην οργανική του σύνδεση με την ιδέα του κράτους.¹² Η πολιτισμική ή γλωσσική στροφή στην ιστοριογραφία, με επιρροές από τη θεωρία της λογοτεχνίας, έχει κατά τις τελευταίες δεκαετίες ανανεώσει το ερευνητικό πεδίο δίνοντας έμφαση στις αναπαραστάσεις και τις αφηγήσεις γύρω από την εγκληματική εμπειρία.¹³

2. Νέες ποινικές λογικές

Η συγκρότηση του ποινικού συστήματος αποτέλεσε μια μη γραμμική εξελικτική διαδικασία με μετατοπίσεις ιδιαίτερα κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα. Οι ποινικές λογικές διαμορφώθηκαν μέσα από την αλληλεπίδραση των πολιτικών (καθεστώδες διακυβέρνησης), οικονομικών (οικονομικό σύστημα) και ιδεολογικών δομών (αντιλήψεις και λόγοι) μιας περιοχής. Καθόλη την περίοδο της πρώιμης νεότερης εποχής (περ. μέσα 15ου-τέλη 18ου αι.) σημειώθηκαν ριζικές πολιτικές και οικονομικές μεταβολές οι οποίες ολοκληρώθηκαν κατά τον 19ο αιώνα με την επικράτηση του έθνους-κράτους και της καπιταλιστικής οργάνωσης της οικονομίας. Ειδικότερα, η τελευταία ιστορική φάση αυτής της περιόδου (18ος-αρχές 19ου αι.) χαρακτηρίστηκε από κομβικές αλλαγές και στην ιδεολογική δομή των κοινωνιών. Οι ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και η Γαλλική Επανάσταση επηρέασαν καταλυτικά τη δικαιοκή λογική και την απονομή δικαιοσύνης. Η ιστορική αυτή περίοδος χαρακτηρίστηκε από την ανάπτυξη επαγγελματικών γραφειοκρατικών θεσμών για την απονομή δικαιοσύνης, την ποινική κωδικοποίηση, την αποκρυστάλλωση του εγκληματία ως άτομο με εμπρόθετη δράση (agency) και τέλος την αντικατάσταση της σωματικής τιμωρίας με δημόσιο χαρακτήρα από την τιμωρία του εγκλεισμού στη φυλακή.¹⁴

Από τα τέλη του 18ου αιώνα το κράτος και οι θεσμοί του εξοπλίστηκαν με το μονοπώλιο της διαχείρισης των συγκρούσεων των πολιτών. Η θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου του Ρουσσώ ενίσχυσε την πεποίθηση πως η πολιτεία αποτελεί τον βασικό ρυθμιστή των κοινωνικών ζητημάτων προκειμένου να εξασφαλίσει τη συνολική κοινωνική ευημερία. Στο πλαίσιο αυτό, η τυποποίηση

¹⁰Pieter Spierenburg, *ό.π.*, σ. 1-10. Ενδεικτικά αναφέρει τους/τις εξής ερευνητές και ερευνήτριες: David Rothman (1971), Michel Foucault (1975), Michelle Perrot (1975), Michael Ignatieff (1978), Melossi & Pavarini (1981) κ.ά.

¹¹Michael Ignatieff, *A Just Measure of Pain: The Penitentiary in the Industrian Revolution, 1750-1850*, Pantheon Books, Νέα Υόρκη 1978, σ. xii.

¹²Xavier Rousseaux-René Levy, *ό.π.*, σ. 254-257, Howard G. Brown, «From Organic Society to Security State: The War on Brigandage in France, 1797-1802», *The Journal of Modern History* 69 (1997), σ. 661- 695.

¹³Clive Emsley, *ό.π.*, σ. 9.

¹⁴Στο *ίδιο*, σ. 2-3 και Patricia O'Brien, *ό.π.*, σ. 32-33.

της ποινικής διαδικασίας και η εξασφάλιση εγγύων για τους κατηγορούμενους, όπως π.χ. η κατάργηση των σωματικών βασανιστηρίων για την απόσπαση μαρτυρίας και η δημοσιότητα της δίκης, κρίθηκαν ως απαραίτητα. Οι ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού περί ισότητας και δικαιωμάτων, περί αποδέσμευσης από τη θρησκεία και περί επικράτησης της επιστημονικής αλήθειας και της λογικής «επέβαλαν» τη συγκρότηση ενός ποινικού συστήματος. Τα έργα των Μοντεσκιέ (1689-1775) και Μπεκαρία (1738-1794) μετέβαλαν τις ιδέες για την ποινική διαδικασία και την κωδικοποίηση της ποινικής νομοθεσίας. Ειδικά το έργο του Μπεκαρία «*Dei delitti e delle pene*», που πρωτοεκδόθηκε το 1764 και γνώρισε πολλές μεταφράσεις σε διάφορες γλώσσες, θεωρείται πως κωδικοποίησε τις διαφωτιστικές ιδέες σε σχέση με την ποινική δικαιοσύνη. Η αρχή της αναλογικότητας στη συσχέτιση ανάμεσα στη φύση του εγκλήματος και την επιβληθείσα ποινή, όπως επίσης και η ενιαία επιβολή ποινής, ανεξάρτητα από την κοινωνικο-ταξική θέση των παραβατών, αποτέλεσαν κεντρικές ιδέες. Ακόμη, τοποθετήθηκε ενάντια στην επιβολή θανατικής ποινής και σωματικών βασανιστηρίων.¹⁵ Οι ιδέες αυτές βρήκαν απήχηση σε κάποιους ποινικούς κώδικες του 18ου αιώνα. Συγκεκριμένα στον κώδικα της Τοσκάνης (1786) και στον αυστριακό ποινικό κώδικα (1787) καταργήθηκε η θανατική ποινή. Στη Ρωσία το προσωρινό διάταγμα (Ukaz) του 1754 επίσης κατήργησε την καταδίκη σε θάνατο, ενώ το νομοσχέδιο της Μεγάλης Αικατερίνης (Nakaz) του 1767 ανταποκρινόταν στις ιδέες του Μπεκαρία περί αναλογικότητας της ποινής.¹⁶ Επίσης, η ταξινόμηση των αδικημάτων και ο διαχωρισμός της φύσης των εγκλημάτων σε δύο κατηγορίες, τα παίσματα ή πλημμελήματα και τα κακουργήματα, αποτέλεσαν σημαντικές μεταβολές.¹⁷ Η διάκριση αυτή, η οποία καθόριζε και τη φύση και το ύψος της επιβληθείσας ποινής, απηχήθηκε στην ποινική νομοθεσία της Γαλλικής Επανάστασης στα νομοθετήματα του Λουδοβίκου Μιχαήλ Λεπελετιέ (1791).¹⁸ Συνοπτικά, το β' μισό του 18ου αιώνα χαρακτηρίστηκε, σύμφωνα με τον Μ. Ancel, από ένα «ευρωπαϊκό κίνημα ποινικής κωδικοποίησης» το οποίο στόχευε στον περιορισμό του εθιμικού δικαίου και την εθνικοποίηση των ποινικών κωδίκων έτσι ώστε να εκφράζουν τις εθνικές αντιλήψεις και ανάγκες.¹⁹

Η εποχή αυτή χαρακτηρίστηκε ακόμη από τη γενίκευση της ποινής της φυλάκισης. Το έργο του Χάουαρντ (1726-1790), «*The State of the Prisons in England and Wales: with preliminary observations, and an account of some foreign prisons*» (1777) και το έργο του Μπένθαμ (1748-

¹⁵Clive Emsley, *ό.π.*, σ. 32.

¹⁶Στο ίδιο, σ. 33-34 και Νέστωρ Ε. Κουράκης, *Ποινική καταστολή μεταξύ παρελθόντος και παρόντος*, Σάκκουλας Α.Ε., Αθήνα 2009⁵, σ. 146.

¹⁷Dimitrios Antoniou, *La justice pénale en Grèce sous la monarchie absolue (1833-1843)*, L' École de hautes études en sciences sociales, Παρίσι 2016, σ. 51-53.

¹⁸Νέστωρ Ε. Κουράκης, *ό.π.*, σ.147-150.

¹⁹Marc Ancel, «The Collection of European Penal Codes and the Study of Comparative Law», *University of Pennsylvania Law Review* 106 (1958), σ. 341-342.

1832) για το «πανοπτικό» ως ιδανικό μοντέλο για τη φυλακή, άσκησαν μεγάλη επιρροή.²⁰ Επηρέασαν την ιδέα του σωφρονισμού και τη λειτουργία της φυλακής, τόνισαν την ωφελιμιστική διάσταση της φυλακής, η οποία δύναται να μετάβαλει τους παραβατικούς ανθρώπους σε παραγωγικούς πολίτες, και έδωσαν ώθηση στο ζήτημα της χωρικής διάστασης της φυλακής μέσα από αρχιτεκτονικές προτάσεις.²¹ Η φυλακή, επομένως, επεκτάθηκε κυρίως κατά τον 19ο αιώνα, αλλά η διαδικασία αυτή έχει τις ρίζες της στο παρελθόν.

3. Από τα πτωχοκομεία στην ποινική φυλακή: τα πρώτα ιδρύματα εγκλεισμού, η εξέλιξή τους και η έννοια του σωφρονισμού στον ευρωπαϊκό και αμερικανικό κόσμο

Η φυλακή ως ίδρυμα εγκλεισμού διαμορφώθηκε μέσα από μια μακρά και μη γραμμική διαδικασία, όπως επίσης και η ιδέα του σωφρονισμού ως ποινική λογική. Ο P. Spierenburg, ο οποίος αμφισβητεί την ιδέα του Φουκώ περί «μεγάλου εγκλεισμού» (“the great confinement”) στα τέλη του 17ου-αρχές 18ου αιώνα, εξηγεί πως τα ιδρύματα που καθιερώθηκαν ήδη από τα τέλη του 16ου αιώνα σε ευρωπαϊκές πόλεις (κυρίως στην Αγγλία-bridewells, houses of correction-, στην Ολλανδία -tuchthuisen-, στη Γαλλία- hospitaux généraux, depots de mendicte-) αναδεικνύουν την τιμωρητική λειτουργία της φυλακής.²² Τα ιδρύματα αυτά ήταν απότοκο μιας μεταβαλλόμενης κοινωνικής και πολιτικής αντίληψης περί «περιθωρίου» («les marginaux»), περί της διάκρισης ανάμεσα σε ιερή/δικαιολογημένη και ανίερη/αδικαιολόγητη φτώχεια και ικανούς και ανίκανους επαίτες. Το φαινόμενο της αστικοποίησης και η διαδικασία εκκοσμίκευσης λειτούργησαν καταλυτικά στην ανάπτυξη αυτών των νέων θεωρήσεων και προέκριναν την ιδέα της εργασίας για την καταπολέμηση των φαινομένων της φτώχειας και της παραβατικότητας. Οι ιδέες αυτές διαφοροποιήθηκαν στην εφαρμογή τους σε βορά και νότο, με τη βόρεια Ευρώπη των αυτόνομων ή ημι-αυτόνομων πόλεων να ακολουθεί το μοντέλο των φυλακών-πτωχοκομείων (prison workhouses)

²⁰Ο Τζόν Χάουαρντ πραγματοποίησε μια αναλυτική καταγραφή των συνθηκών (κτίρια, διατροφή, εγκλειστος πληθυσμός κ.ά.) για τις φυλακές στην Αγγλία και την Ουαλία και πρότεινε μέτρα για τη μεταρρύθμιση των φυλακών με βάση και τα πρότυπα που είχε γνωρίσει μέσα από τα ταξίδια του σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις. Ο Τζέρεμι Μπένθαμ εισηγήθηκε το «πανοπτικό» σύστημα για την οργάνωση των φυλακών που τοποθετεί τα κελιά των κρατουμένων περιφερειακά ενός κεντρικού πύργου ελέγχου από τον οποίο ο φύλακας έχει τη δυνατότητα διαρκούς παρακολούθησης των εγκλείστων. Βλ. Michael Ignatieff, *ό.π.*, σ.47-57 & 109-113.

²¹Στις ΗΠΑ, κυρίως, η διαμόρφωση του χώρου διαδραμάτισε κεντρικό ρόλο στον καθορισμό διαφορετικών συστημάτων όπως το πενσιλβανικό (pennsylvanian, ιδέα της απόλυτης απομόνωσης) και το ωβούρνειο (auburn, ιδέα της απόλυτης σιωπής). Βλ. Μαρία Αρχιμανδρίτου, *Η ανοικτή έκταση της ποινής. Μορφές ελαστικότητας στη ιδρυματική διαβίωση των κρατουμένων*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2019, σ. 42-46. Για την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής διάστασης των ελληνικών φυλακών βλ. Μ. Ασημακόπουλος, & Π. Μεταφάς, «Οι ελληνικές φυλακές τον 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ου. Τα κτίρια και οι μηχανικοί τους», *Τεχνικά Χρόνια* 2 (2008), σ. 1-39 και Ελένη Καβύρη, *Ελληνικά δημόσια κτίρια σωφρονισμού 1836-1940*, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα 2022 (διδασκαρική διατριβή).

²²Pieter Spierenburg, *ό.π.*, σ. 10, Clive Emsley, *ό.π.*, σ. 36-37 και Patricia O'Brien, *ό.π.*, σ. 19. Ο Μισέλ Φουκώ ορίζει ως «μεγάλο εγκλεισμό» στο έργο του *Folie et deraison. Histoire de la folie à l'age Page classique*, Παρίσι 1961 την ιδέα ότι κατά τον 17ο και τον 18ο αιώνα ένας πολύ μεγάλος αριθμός παραβατών φυλακίστηκε. Βλ. ακόμα το βασικό έργο για τη φυλακή του Michel Foucault, *Surveiller et punir: Naissance de la prison*, Παρίσι 1975.

και τη νότια Ευρώπη των μοναρχών να επιλέγει τη λύση της γαλέρας (galleys). Η διαφοροποίηση φαίνεται να συνδέεται και με το μοντέλο εξουσίας της κάθε περιοχής.²³

Η καθιέρωση της ποινικής φυλακής, η μετατροπή δηλαδή ιδρυμάτων εγκλεισμού σε δικαστικούς θεσμούς που στοχεύουν στην αντίδραση απέναντι στο έγκλημα, και η γεωγραφική εξάπλωση τους έγινε σταδιακά με αφετηρία τα μέσα του 17ου αιώνα και την περιοχή των Κάτω Χωρών.²⁴ Η εξέλιξη αυτή εντοπίζεται σε χώρες όπως η Γαλλία και η Αγγλία από τα μέσα του 18ου αιώνα κ.εξ.²⁵ Έτσι, κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα, στο πλαίσιο των ευρύτερων ποινικών αλλαγών που αποτυπώθηκαν παραπάνω, η τιμωρία μεταφέρθηκε από τη δημόσια στην ιδιωτική σφαίρα, από το δημόσιο θέαμα της εκτέλεσης στην ιδιωτικότητα του εγκλεισμού, και από τη σωματική ποινή στην ποινή της φυλάκισης.²⁶

4. Από τα μποντρούμια στη φυλακή: η φυλακή στον οθωμανικό και τον ελλαδικό κόσμο

Τα παραπάνω σχήματα αφορούν στο ευρωπαϊκό και αμερικάνικο πλαίσιο, γεγονός που δημιουργεί μια δυσκολία στην εφαρμογή τους στον ελληνικό χώρο, ο οποίος είναι πιο στενά συνδεδεμένος με την οθωμανική πραγματικότητα. Για τις περιοχές που βρέθηκαν υπό οθωμανική κυριαρχία, γνωρίζουμε πως καθ' όλη τη διάρκεια του 15ου-16ου αιώνα η ποινή της φυλάκισης αποτελούσε συμπληρωματική ποινή. Συνήθως, εφαρμοζόταν μαζί με τη χρηματική ποινή η οποία ήταν πιο διαδεδομένη. Σύμφωνα με τη Fariba Zarinebaf, οι έννοιες της ευελιξίας και του κοινωνικού κόστους εξηγούν την προτίμηση της οθωμανικής εξουσίας στα χρηματικά πρόστιμα, καθώς αυτά ήταν αναστρέψιμα σε περίπτωση επιβολής λανθασμένης κύρωσης, προσαρμόζονταν ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του παραβάτη και επέφεραν κέρδος χωρίς να δημιουργούν έξοδα για τον κυβερνητικό μηχανισμό.²⁷ Τον 17ο-18ο αιώνα σημειώθηκε μια τομή στην πρακτική της επιβολής χρηματικής ποινής και μια προτίμηση στις ποινές της γαλέρας και της αγγαρείας. Οι αλλαγές αυτές οφείλονταν στα υψηλά ποσοστά διαφθοράς, αλλά εντάσσονταν και στο πλαίσιο

²³Pieter Spierenburg, *ό.π.*, σ. 8-38.

²⁴Στο *ίδιο*, σ. 135-161. Ο ίδιος εντοπίζει τη γέννηση της ποινικής φυλακής στο Άμστερνταμ (Rasphouse) και στο Αμβούργο (Spinnhaus).

²⁵Στο *ίδιο*, σ. 259-275. Συγκεκριμένα για τη Γαλλία η P. O'Brien εντοπίζει τη σταδιακή εδραίωση της φυλακής ως «ολοκληρωτικό ποινικό ίδρυμα» (total penal institution) κατά τον 19ο αιώνα. Υποστηρίζει ότι η φυλακή ήρθε ως απάντηση στις μεταβαλλόμενες συνθήκες (παραγωγικές ανάγκες, αστικοποίηση, αύξηση εγκληματικότητας) και στις κοινωνικές αναταραχές (επαναστάσεις) στο πλαίσιο ανάπτυξης νέων τιμωρητικών μεθόδων. Η ποινική αυτή μεταρρύθμιση περιελάμβανε και την οργάνωση του αστυνομικού θεσμού και τη δημιουργία νέων κωδικοποιήσεων. Για την Αγγλία ο M. Ignatieff θέτει ως ορόσημα για την καθιέρωση της ποινικής φυλακής την αμερικανική επανάσταση του 1775, η οποία στέρησε από τις αρχές την ποινή της εξορίας στις αποικίες, και το έργο του Χάουαρντ. Εντοπίζει χρονικά τη διαδικασία αυτή από τα μέσα περίπου του 18ου αιώνα ως και τα μέσα του 19ου αιώνα. Βλ. αντίστοιχα Patricia O'Brien, *ό.π.*, σ. 20-22 και Michael Ignatieff, *ό.π.*, σ. 80-94.

²⁶Όπως επισημαίνεται από τη Μαρία Αρχιμανδρίτου, το σχήμα αυτό πρόκειται για μια «γενικευτική συμπύκνωση μιας μακρόχρονης και όχι αναγκαστικά γραμμικής εξελικτικής πορείας». Βλ. Μαρία Αρχιμανδρίτου, *ό.π.*, σ.33.

²⁷Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul 1700-1800*, University of California Press, Μπέρκλεϊ 2010, σ. 157-175.

ευρύτερων διοικητικών μετασχηματισμών που έλαβαν χώρα στην οθωμανική αυτοκρατορία καθιστώντας την άντληση των προστίμων μια δαπανηρή διαδικασία. Ο 19ος αιώνας έφερε σημαντικές αλλαγές σε σχέση με το ποινικό σύστημα και στην οθωμανική αυτοκρατορία, καθώς με τους ποινικούς κώδικες του 1840 και του 1850 ο εγκλεισμός καθιερώθηκε ως η πιο διαδεδομένη ποινή.

Για τη χωρική διάσταση της φυλακής γνωρίζουμε πως, τουλάχιστον ως τις αρχές του 19ου αιώνα, οι φυλακές αξιοποιούνταν για τον εγκλεισμό χρεοφειλετών και παραβατών δίχως οι χώροι αυτοί να υπακούν σε κάποια από τα αρχιτεκτονικά πρότυπα που εμφανίζονταν σε μέρη της ευρωπαϊκής και της αμερικανικής ηπείρου. Εν αντιθέσει μπουντρούμια που βρίσκονταν στα παλάτια των αυτοκρατόρων ή σε φρούρια διάσπαρτα στις διαφορετικές διοικητικές περιφέρειες του οθωμανικού κράτους αξιοποιούνταν ως τόποι φυλάκισης.²⁸ Ο Μενέλαος Τουρτόγλου αναφέρει πως οι οθωμανικές φυλακές απαρτίζονταν από χρεοφειλέτες που παρέμεναν έγκλειστοι ως την αποπληρωμή των χρεών τους και οι συνθήκες διαβίωσής τους ήταν πολύ κακές κυρίως όσον αφορά τη μη παροχή τροφής.²⁹ Σύμφωνα με τον Kent F. Schull η μεταρρύθμιση των φυλακών στην οθωμανική αυτοκρατορία ξεκίνησε από το 1850 και συνεχίστηκε ως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα.³⁰ Η περίοδος Τανζιμάτ (1839-1876), αποτέλεσε μια εποχή ευρύτερων μεταρρυθμίσεων. Στο ζήτημα της φυλακής πραγματοποιήθηκαν σημαντικές αλλαγές. Ως αφετηρία των αλλαγών αυτών παρουσιάζεται στη βιβλιογραφία η βρετανική αποστολή του 1851 για τη βελτίωση των οθωμανικών φυλακών.³¹ Καθώς στην Ευρώπη η πολιτισμένη μορφή κυριαρχίας ταυτίστηκε ιδεολογικά με την αξιοποίηση της φυλακής ως μέσο σωφρονισμού και πειθαρχησης, η βελτίωση των φυλακών στην οθωμανική αυτοκρατορία φάνηκε επιτακτική. Άλλωστε η μεταρρυθμιστική περίοδος στο σύνολό της αποσκοπούσε στην προώθηση της εικόνας της πολιτισμένης και ευνομούμενης οθωμανικής πολιτείας στην Ευρώπη.

Στον ελλαδικό χώρο κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας ίσχυσαν τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω. Ωστόσο, καθώς επικρατούσε ένα μωσαϊκό πολυνομίας στις ελληνικές περιοχές εντοπίζονται και ορισμένες διαφορές σε σχέση με άλλους τόπους υπό οθωμανική εξουσία. Το καθεστώς «νομικού πλουραλισμού»³² που επικράτησε είχε ως αποτέλεσμα τη συνύπαρξη

²⁸Αναστασία Γιανουκάκου, *Οθωμανικές φυλακές: Το Γεντί Κουλέ*. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Μακεδονία 2019 (διπλωματική εργασία), σ. 79-84.

²⁹Μενέλαος Τουρτόγλου, «Αι φυλακαί επί Καποδίστρια», *EKEIEA* 5 (1954), σ. 150-153.

³⁰Kent F. Schull, *Prisons in the late ottoman empire. Microcosms of modernity*, Edinburg University Press, Εδιμβούργο 2014, σ. 42-66.

³¹Στο ίδιο, σ. 42.

³²Ο όρος αποτελεί μετάφραση του αγγλικού «legal pluralism» που αντλεί από το πεδίο της κοινωνικο-νομικής επιστήμης και ανθρωπολογίας και έχει τις ρίζες του στη δεκαετία του 1970. Για τη χρήση του ως αναλυτικό εργαλείο υπάρχει μια πλούσια ιστοριογραφική συζήτηση με θεωρητικές συμβολές και μελέτες περίπτωσης (case studies) εφαρμογής του, ενώ πλέον θεωρείται κοινός τόπος από τις έρευνες που αφορούν σε ισλαμικές κοινωνίες πως μπορεί να εφαρμοστεί σε αυτές. Για μια σύντομη ανάλυση του όρου και τη σχετική βιβλιογραφία βλ. Ido Shahar, «Legal

διαφορετικών αντιλήψεων περί δικαίου³³ αλλά και διαφορετικών συστημάτων για την απόδοση δικαιοσύνης στους μη μουσουλμανικούς πληθυσμούς της οθωμανικής αυτοκρατορίας.³⁴ Εκτός από τα οθωμανικά ιεροδικεία, λειτούργησαν και εκκλησιαστικά και κοινοτικά δικαστήρια.³⁵ Τα εκκλησιαστικά δικαστήρια ακολουθούσαν τους βυζαντινούς νόμους και τα κοινοτικά έκριναν με βάση το εθιμικό δίκαιο της κάθε περιοχής.³⁶ Καθώς η ιδέα του «εξισασμού» ήταν κυρίαρχη στην

Pluralism and the Study of Shari'a Courts», *Islamic Law and Society* 15 (2008), σ.112-141 (κυρίως σ. 113-114 και υποσημειώσεις). Για την εφαρμογή του σε ελληνορθόδοξους πληθυσμούς στον χώρο υπό οθωμανική διοίκηση την περίοδο αυτή βλ. Eugenia Kermeli, «The Right to Choice: Ottoman Justice vis a vis Ecclesiastical and Communal Justice in the Balkans, 17th-19th Centuries», στο A. Christmann, R. Gleave (επιμ.), *Studies in Islamic Law: A Festschrift for Colin Imber*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2007, σ. 165-210, Antonis Anastassopoulos, «Non Muslims and Ottoman Justice(s)?», στο J. Duindam κ.ά.(επιμ.), *Law and Empires: Ideas, Practices, Actors*, Brill Publishers, Λέιντεν 2013, σ. 275-292, Φώτης Π. Κοτζαγεώργης, «Δικαιικός πλουραλισμός στην Οθωμανική αυτοκρατορία; Χριστιανοί στα οθωμανικά και εκκλησιαστικά δικαστήρια πριν το Τανζιμάτ», *Βαλκανικά Σύμμεικτα* 18 (2017), σ. 8-28. Ο Φ.Π. Κοτζαγεώργης μεταφράζει τον όρο ως «δικαιικό πλουραλισμό» και επισημαίνει πως «Ο δικαιικός πλουραλισμός στην οθωμανική αυτοκρατορία δε θα πρέπει να νοείται ως ισότιμη συμμετοχή των λειτουργούντων δικαιικών συστημάτων στην απονομή δικαιοσύνης. Ακόμη και στις θεσμικά περιχαρακωμένες περιοχές για τους χριστιανούς, το κρατικό δίκαιο διατηρούσε την ηγεμονεύουσα θέση του. Μ' αυτό τον τρόπο το κράτος παραχωρούσε ελεγχόμενη αυτονομία και οι χριστιανοί υπήκοοι αποκτούσαν μια ευρύχωρη ευελιξία.» (σ. 27).

³³ Σε σχέση με τις οθωμανικές αντιλήψεις περί δικαίου, το οθωμανικό κράτος χαρακτηριζόταν από την ιδεολογία του «κύκλου της δικαιοσύνης», σύμφωνα με την οποία σουλτάνος και υπήκοοι ήταν άρρηκτα συνδεδεμένοι σ' έναν κύκλο αλληλοπροσφοράς: οι υπήκοοι προσέφεραν φόρους στον σουλτάνο και ο σουλτάνος εξασφάλιζε γι' αυτούς τη δικαιοσύνη και την προστασία. Πηγές του οθωμανικού δικαίου αποτελούσαν ο ιερός νόμος (shari'a), τα σουλτανικά διατάγματα (kanun) και το εθιμικό δίκαιο (örf/adet). Από αυτές τις νομικές πηγές αντλούσε ο καδής για τη λήψη αποφάσεων στα οθωμανικά ιεροδικεία. Βλ. σχετικά Αντώνης Αναστασόπουλος, Ελένη Γκαρά, «Οθωμανικές αντιλήψεις περί εγκλήματος και τιμωρίας», *Μνήμων* 21 (1999), σ. 37-54.

³⁴ Τα διαφορετικά δικαστήρια στα οποία μπορούσε να απευθυνθεί ένας μη μουσουλμάνος υπήκοος έδιναν τη δυνατότητα κατάρτισης μιας δικαστικής στρατηγικής προκειμένου να επιτευχθεί η επιθυμητή απόφαση. Οι αποφάσεις του καδή είχαν υψηλότερη αξία σε σχέση με τις αποφάσεις εκκλησιαστικών και κοινοτικών δικαστηρίων, αλλά σύμφωνα με τη συγκριτική μελέτη του Φ.Π. Κοτζαγεώργη ανάμεσα σε εκκλησιαστικούς και ιεροδικαστικούς κώδικες «δε μπορεί να διατυπωθεί μια σαφής θέση για το αν οι χριστιανοί προσέτρεχαν πρώτα στο οθωμανικό ή στο εκκλησιαστικό δικαστήριο. Απ' ό,τι φαίνεται συνέβαιναν εξίσου και τα δύο.» Βλ. Φώτης Π. Κοτζαγεώργης, *ό.π.*, σ.26. Για την ιδέα αυτής της νομικής ευελιξίας και στρατηγικής από την πλευρά των διαδίκων ως θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης των δικαιοπρακτικών στην πρώιμη νεότερη εποχή βλ. Martin Dinges, «The Uses of Justice as a Form of Social Control in Early Modern Europe» στο Herman Roodenburg, Pieter Spierenberg (ed.) *Social Control in Europe Volume 1, 1500-1800*, The Ohio State University Press, Οχάιο 2004, σ. 159-175, ο οποίος, μάλιστα, επισημαίνει πως η απεύθυνση σε διαφορετικούς δικαστικούς μηχανισμούς συχνά λειτουργεί σε μια κατεύθυνση άσκησης πίεσης για την εξω-δικαστική επίλυση συγκρούσεων σε πρώιμες νεότερες κοινωνίες.

³⁵ Τα εκκλησιαστικά δικαστήρια λειτούργησαν με βάση τα προνόμια που αντλούσε η ορθόδοξη εκκλησία από τα οθωμανικά βεράτια και έκριναν κυρίως ζητήματα οικογενειακού δικαίου και ζητήματα μεταξύ κληρικών. Όπως εξηγεί ο Φ.Π. Κοτζαγεώργης, με βάση τις μελέτες του Παρασκευά Κονόρτα στα οθωμανικά βεράτια, φαίνεται ότι παρότι αυτά ανανεώνονταν, οι δικαστικές αρμοδιότητες των ιεραρχών σε ζητήματα οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου αποτελούσαν μια σταθερά στα χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τούτο ίσχυε τόσο για τα πατριαρχικά όσο και για τα μητροπολιτικά βεράτια. Βλ. Φώτης Π. Κοτζαγεώργης, *ό.π.*, σ. 10-11. Τα κοινοτικά δικαστήρια λειτούργησαν στο πλαίσιο του προνομιακού καθεστώτος που απολάμβαναν ορισμένες περιοχές. Είναι σημαντικό να επισημανθεί πως πηγές για κοινοτικά δικαστήρια σώζονται μόνο από τον χώρο του Αιγαίου, κυρίως από τα νησιά των Κυκλάδων και κυρίως για τον 17ο αιώνα κ.εξ. Επομένως τα κοινοτικά δικαστήρια αποτελούν ένα περιορισμένο τοπικά φαινόμενο που βασίζεται και στις ιδιαιτερότητες του νησιωτικού περιβάλλοντος -απομόνωση από το διοικητικό κέντρο και μικρή παρουσία μουσουλμανικών πληθυσμών. Ο Αναστασόπουλος, μάλιστα, υποστηρίζει ότι η οθωμανική διοίκηση αντιλαμβανόταν τα κοινοτικά δικαστήρια ως εξω-δικαστικούς μηχανισμούς επίλυσης («informal mechanisms of out-of-court settlements») Βλ. Antonis Anastassopoulos, *ό.π.*, σ. 285.

³⁶ Η συλλογή βυζαντινών νόμων του Κωνσταντίνου Αρμενόπουλου «Εξάβιβλος ή Πρόχειρος Νόμος» η οποία κυκλοφόρησε στη δημοτική το 1744 και ο «Νομοκανόνας» του Μανουήλ Μαλαξού αποτελούσαν τις νομικές πηγές κρίσης των εκκλησιαστικών δικαστηρίων. Κωδικοποιήσεις εθιμικού δικαίου εντοπίζονται κυρίως στον χώρο των Κυκλάδων όπου αναπτύχθηκε ιδιαίτερα η κοινοτική δικαιοσύνη. Σε νησιά όπως η Μύκονος, η Σαντορίνη, η Νάξος κ.ά. κωδικοποιήσεις των εθίμων πραγματοποιήθηκαν κατά τον 17ο και 18ο αιώνα. Βλ. ενδεικτικά Δημήτριος Γ.

απονομή δικαιοσύνης, οι ποινές ήταν κυρίως χρηματικές και διέπονταν από τη λογική της πρακτικής επανόρθωσης της ζημιάς που είχε προκληθεί.³⁷ Τέλος, η εξωδικαστική επίλυση των διαφορών και η πρακτική των αιρετοκρισιών, της διαιτησίας δηλαδή μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών από διαιτητές της επιλογής τους, συχνά αποτελούσε κυρίαρχη επιλογή. Επικρατούσε, λοιπόν, μια διαιτητική ποινική λογική ως και τις αρχές του 19ου αιώνα.

Μια σημαντική μεταβολή ως προς την εδραίωση της ποινής της φυλάκισης εντοπίζεται στον ελλαδικό χώρο στα χρόνια της Επανάστασης.³⁸ Ο ποινικός κώδικας που συντάχθηκε το 1823, το «Απάνθισμα των Εγκληματικών» μπορεί να χαρακτηριστεί ως σημείο τομής στο είδος των ποινών που προβλέπονται για ποινικά αδικήματα.³⁹ Μάλιστα, η επιτροπή που συνέταξε τον κώδικα θα πρέπει να γνώριζε την ελληνική μετάφραση του έργου του Μπεκαρία, καθώς η υποβολή του στην εθνοσυνέλευση συνοδεύτηκε από αναφορά η οποία έγραφε τα εξής: «Συνελθόντες πολλάκις εις εν και μελετήσαντες εσκεμμένως τους Νόμους των αιμνήστων Αυτοκρατόρων Χριστιανών και άλλους Κώδικας της ευνομούμενης Ευρώπης συνερανίσθημεν το περί αμαρτημάτων και ποινών τούτο Απάνθισμα».⁴⁰ Ο τίτλος επίσης του νέου κώδικα περιελάμβανε τον υπότιτλο «Περί αμαρτημάτων και ποινών». Το «Απάνθισμα» κατηγοριοποίησε τα εγκλήματα σε τρία τμήματα: στα αδικήματα που στρέφονται ενάντια στο κοινωνικό σύνολο, σε εκείνα που επιτίθενται στην προσωπική ασφάλεια των πολιτών και τέλος σε εκείνα που βάζονται κατά της ιδιοκτησίας. Το

Σερεμέτης, *Προσπάθειαι περισυλλογής εθίμων εν Ελλάδι κατά τους νεώτερους χρόνους*, ανάπτυπο από το περιοδικό «Αρμενόπουλος» τ. ΙΓ', Θεσσαλονίκη 1960, Δημήτριος Θ. Σιάτρας, *Ελληνικά κοινοτικά δικαστήρια κατά την τουρκοκρατία*, Βόλος 1997, Ηλίας Ν. Αρναούτογλου, «Συλλογές εθιμικών κανόνων δικαίου στις Κυκλάδες (τέλη 17ου-αρχές 19ου αιώνα)» στο *EKEIEA* 37 (2003), σ. 121-131.

³⁷ Αναλυτικά για τη λογική του «εξισασμού» (συμβιβασμού) κάνει λόγο η Βάσω Σειρηνίδου επισημαίνοντας τον ιεραρχικό χαρακτήρα της λογικής αυτής που προωθούσε τη συμφιλίωση σε ένα εμπεδωμένο, όμως, σύστημα άνισων κοινωνικών σχέσεων. Βλ. Βάσω Σειρηνίδου, «Εις την δικαιοσύνην της Σεβαστής Διοικήσεως προστρέχον: δικαστικοί θεσμοί και κοινωνία στην επαναστατημένη Ελλάδα», στο Α. Παπαδιά-Λάλα κ.ά. (επιμ.), *Ο νέος ελληνισμός. Οι κόσμοι του και ο κόσμος: αφιέρωμα στην Όλγα Κατσαρδής-Hering*, Ευρασία, Αθήνα 2021, σ. 141-143. Επίσης για τη μετάβαση από τη λογική αυτή στη λογική της ποινής αναφέρεται η ίδια, «Από τον εξισασμό στην ποινή: διαπροσωπικές συγκρούσεις και δικαιοκές πρακτικές στον ελληνικό χώρο στο μεταίχμιο της νεότερης εποχής (18ος – πρώτο μισό 19ου αιώνα)».

³⁸ Περισσότερα για το ζήτημα της φυλακής κατά τη διάρκεια της επανάστασης στο Βάσω Σειρηνίδου, *Στα χρόνια της βίας: εγκλημα, κοινωνία και οι απαρχές των ποινικών και κατασταλτικών θεσμών στον ελληνικό χώρο, 1822-1827*, Θεμέλιο, Αθήνα, υπό έκδοση.

³⁹ Πρόκειται για το «Απάνθισμα των Εγκληματικών της Β' Εθνικής Συνελεύσεως των Ελλήνων κατά τον υπ' αριθμό ΛΓ' του Κώδικος των Νόμων». Ο πρώτος ποινικός κώδικας σχεδιάστηκε από τη νομοπαρασκευαστική επιτροπή που συγκρότησε η Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρους. Τέθηκε σε εφαρμογή τον Ιούλιο του 1823 και η ισχύς του ανανεώθηκε από τη Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας. Το κείμενο βρίσκεται στο Γεώργιος Δημακόπουλος, «Ο κώδιξ των νόμων της ελληνικής επαναστάσεως 1822-1828. Η νομοθετική διαδικασία. Τα κείμενα των νόμων», *EKEIEA* 10-11 (1963-64), σ. 128-141 ενώ για μια ανάλυση αυτού βλ. Βασίλειος Γεωργιάδης, Κωνσταντίνος Κουϊτώρος, Μαρία Μπαϊρακτάρη, «Το Απάνθισμα των Εγκληματικών: βασικά χαρακτηριστικά της ποινικοποίησης και η σημασία τους», *Pro Justitia* 3 (2020), σ. 237-253. Κατά τη διάρκεια των επαναστατικών χρόνων δεν σχεδιάστηκαν άλλοι κώδικες, αλλά ορίστηκε η κρίση των εμπορικών υποθέσεων με βάση τον γαλλικό εμπορικό κώδικα («Code de Commerce» του 1807) και για τις υπόλοιπες υποθέσεις καθιερώθηκε η αξιοποίηση της βυζαντινής νομοθεσίας και συγκεκριμένα η χρήση της «Εξαβίβλου» του Κ. Αρμενόπουλου.

⁴⁰ Τηλέμαχος Γ. Φυλιππίδης, *Η ποινική νομοθεσία κατά την εθνεγερσίαν*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 15, Dimitrios Antoniou, *ό.π.*, σ. 269-270.

σύστημα των ποινικών κυρώσεων που προέβλεπε το κείμενο του «Απανθίσματος» κατέστησε την ποινή της φυλάκισης ενιαία, καθώς ορίστηκε για τα περισσότερα εγκλήματα.⁴¹ Το χρονικό εύρος της ποινής της φυλάκισης μπορούσε να διαρκέσει από τρεις μέρες ως και δεκαεννέα χρόνια. Σε κάποιες περιπτώσεις ήταν απόλυτο το χρονικό διάστημα φυλάκισης που προβλεπόταν για κάθε ποινή ενώ σε άλλες μπορούσε να διαφέρει ανάλογα με το ύψος της προκληθείσας ζημιάς και τέλος μπορούσε να συνοδεύεται από χρηματική ποινή. Η θανατική ποινή, τα χρηματικά πρόστιμα, η ποινή του ραβδισμού, η αποστέρηση αξιωμάτων και πολιτικών δικαιωμάτων εντάσσονταν στο σύστημα ποινικών κυρώσεων αλλά δεν εμφανίζονταν με μεγάλη συχνότητα. Η ποινή της φυλάκισης έλαβε, επομένως, πρωταγωνιστικό ρόλο στο σύστημα αυτό.

Το ζήτημα της φυλακής απασχόλησε ακόμη τους νομοθέτες των επαναστατικών συνταγμάτων. Τα συντάγματα της Επιδάουρου (1822) και του Άστρους (1823) μερίμνησαν έτσι ώστε να μην είναι δυνατή η φυλάκιση ατόμου αν δεν υπάρχει διαταγή από το αρμόδιο δικαστήριο με μοναδική εξαίρεση την περίπτωση της σύλληψης επ' αυτοφώρω.⁴² Ο εγκλεισμός στη φυλακή φαίνεται να δικαιολογείται μόνο στο πλαίσιο απόδοσης συγκεκριμένης ποινής η οποία οφείλει να τεκμηριώνεται από τους επίσημους θεσμούς του κράτους. Το σύνταγμα της Τροιζήνας (1827) βρίσκεται στο ίδιο πνεύμα με τα προηγούμενα και είναι πιο αναλυτικό αναφέροντας πως κανείς δεν μπορεί νόμιμα να παραμείνει στη φυλακή για πάνω από είκοσι τέσσερις ώρες δίχως να γνωρίζει την αίτια του εγκλεισμού του αλλά και ούτε πάνω από τρεις ημέρες χωρίς να ξεκινήσει η εξέταση του από τα αρμόδια δικαστικά όργανα.⁴³ Η συνεργασία δικαστικού θεσμού και φυλακής αποτελεί ένα χαρακτηριστικό που αποτυπώνεται και στο νομοσχέδιο του 1830 όπως θα δούμε στη συνέχεια. Συμπερασματικά, από τα επαναστατικά συντάγματα καταλαβαίνουμε πως οι φυλακές αποτελούσαν κυρίως χώρους εγκλεισμού καταδίκων και όχι πια υποδίκων, ενώ ρυθμίστηκαν και ορισμένα εχέγγυα για την προστασία των κρατουμένων από αυθαιρεσίες. Μέσα σε αυτό το διεθνές πλαίσιο και την ειδικότερη επαναστατική συνθήκη του ελλαδικού χώρου ξεκίνησε το 1828 το έργο της η κυβέρνηση του Καποδίστρια.

⁴¹Την άποψη αυτή υποστηρίζει και ο Δ. Αντωνίου στη διατριβή του. Βλ. Dimitrios Antoniou, *ό.π.*, σ. 452.

⁴²Αλέξανδρος Σβώλος, *Τα Ελληνικά Συντάγματα 1822-1952*, Στοχαστής, Αθήνα 1972. Βλ. συγκεκριμένα για το σύνταγμα της Επιδάουρου τμήματα ΣΤ-Θ', σ. 65-78 και για το σύνταγμα του Άστρους τμήματα ΣΤ' & Ζ', σ. 79-92.

⁴³Στο ίδιο, σ. 79-92.

Κεφάλαιο Β: Νέοι θεσμοί για μια νέα επικράτεια: το ποινικό οπλοστάσιο του κράτους αναβαθμίζεται (1828-1832)

1. Το καθεστώς εκνομίκευσης της κυβέρνησης του Καποδίστρια

Η κυβέρνηση του Καποδίστρια σχηματίστηκε στις αρχές του 1828 και από την πρώτη στιγμή της εγκαθίδρυσής της εκδήλωσε συγκεντρωτικές τάσεις με την αναστολή του συντάγματος και την κατάργηση της βουλής.⁴⁴ Η περίοδος της καποδιστριακής διακυβέρνησης χαρακτηρίστηκε από ένα καθεστώς εντατικής εκνομίκευσης.⁴⁵ Αρκεί μια επιφανειακή ματιά στο αρχειακό υλικό των διαφορετικών Γραμματειών (Υπουργείων) που συστάθηκαν αλλά και στα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας για να εντοπίσει κανείς/καμία το πλήθος νομοσχεδίων και διαταγμάτων που εκδόθηκαν από τον κυβερνητικό μηχανισμό. Αυτός ο νέος νομικός «εξοπλισμός» του κράτους αφορούσε σε μεγάλο βαθμό τα ζητήματα δικαιοσύνης. Στα ζητήματα αυτά δεν παρέκκλινε σημαντικά από τις προσπάθειες της επαναστατικής περιόδου, κατά την οποία προκειμένου να επιτευχθεί η απονομή δικαιοσύνης ιδρύθηκαν κάποια βραχύβια τακτικά δικαστήρια, λειτούργησαν δικαστικές επιτροπές, ορισμένα υπουργεία εξοπλίστηκαν με την αρμοδιότητα απονομής δικαίου και συντάχθηκε ο ποινικός κώδικας.⁴⁶ Άλλωστε, οι επαναστατικές διοικήσεις κλήθηκαν να

⁴⁴Ο Ιωάννης Καποδίστριας έφτασε στην Ελλάδα στις αρχές Απριλίου 1827 μετά από την ανάδειξή του ως κυβερνήτη της χώρας από τη Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας η οποία προέβλεπε επτάχρονη θητεία στη θέση αυτή. Η προηγούμενη σταδιοδρομία του Καποδίστρια στη διεθνή πολιτική σκηνή ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα και η πολύτιμη εμπειρία που απέκτησε από τις διπλωματικές υποθέσεις, που κλήθηκε να αναλάβει λόγω του αξιώματός του στο Υπουργείο Εξωτερικών της Ρωσίας, αποτέλεσαν βασικές παραμέτρους για την επιλογή του. Με διάταγμα που εξέδωσε τον Ιανουάριο του 1828 προέβη σε καθοριστικές αλλαγές ως προς την οργάνωση της διακυβέρνησης της χώρας αιτούμενος -με τη δικαιολογία ότι αυτό αποτελεί προσωρινό μέτρο σε ένα καθεστώς εξαίρεσης λόγω της κρίσιμης κατάστασης του πολέμου- την αναστολή του συντάγματος της Γ' Εθνοσυνέλευσης. Καταργήθηκε η Βουλή και δόθηκε η υπόσχεση για σύγκληση Εθνοσυνέλευσης τον Απρίλιο του ίδιου έτους. Ιδρύθηκε ένα νέο πολιτικό σώμα με γνωμοδοτικές αρμοδιότητες, το Πανελλήνιο, αποτελούμενο από είκοσι επτά μέλη της επιλογής του Καποδίστρια. Για τα νέα κυβερνητικά μέτρα του Ι. Καποδίστρια βλ. Αλέξανδρος Ι. Δεσποτόπουλος, *Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας και η απελευθέρωση της Ελλάδας*, Αθήνα 1954 (διδακτορική διατριβή), σ. 77-100, Douglas Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, μτφρ. Ξανθόπουλος Αθανάσιος, Αθήνα 1998⁴, σ. 97-100, Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου ελληνισμού. Ιωάννης Καποδίστριας ή η επώδυνη γένεση του νεοελληνικού κράτους*, τ.Η', Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 27-49. Για περισσότερες πληροφορίες για τον Ι. Καποδίστρια και την πολιτική σταδιοδρομία του βλ. Ελένη Κούκου, *Ιωάννης Καποδίστριας. Ο άνθρωπος-ο διπλωμάτης 1800-1828*, Πατάκη, Αθήνα 1990⁶, Γιώργος Γεωργής (επιμ.), *Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας. Κριτικές προσεγγίσεις και επιβεβαιώσεις*, Καστανιώτης, Αθήνα 2015 και Χρήστος Λούκος, *Ιωάννης Καποδίστριας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2022.

⁴⁵Ο Δ. Αντωνίου σχολιάζει πως «οι νομοθετικές προσπάθειες του κυβερνήτη χαρακτηρίζονταν από μια εμμονή με την κωδικοποίηση». Βλ. Dimitrios Antoniou, *ό.π.*, σ. 272.

⁴⁶Συγκεκριμένα για την απόδοση ποινικής δικαιοσύνης ιδρύθηκε το 1826 το πενταμελές «Εγκληματικό δικαστήριο» στο Ναύπλιο. Λόγω αποτυχίας συμμόρφωσης των πολιτών προς τις αποφάσεις του καταργήθηκε από τη Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας το 1827. Συγκροτήθηκαν, ακόμη, τα επαρχιακά δικαστήρια Μεσολογγίου, Τρίπολης, Σαλαμίνας, Αθηνών και το εμπορικό δικαστήριο της Σύρου, το οποίο λειτούργησε για δύο περίπου χρόνια μεταξύ 1826-1828. Επίσης, καθ' όλη τη διάρκεια της επανάστασης λειτούργησε σε μεγάλο βαθμό το σύστημα των δικαστικών επιτροπών, οι οποίες περιορίζονταν στην επίλυση ιδιωτικών διαφορών. Για υποθέσεις ιδιωτικής φύσης διατηρήθηκε, ακόμη, η χρήση της αιρετοκρισίας η οποία αποτελούσε μια εμπεδωμένη πρακτική στον ελληνικό χώρο

αντιμετωπίσουν έναν αυξημένο όγκο δικαστικών υποθέσεων και μια «από τα κάτω» αυξημένη απαίτηση για απονομή δικαιοσύνης. Η συσσώρευση ενός μεγάλου αριθμού δικαστικών υποθέσεων οι οποίες εκκρεμούσαν προς επίλυση απορρέει, όπως επισημαίνει η Β. Σειρηνίδου, από τη «διάρρηξη της εμπιστοσύνης ως συνεκτικού στοιχείου των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων» κατά τη διάρκεια του πολέμου και από την αδυναμία των προϋπάρχοντων και «παραδοσιακών μηχανισμών επίλυσης των συγκρούσεων» να ανταποκριθούν στις συνθήκες αυτές.⁴⁷ Οι απόπειρες, όμως, στην οργάνωση της απονομής δικαιοσύνης ενισχύθηκαν και συστηματοποιήθηκαν από την καποδιστριακή κυβέρνηση σε ένα συνολικότερο πρόγραμμα εξορθολογισμού και τυποποίησης του διοικητικού μηχανισμού.

Στο χρονικό διάστημα της υπό εξέταση τετραετίας ψηφίστηκαν τρεις διοργανισμοί δικαστηρίων οι οποίοι καθόρισαν τον δικαστικό χάρτη, την κατανομή δηλαδή των διαφορετικών τακτικών δικαστηρίων και τις υποθέσεις που ενέπιπταν στη δικαιοδοσία καθενός από αυτά. Ψηφίστηκαν ακόμη δύο διαφορετικές εγκληματικές διαδικασίες και μια πολιτική διαδικασία οι οποίες καθόρισαν τον τρόπο διεξαγωγής των ποινικών και των πολιτικών δικών αντίστοιχα. Εκπονήθηκε ένα νομοσχέδιο για την οργάνωση του αστυνομικού σώματος. Επίσης, εγκρίθηκε το νομοσχέδιο για τη δημιουργία και τη λειτουργία φυλακών στο νέο κράτος, το οποίο συνοδεύτηκε από το διάταγμα για την εξάσφαλιση των οικονομικών πόρων για την υλοποίησή του. Τα νομοσχέδια αυτά θα μας απασχολήσουν ως προς τα νέα ποινικά μέτρα που εισάγουν προκειμένου να εξετάσουμε αν μπορούν να συνοψιστούν στη συγκρότηση ποινικού συστήματος, όπως αυτό ορίστηκε στην εισαγωγή.

ι. Οι διοργανισμοί των δικαστηρίων: 1828, 1830, 1832

Η καποδιστριακή κυβέρνηση σχεδίασε τρία νομοσχέδια με τον τίτλο «Διοργανισμός των δικαστηρίων» τα οποία καθόρισαν τους τρόπους απονομής δικαιοσύνης και διαμόρφωσαν τον δικαστικό χάρτη του νέου κράτους.⁴⁸ Οι αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της

ήδη από τα οθωμανικά χρόνια. Εκτός από τα παραπάνω, κατά τη διάρκεια της επανάστασης λειτούργησαν σε ορισμένες περιοχές, όπως π.χ. στις Κυκλάδες, στην Καλαμάτα και στον Μυστρά, κριτήρια στα οποία έπαρχοι ή διορισμένοι δημογέροντες είχαν δικαστικές αρμοδιότητες. Τέλος, η εκδίκαση υποθέσεων ανατέθηκε και σε διαφορετικά υπουργεία με αποτέλεσμα να γεννηθούν έριδες περί αρμοδιότητας του καθενός. Για την αρμοδιότητα επί των ποινικών υποθέσεων μάχονταν το Υπουργείο Δικαίου και το Υπουργείο Αστυνομίας. Για το ζήτημα της απονομής δικαιοσύνης στη διάρκεια της επανάστασης βλ. Ιάκωβος Βισβίζης, *Η πολιτική δικαιοσύνη κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν μέχρι του Καποδιστρίου*, Παπανικολάου, Αθήνα 1941, Νίκος Ι. Πανταζόπουλος, *Η δικαιοδοτική πολιτική κατά την Επανάσταση και την Καποδιστριακή περίοδο (1821-1832)*. Απόπειρες υποκαταστάσεως της δικαστικής εξουσίας από την εκτελεστική. Ανάτυπον, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1978, Νικηφόρος Διαμαντούρος, *Οι απαρχές της συγκρότησης σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα 1821-1828*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2002, σ. 189-210, Βάσω Σειρηνίδου, «Εις την δικαιοσύνην», ό.π., σ. 136-145.

⁴⁷Βάσω Σειρηνίδου, «Από τον εξισασμό στην ποινή».

⁴⁸Το πρώτο ψήφισμα ΙΘ' της 15ης Σεπτεμβρίου 1828 αντλείται από το Γεώργιος Δημακόπουλος, «Ο Κώδιξ των Ψηφισμάτων της Ελληνικής Πολιτείας, Α', 1828-1829» στο *ΕΚΕΙΕΔ* 14 (1970), σ. 133-138. Εντοπίζεται, ακόμη, στο

τετραετίας στην ηγεσία της Γραμματείας Δικαίου επέφεραν αλλαγές και στις νομοθετικές διατάξεις. Τα δύο πρόσωπα που εναλλάσσονταν ήταν ο Χριστόδουλος Κλονάρης και ο Ιωάννης Γενατάς. Πρόκειται για δύο νομικούς και πολιτικούς της εποχής τους οποίους θα εξετάσουμε μέσα από τους λόγους που παρήγαν σε επόμενο υποκεφάλαιο.⁴⁹

Τα δύο αυτά ιθύνοντα πρόσωπα μαζί και με τον Γρηγόριο Σούτσο συνέταξαν από κοινού τον πρώτο διοργανισμό του 1828.⁵⁰ Εκτός από τους συντάκτες, και ο ίδιος ο Καποδίστριας με παρεμβάσεις διατύπωσε τη γνώμη του και συνέβαλε στη διαμόρφωση του κειμένου. Ο Ν. Πανταζόπουλος και ο Δ. Σερεμέτης σχολιάζουν την «ετερογένεια» των μελών της συντακτικής επιτροπής, καθώς και την κλίση του Καποδίστρια προς τις απόψεις του Κλονάρη.⁵¹ Ο «Διοργανισμός» του 1830 συντάχθηκε επί υπουργίας του Γενατά και σύμφωνα με τον Σερεμέτη, προκάλεσε «ριζικήν μεταρρύθμισιν του κρατούντος δικαστικού συστήματος».⁵² Ο ίδιος ερμηνεύει το κείμενο ως απόρροια των προσπαθειών της κυβέρνησης να συγκεντρώσει την εξουσία στα χέρια της και να εξουδετερώσει την αντιπολίτευση. Εξηγεί, μάλιστα, πως η αναδιοργάνωση των δικαστηρίων κατέστη δυνατή με βάση το Β' Ψήφισμα της Δ' Εθνοσυνέλευσης του 1829 το οποίο άνοιξε τον δρόμο για νομικές μεταρρυθμίσεις στο ζήτημα της δικαιοσύνης.⁵³ Ο τελευταίος διοργανισμός του 1832 συντάχθηκε κατά την επαναφορά του Κλονάρη στη θέση του υπουργού δικαιοσύνης και μετά τον θάνατο του Καποδίστρια.

Τα τρία αυτά νομοθετήματα προέβλεπαν την ίδρυση τακτικών δικαστηρίων, τα οποία σε γενικές γραμμές διαχωρίστηκαν σε πρώτου και δευτέρου βαθμού δικαστήρια. Τα ειρηνοδικεία και τα πρωτόκλητα δικαστήρια αποτέλεσαν τον πρώτο βαθμό εκδίκασης σε όλους τους διοργανισμούς. Για τα δευτέρου βαθμού δικαστήρια παρατηρούνται ορισμένες διαφοροποιήσεις ως προς τις ονομασίες και τα χαρακτηριστικά της υπόθεσης που είχαν την αρμοδιότητα να κρίνουν. Ο

Ανδρέας Ζ. Μάμουκας, *Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος, ήτοι συλλογή των περί την αναγεννωμένην Ελλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων και άλλων επισημών πράξεων από τον 1821 μέχρι τέλους του 1832*, τ. 1Α', Εκ του Βασιλικού Τυπογραφείου, Αθήνα 1852, σ. 504-545. Το δεύτερο ψήφισμα βρίσκεται στην *Πολιτική και Εγκληματική Διαδικασία, Εις την οποίαν προηγείται το περι διοργανισμού δικαστηρίων υπ' αριθ. 152 ψήφισμα μετά των διαταγμάτων υπ' αριθ. 153-160*, Αίγινα 1830, σ. 1-32. Είναι διαθέσιμο ηλεκτρονικά στην ιστοσελίδα της Βιβλιοθήκης Βόλου, <<http://srv1-vivl-volou.mag.sch.gr/islandora/object/voDKI%3A203>> (τελευταία ημερομηνία πρόσβασης 21.4.2024). Το τρίτο ψήφισμα του 1832 εντοπίζεται στα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τ. 5, Αθήνα 1974, σ. 255-268. Επικυρώθηκε από το ψήφισμα Κ' της Ε' Εθνοσυνέλευσης. Βλ. Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, ό.π., σ. 245-247.

⁴⁹Περισσότερα στοιχεία για τον Γενατά και τον Κλονάρη αναφέρονται στο δεύτερο κεφάλαιο, σ. 38-45.

⁵⁰Η τριμελής αυτή επιτροπή διορίστηκε με βάση το Ψήφισμα ΛΘ' της 29ης Μαρτίου 1828 «Περί των εργασιών του Πανελληνίου» το οποίο εντοπίζεται στη *Γενική Εφημερίς Ελλάδος*, αριθμός φύλλου 22, έτος Γ', 31 Μαρτίου 1828.

⁵¹Νικόλαος Ι. Πανταζόπουλος, «Ο Ιωάννης Γενατάς και η οργάνωσις της δικαιοσύνης επί Καποδίστρια», *Αθήνα* 53 (1949), σ. 304 και Δημήτριος Γ. Σερεμέτης, *Η δικαιοσύνη επί Καποδίστρια*, ό.π., σ. 56.

⁵²Δημήτριος Γ. Σερεμέτης, ό.π., σ. 43-44.

⁵³Πρόκειται για το άρθρο Η' του ψηφίσματος: «Η δικαστική πράξις θέλει διατηρείσθαι προσωρινώς κατά το ενεστώσ σύστημα, προστιθεμένων των τροπολογιών, τας οποίας η πείραν ήθελε υπαγορεύσει. Θέλει δε φροντίσει η Κυβέρνησις εν δέοντι, ώστε οι δικασταί να μένωσιν αμετακίνητοι εφ' όρου ζωής και να οργανισθή η δικαστική δημόσιος υπηρεσία». Βλ. Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τ. 4, Αθήνα 1973, σ. 160.

διοργανισμός του 1828 όρισε το αννέκλητο κριτήριο, αυτός του 1830 το ανώτατο και εξαιρετικό δικαστήριο και αυτός του 1832 κατήγγησε το εξαιρετικό δικαστήριο.

Ένα ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο που διατρέχει και τα τρία νομοθετήματα είναι ο αυστηρός διαχωρισμός πολιτικών και ποινικών υποθέσεων, όπως επίσης και η ταξινόμηση των ποινικών υποθέσεων σε «διορθωτικές» και «εγκληματικές» ανάλογα με τη βαρύτητα του εγκλήματος. Η ταξινόμηση αυτή είναι μάλιστα σύμφωνη με τις μεταβολές που είδαμε ότι πραγματοποιήθηκαν στις ευρωπαϊκές ποινικές κωδικοποιήσεις του 18ου αιώνα.

Περί της διορθωτικής δικαιοσύνης

Τις υποθέσεις «διορθωτικής δικαιοσύνης», ανέλαβαν οι ειρηνodίκες και τις περιπτώσεις έκκλησης των αποφάσεών τους τα πρωτόκλητα δικαστήρια. Για τις κατηγορίες αδικημάτων που συμπεριλαμβάνονταν στη «διορθωτική δικαιοσύνη» μας πληροφορεί το άρθρο 32 του διοργανισμού του 1828. Οι «καταπατήσεις συνόρων, αρπαγές ποτιστικών νερών, ζημίας γενομένες από ανθρώπους ή ζώα εις χωράφια, αμπέλια, περιβόλια, ή κήπους εντός του έτους», «ύβρεις, μαλώματα, δαρμούς, όσοι δεν κατήντησαν εις πληγάς ή βαρέα κτυπήματα» και «όλα τα πταίσματα, όσα τιμωρούνται με ζημίαν ή φυλακήν» ήταν όλα ζητήματα που κρίνονταν από τους ειρηνodίκες στο πλαίσιο της διορθωτικής δικαιοσύνης.⁵⁴

Ο διοργανισμός του 1830 επαναλαμβάνει τα ίδια αδικήματα στο τμήμα της διορθωτικής δικαιοσύνης. Το εν λόγω ψήφισμα, ωστόσο, παρουσιάζεται πιο συγκεκριμένο σε σχέση με τις ποινές που προβλέπονταν για τις υποθέσεις αυτές. Μάλιστα, σχολιάζεται στο κείμενο πως καθώς οι «επανορθωτικάί ποιναί» δεν καθορίζονται από το «Απάνθισμα των Εγκληματικών», πρέπει να νομοθετηθούν από τον διοργανισμό.⁵⁵ Οι ποινές που ορίστηκαν ήταν οι εξής: χρηματικό πρόστιμο, χρηματική αποζημίωση, κράτηση εντός του σπιτιού, φυλάκιση χωρίς δεσμά και εξορία για έναν χρόνο. Για τις χρηματικές ποινές παγιώθηκαν αριθμητικά όρια ενώ για την ποινή της φυλάκισης προβλέφθηκε το χρονικό διάστημα κράτησης από δέκα μέρες έως και τρεις μήνες.

Στον διοργανισμό του 1832, το άρθρο 11 κατονομάζει τις περιπτώσεις στις οποίες το δικαστήριο των ειρηνodικών λειτουργούσε ως επανορθωτικό και οι οποίες δεν διέφεραν από αυτές που κατονομάζονται και στους προηγούμενους διοργανισμούς. Πρόκειται, δηλαδή, κυρίως για υποθέσεις που αφορούσαν σε καταπατήσεις και ζημιές ιδιοκτησίας, σε μικρής αξίας κλοπές και περιπτώσεις ήπιας λεκτικής ή φυσικής βίας.⁵⁶ Ως προς τις ποινές που μπορούσε να αποδώσει ο

⁵⁴Γεώργιος Δημακόπουλος, *ό.π.*, σ. 136-137.

⁵⁵*Πολιτική και Εγκληματική Διαδικασία*, σ. 6.

⁵⁶Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τ. 5, Αθήνα 1974, σ. 258-259.

ειρηνοδίκης ως επανορθωτικός δικαστής υπήρχε μια μικρή διαφοροποίηση που αφορούσε στη δυνατότητα εξορίας για έναν μήνα και όχι έναν χρόνο, στη δυνατότητα φυλάκισης ως πέντε μέρες και όχι ως τρεις μήνες και στην κατάργηση της κατ' οίκον κράτησης.

Περί της εγκληματικής δικαιοσύνης

Σε σχέση με τα αδικήματα της «εγκληματικής δικαιοσύνης» δεν εντοπίζονται πληροφορίες στα ψηφίσματα αλλά αυτά καταγράφονται στο «Απάνθισμα των Εγκληματικών». Άλλωστε, αυτό ήταν το νομικό κείμενο που ορίστηκε ως εφαρμοστέο δίκαιο για τις ποινικές υποθέσεις.⁵⁷ Καθορίζεται πως οι υποθέσεις εγκληματικής φύσης κρίνονταν από τα πρωτόκλητα δικαστήρια και ενδεχόμενη έκκληση της απόφασης παραπεμπόταν στο ανέκκλητο κριτήριο. Το ψήφισμα του 1830 επεκτείνεται σε κάποιες λεπτομέρειες για ορισμένα εγκλήματα. Αναφέρει πως από τα πρωτόκλητα δικαστήρια κρίνονταν εγκλήματα που τελούνταν από Έλληνες ή ξένους εντός του κράτους, σε ξηρά και θάλασσα, αλλά και σε εμπορικά πλοία, άσχετα με την προέλευσή τους, εφόσον αυτά βρισκόνταν στα υδάτινα όρια του κράτους. Για τους μη Έλληνες που εγκληματούσαν υπάρχει ξεχωριστό άρθρο που απαγόρευε την έκδοση τους σε ξένη εξουσία αν η απόφαση αυτή δεν είχε εγκριθεί από τον Γραμματέα της Δικαιοσύνης.

Στους δύο τελευταίους διοργανισμούς εντοπίζονται ειδικές ρυθμίσεις για εγκλήματα υπουργών ή στρατιωτικών αξιωματούχων. Συγκεκριμένα όσα εγκλήματα τελούνταν από υπουργούς «εκτός του υπουργήματός τους» ή από στρατιωτικούς «εν αδεία, ή εκτός των στρατιωτικών σωμάτων ευρισκομένους, ή προ της εισαγωγής των εις την στρατιωτικήν υπηρεσίαν» κρίνονταν από τα εγκληματικά δικαστήρια.⁵⁸ Αν όμως, τελούνταν, εγκλήματα από υπουργούς ή στρατιωτικούς εν ενεργεία τότε αυτά παραπέμπονταν στο εξαιρετικό και στα στρατιωτικά δικαστήρια αντίστοιχα. Καθορίστηκε ακόμη μια σειρά από εγκλήματα τα οποία ακόμα και αν τελούνταν από μη στρατιωτικούς, λόγω της φύσης τους υπόκεινταν στην κρίση στρατιωτικών δικαστηρίων. Αυτά ήταν η κατασκοπεία στρατιωτικών, η λιποταξία, η κλοπή στρατιωτικού εξοπλισμού και η υπεκφυγή από στρατιωτικά καθήκοντα. Ο διοργανισμός του 1832 διατήρησε την ίδια διάκριση ως προς τις αρμοδιότητες του πρωτόκλητου δικαστηρίου ως εγκληματικού. Στη δικαιοδοσία του υπόκεινταν όλες οι εγκληματικές υποθέσεις εντός της ελληνικής επικράτειας σε στεριά και θάλασσα και των

⁵⁷ Αναφέρεται ακόμη πως οι δικαστές οφείλουν να κρίνουν τις ποινικές υποθέσεις με «επιείκεια». Πρόκειται για μια έννοια που δεν ορίζεται στο κείμενο και της οποίας η νοηματοδότηση αφήνεται στην κρίση των δικαστών. Η ισχύς του «Απανθίσματος» ορίστηκε προσωρινή μέχρι την κατάρτιση νέου ποινικού κώδικα. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της καποδιστριακής διακυβέρνησης δεν συντάχθηκε νέος ποινικός κώδικας.

⁵⁸ *Πολιτική και Εγκληματική Διαδικασία*, σ. 8.

κατώτερων δημόσιων αξιωματούχων -διοικητών, δημόσιων συνήγορων, προέδρων των εκκλήτων και επαρχιακών ειρηνοδικών-, αλλά όχι υποθέσεις κατάχρησης εξουσίας από υπουργούς, τα καθοσιώσεως και τα στρατιωτικά εγκλήματα. Για εγκλήματα υπουργών και τα καθοσιώσεως εγκλήματα ορίστηκε η κρίση τους από τα τρία διαφορετικά τμήματα του ανώτατου ή ακυρωτικού, το οποίο ήταν μοναδικό σε όλη την επικράτεια και βρισκόταν όπου και η κυβερνητική έδρα.

Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο είναι πως η κρίση υποθέσεων ποινικού δικαίου εναπόκειται αποκλειστικά στα τακτικά δικαστήρια. Ενώ, δηλαδή, και οι τρεις διοργανισμοί προέβλεπαν τη διατήρηση της αιρετοκρίσιας, την περιόριζαν σε υποθέσεις πολιτικές και εμπορικές.⁵⁹ Τα θεσμικά όργανα του κράτους εξασφάλισαν έτσι το μονοπώλιο στην απονομή ποινικής δικαιοσύνης. Μονάχα στον διοργανισμό του 1832 εντοπίζεται μια ειδική πρόβλεψη για ζητήματα μοιχείας και παρθενοφθορίας «απλής και μη μετά βίας».⁶⁰ Προβλέπεται ότι αν υπάρξει συνδιαλλαγή μεταξύ εγκαλούντος και εγκαλουμένου τότε το δικαστήριο αποσύρεται. Στις κατηγορίες αυτές που θεωρείται πως αποτελούν εξαιρετικά ιδιωτικές υποθέσεις, προκρίθηκε η εξω-δικαστική επίλυσή τους.

Η γεωγραφία των νέων δικαστηρίων

Προκειμένου να εφαρμοστεί στην πράξη το μονοπώλιο αυτό παρατηρείται στα νομοσχέδια η μέριμνα για τη γεωγραφική διασπορά των δικαστηρίων που αποδίδουν ποινική δικαιοσύνη στην επικράτεια του νέου κράτους. Στον διοργανισμό του 1830 προβλέπεται η συγκρότηση ενός πρωτόκλητου δικαστηρίου σε κάθε επαρχία ή στην περίπτωση που οι επαρχίες βρίσκονται πολύ κοντά τότε αντιστοιχεί ένα πρωτόκλητο δικαστήριο σε δύο ή τρεις επαρχίες. Η κατανομή των πρωτόκλητων δικαστηρίων ακολουθεί τη διοικητική διαίρεση της επικράτειας σε διοικητικές περιφέρειες,⁶¹ έτσι π.χ. στην επαρχία της Κορίνθου ιδρύεται ένα πρωτόκλητο δικαστήριο, και στις επαρχίες Σύρου και Μυκόνου που είναι «μικραί γειτνιάζουσai» άλλο ένα κ.ο.κ. Ωστόσο, για τη Στερεά Ελλάδα δεν ορίζεται η κατανομή των πρωτόκλητων ανάλογα με τις επαρχίες αλλά μονάχα αναφέρεται πως ένα πρωτόκλητο ιδρύεται στη δυτική Ελλάδα και ένα στην ανατολική. Επίσης για την έκκληση των αποφάσεων των πρωτόκλητων δικαστηρίων, που κρίνουν εγκληματικές

⁵⁹Ο Πανταζόπουλος σχολιάζει για τη διατήρηση της αιρετοκρίσιας ότι «αναγνωρίζει εμμέσως, ως παραλλήλως ισχύον, το εθμικόν δίκαιον» και ο Σερεμέτης προσθέτει πως οι σύγχρονες της εποχής συνθήκες και η ανάγκη αποσυμφόρησης των τακτικών δικαστηρίων υπαγόρευαν τη ρύθμιση αυτή. Βλ. αντίστοιχα Νικόλαος Ι. Πανταζόπουλος, *ό.π.*, σ. 305-306 και Δημήτριος Γ. Σερεμέτης, *ό.π.*, σ. 64.

⁶⁰Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τ. 5, Αθήνα 1974, σ. 264.

⁶¹Βλ. Ψήφισμα υπ' αριθμόν 167 στην *Πολιτική και Εγκληματική Διαδικασία*, σ.22-23 σε αντιστοιχία με το σχέδιο ψηφίσματος της γερουσίας τον Νοέμβριο του 1829 το οποίο ενέκρινε ο Καποδίστριας τον Ιανουάριο του 1830 στο Γεώργιος Δημακόπουλος, «Ο Κώδιξ των Ψηφισμάτων της Ελληνικής Πολιτείας, Β', 1829-1832», *EKEIEA* 15 (1972), σ. 74-80.

υποθέσεις, προβλέπεται η συγκρότηση τριών έκκλητων δικαστηρίων. Ορίζεται πως ένα θα βρίσκεται στην Πελοπόννησο, ένα στη Στερεά και ένα στα νησιά προκειμένου να καλύπτεται το σύνολο της γεωγραφικής επικράτειας του νέου κράτους. Το ανώτατο δικαστήριο είναι ένα μονάχα σε όλη την επικράτεια χωρίς να καθορίζεται η τοποθεσία του. Στον οργανισμό του 1832 αναφέρεται πως το μοναδικό ανώτατο δικαστήριο ιδρύεται στον τόπο όπου βρίσκεται η κυβερνητική έδρα.

Οι νέοι επαγγελματίες

Η οριοθέτηση της ποινικής διαδικασίας ενισχύεται και από την παγίωση ορισμένων κομβικών ρόλων με επαγγελματικό χαρακτήρα για την απονομή δικαιοσύνης. Ένας τέτοιος ρόλος είναι αυτός του δημόσιου συνήγορου. Στον διοργανισμό του 1830 προβλέπεται η θέση αυτή στα δευτέρου βαθμού δικαστήρια. Ο δημόσιος συνήγορος ήταν επιφορτισμένος με το καθήκον της έγγραφης παρουσίασης των συμπερασμάτων του για πολιτικές και εγκληματικές υποθέσεις. Μπορούσε να εκκαλέσει αποφάσεις του πρωτόκλητου δικαστηρίου και να αναφερθεί στο ανώτατο δικαστήριο αν έκρινε ότι έχουν υπάρξει αδικίες ή παραβάσεις σε ληφθείσες αποφάσεις. Τέλος, αναφέρεται ότι διατηρούσε επικοινωνία τόσο με τους δικαστές και διοικητές του κράτους όσο και με τους αστυνομικούς προκειμένου να επιβλέπει την τήρηση των καθηκόντων των αξιωματούχων. Πρόκειται, λοιπόν, για έναν ρόλο που προβλέπεται για τις ανώτερες δικαστικές βαθμίδες και χαρακτηρίζεται από τη γνωμοδοτική και εποπτική λειτουργία του. Ο επόμενος διοργανισμός είναι πιο αναλυτικός σε σχέση με τον ρόλο του δημόσιου συνήγορου. Με σαφήνεια ορίζεται πως ο δημόσιος συνήγορος ήταν «ο νόμιμος επίτροπος της πολιτείας και της Κυβερνήσεως παρά τοις δικαστηρίοις» και αυτός που «διεκδικεί τα συμφέροντα του Έθνους».⁶² Υπερασπιζόταν, ακόμη, τα συμφέροντα απροστάτευτων ανηλίκων, αιχμαλώτων, υποθέσεων κληρονομικών αλλά κάθε άλλης υπόθεσης που του παρέπεμπε η κυβέρνηση. Υπήρχαν δημόσιοι συνήγοροι στα δικαστήρια των επαρχιών και ένας διορισμένος στο ανώτατο δικαστήριο ο οποίος επόπτευε το έργο των υπολοίπων. Ο ίδιος επόπτευε και την αστυνομία σε όλες τις επαρχίες της επικράτειας ως προς την εκτέλεση των καθηκόντων τους στις εγκληματικές υποθέσεις. Μπορούσε να εκκαλέσει κάθε απόφαση ποινικής φύσης του πρωτόκλητου δικαστηρίου και να επικαλεσθεί το ανώτατο δικαστήριο ως ακυρωτικό. Η καθιέρωση του δημόσιου συνήγορου ενίσχυσε και τον δημόσιο χαρακτήρα της ποινικής δίωξης.

Ένας, ακόμη, ρόλος που τυποποιείται, στο τελευταίο όμως ψήφισμα του 1832, είναι αυτός του απλού συνήγορου, του νόμιμου δηλαδή εκπροσώπου των δικαζόμενων πολιτών. Για πρώτη φορά

⁶²Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τ. 5, Αθήνα 1974, σ. 265-266.

στα εξεταζόμενα κείμενα απαντάται το επίθετο «επαγγελματικός» δίπλα από τον ρόλο του συνήγορου. Οι συνήγοροι δεν είχαν λόγο στις πολιτικές υποθέσεις παρά μόνο στις εγκληματικές και υπόκεινταν στον έλεγχο του εκάστοτε δικαστηρίου και του δημόσιου συνήγορου. Ο Σερεμέτης θίγει το ζήτημα των δικηγόρων αναφερόμενος στα προβλήματα που ανέκυπταν λόγω της παρουσίας μη επαγγελματιών συνήγορων στα δικαστήρια, όπως αυτά αποτυπώνονται σε αναφορές προς τη Γραμματεία Δικαίου από το σχετικό αρχείο. Ως απάντηση σε αυτές εκδόθηκε διάταγμα τον Σεπτέμβριο του 1829 που προέβλεπε την άσκηση της δικηγορίας μόνο από άτομα με τον σχετικό τίτλο σπουδών και μετά από εξέτασή τους από ειδική επιτροπή του ανέκκλητου κριτηρίου. Λίγο αργότερα, τον Ιανουάριο του 1830, ο Κλονάρης υπέβαλε σχέδιο για την εξέταση των συνήγορων το οποίο καθόριζε την εξεταστέα ύλη (στοιχεία ρωμαϊκού δικαίου, ισχύοντες βυζαντινοί νόμοι, πολιτικοί και εγκληματικοί νόμοι κυβέρνησης) και τη σύσταση της επιτροπής (τρεις δικαστές του ανέκκλητου κριτηρίου διορισμένοι από την κυβέρνηση). Μεταγενέστερο διάταγμα προέβλεπε πως η εκπροσώπηση των διαδίκων από συνήγορο στο δικαστήριο δεν ήταν υποχρεωτική.⁶³

Τέλος, μέσα από τους διοργανισμούς διαφαίνεται και ο ρόλος ενός συστατικού στοιχείου του ποινικού συστήματος, της αστυνομίας. Ο διοργανισμός του 1830 δίνει πληροφορίες για τις αρμοδιότητες της αστυνομίας. Οι αστυνόμοι ήταν οι αρμόδιοι για τη σύλληψη ατόμων που προέβαιναν σε πταίσματα και για την παραπομπή τους στα επανορθωτικά δικαστήρια. Το άρθρο 145 παρουσιάζει αναλυτικά τις αρμοδιότητες των αστυνόμων όταν πληροφορούνται ένα έγκλημα. Στην περίπτωση αυτή καλούνταν να εκτελέσουν μια σειρά από εξεταστικές και προπαρασκευαστικές για το δικαστήριο ενέργειες: να πάρουν την ομολογία του δράστη, να συγκεντρώσουν τα ίχνη του εγκλήματος και τις αναφορές ιατρών ή άλλων εξεταστών, να πάρουν μαρτυρίες από τρίτα άτομα, να καταγράψουν τα πρακτικά των ενεργειών τους και να εκδώσουν ένταλμα σύλληψης για τον δράστη. Ο ρόλος της αστυνομίας ως νέου κυβερνητικού θεσμού στην ποινική διαδικασία αποκρυσταλλώνεται στην εγκληματική διαδικασία του 1830 που θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

Το τέλος των νέων δικαστηρίων

Όλες οι παραπάνω συστηματικές προσπάθειες νομοθέτησης του τρόπου απονομής ποινικής δικαιοσύνης αναιρέθηκαν με το διάταγμα 38 το οποίο εξέδωσε η διοικητική επιτροπή στις 8 Οκτωβρίου 1832. Το διάταγμα κήρυττε τη διακοπή των εργασιών όλων των τακτικών δικαστηρίων. Τούτο σήμαινε και την απόλυση όλων των δικαστικών λειτουργών οι οποίοι έπρεπε να

⁶³ Δημήτριος Γ. Σερεμέτης, *ό.π.*, σ. 225-227, 253-254.

παραδώσουν τα αρχεία των δικαστηρίων στον διοικητή ή στους δημογέροντες του τόπου τους. Ως αιτία προβλήθηκε η αποτυχία των δικαστηρίων να λύσουν τα αυξημένα αιτήματα για δικαιοσύνη, αποτυχία που προέκυπτε τόσο από την έλλειψη ικανών δικαστών όσο και από το χάσμα ανάμεσα στα νομοθετήματα και τις πραγματικές συνθήκες του κράτους. Καθώς «τα πράγματα των [τον οργανισμό των δικαστηρίων] κατέστησαν άχρηστον και ανεπίδεκτον πάσης τακτικής και ισχυράς ενεργείας», προκρίνεται η κατάργηση των δικαστηρίων.⁶⁴ Οι τόσο πλούσιες νομοθεσίες της τετραετίας ολοκληρώνονται, επομένως, με ένα σχήμα κύκλου μέσω του διατάγματος του 1832, με την «επιστροφή στην αφετηρία», όπως επισημαίνει ο Πανταζόπουλος.⁶⁵

Συνοψίζοντας, ο δικαστικός χάρτης κατά το διάστημα 1828-1832 υπέστη αλλαγές. Διατήρησε, όμως, τη διάκριση υποθέσεων ιδιωτικού δικαίου (πολιτικές, εμπορικές) και ποινικού δικαίου (επανορθωτικές, εγκληματικές) σε όλη την υπό εξέταση περίοδο. Η διάκριση δεν σήμαινε και τη δημιουργία ξεχωριστών τακτικών δικαστηρίων αλλά ανάλογα με τη φύση της υπόθεσης το δικαστήριο λάμβανε και διαφορετική ονομασία. Η διαβάθμιση των δικαστηρίων από τα κατώτερα προς τα ανώτερα με την αντίστοιχη αρμοδιότητά τους με βάση το βάρος της υπόθεσης διατηρήθηκε σε όλη την περίοδο. Τα δικαιοδοτικά όργανα, επομένως, για την απονομή ποινικής δικαιοσύνης θεσμοθετήθηκαν και οριοθετήθηκαν με σαφήνεια.

ii. Οι εγκληματικές διαδικασίες: 1829, 1830

Οι εγκληματικές διαδικασίες της περιόδου αποτελούν πλούσιες πηγές για τον τρόπο με τον οποίο η νέα κυβέρνηση οργάνωσε την ποινική διαδικασία εισάγοντας νέα ευρωπαϊκά πρότυπα. Τα κείμενα συντάχθηκαν από τους δύο νομικούς που καθόρισαν τη λειτουργία της Γραμματείας Δικαίου, τον Κλονάρη και τον Γενατά. Το ψήφισμα Α' «Περί εισαγωγής της εγκληματικής διαδικασίας» της 6ης Μαΐου του 1829⁶⁶ συντάχθηκε από τον νομικό Χριστόδουλο Κλονάρη και σύμφωνα με τον Σερεμέτη είχε επιρροές από τον γαλλικό Code d' instruction criminelle (1808).⁶⁷ Η εγκληματική διαδικασία του 1830, σύμφωνα με τον Πανταζόπουλο και τον Τουρτόγλου, έφερε επιρροές από την ιταλική νομική επιστήμη.⁶⁸ Αποτελεί έργο του νομικού Ιωάννη Γενατά το οποίο τέθηκε σε εφαρμογή χωρίς να έχει συζητηθεί και εγκριθεί από τη Γερουσία.

⁶⁴ *Εθνική Εφημερίς*, αριθμός φύλλου 50, έτος Α', 15 Οκτωβρίου 1832.

⁶⁵ Νικόλαος Ι. Πανταζόπουλος, *ό.π.*, σ. 148.

⁶⁶ Γεώργιος Δημακόπουλος, *ό.π.*, σ. 160-177.

⁶⁷ Δημήτριος Γ. Σερεμέτης, *ό.π.*, σ. 53-54, 60. Ο διαχωρισμός, μάλιστα, ποινικού κώδικα και εγκληματικής διαδικασίας αποτελεί παρακαταθήκη του ναπολεόντειου καθεστώτος. Βλ. Clémence Zacharie, *The Code d' instruction criminelle 1808*, 2008 στο <<https://www.napoleon.org/en/history-of-the-two-empires/articles/the-code-dinstruction-criminelle-1808/>> (τελευταία ημερομηνία πρόσβασης 15.6.2024).

⁶⁸ Νικόλαος Ι. Πανταζόπουλος, *ό.π.*, σ. 309, Μενέλαος Τουρτόγλου, «Ο Διοργανισμός των Δικαστηρίων και η Πολιτική και Εγκληματική Διαδικασία του 1830. Κριτικά παρατηρήσεις Αλ. Πάλμα-Απαντήσεις Ι. Γενατά», *ΕΚΕΙΕΛ* 8 (1958), σ. 1.

Η πρώτη διαδικασία αποτελείται από μια σύντομη εισαγωγή, διαφωτιστική σε σχέση με τις στοχεύσεις των νομοθετών. Επισημαίνεται η επιθυμητή εξασφάλιση της «ασφάλειας» και της «ευταξίας», ο καθορισμός ενός «ομοιόμορφου τρόπου καταδίωξης (poursuite) σε όλη την επικράτεια για πταίσματα και εγκλήματα» και η επιδίωξη εισαγωγής στην Ελλάδα νομοθετικών προτύπων άλλων εθνών.⁶⁹ Τα εκατόν σαράντα επτά σύντομα άρθρα που ακολουθούν χωρίζονται σε δέκα κεφάλαια, καθένα από τα οποία αναλύει ξεχωριστά μια πτυχή της εγκληματικής διαδικασίας. Οι θεματικές των κεφαλαίων είναι οι εξής: τρόποι έγκλησης στο δικαστήριο, ζητήματα διορθωτικής δικαιοσύνης, ζητήματα εγκληματικής δικαιοσύνης, εγκληματικές υποθέσεις που κρίνονται από το πρωτόκλητο δικαστήριο, εκκλήσεις αποφάσεων πρωτόκλητων δικαστηρίων, φυγόδικοι, συναίτιοι, πταίσματα ή εγκλήματα που τελούνται από δικαστές εν ενεργεία, απόσβεση ποινών και δημόσιων και πολιτικών αγωγών και τέλος ζητήματα αρμοδιότητας. Σε γενικές γραμμές περιγράφεται η διαδικασία έγκλησης κατηγορουμένων για αδικήματα ποινικής φύσης και ο τρόπος εξέτασης και κρίσης τους από τα αρμόδια πρόσωπα ή όργανα. Στα αδικήματα ποινικής φύσης προβλέπεται «διπλή αγωγή, δημόσια και πολιτική».⁷⁰ Η πρώτη εκκινείται από τους δημόσιους λειτουργούς του κράτους ενώ η δεύτερη από τους ιδιώτες με σκοπό την επανόρθωση της ζημιάς.

Η δεύτερη εγκληματική διαδικασία αποτελείται από εικοσιοκτώ κεφάλαια τα οποία χωρίζονται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει διατάξεις που αφορούν σε ζητήματα έγκλησης στο δικαστήριο, εκκλήσεως αποφάσεων και αρμοδιοτήτων των υπαρχόντων ποινικών δικαστηρίων, ενώ το δεύτερο μέρος καλύπτει μια σειρά από ειδικότερα ζητήματα όπως αυτό των φυγόδικων, της έννοιας του άλλοθι κ.ά. Το κείμενο ξεκινά με ορισμένες γενικές διατάξεις όμοιες με αυτές της προηγούμενης εγκληματικής διαδικασίας. Επισημαίνεται και εδώ ότι η αγωγή για ποινική υπόθεση είναι τόσο δημόσια όσο και πολιτική, με την πρώτη να αποσκοπεί στην απόδοση ποινής για την πράξη και τη δεύτερη στην επανόρθωση της προκληθείσας ζημιάς. Μοναδική διαφοροποίηση σε σχέση με την προηγούμενη διαδικασία αποτελεί το γεγονός ότι εδώ προβλέπονται πέντε εξαιρετικές περιπτώσεις κατά τις οποίες η πολιτική αγωγή μπορεί να κινηθεί χωρίς την αντίστοιχη εγκληματική, δηλαδή τη δημόσια αγωγή.⁷¹

Αυτή η διάταξη που καθιερώνεται περί δημόσιας αγωγής και στις δύο εγκληματικές διαδικασίες δείχνει πως το κράτος εξασφαλίζει το μονοπώλιο στον προσδιορισμό των αδικημάτων ως ποινικών και τον αντίστοιχο καθορισμό των συνεπειών τους. Εισάγει επίσης τον δημόσιο χαρακτήρα της ποινικής δίωξης, στοιχείο καινοτόμο σε σχέση με την προϋπάρχουσα κατάσταση. Στην κατεύθυνση

⁶⁹Γεώργιος Δημακόπουλος, *ό.π.*, σ. 160-161.

⁷⁰Στο *ίδιο*, σ. 161.

⁷¹Πρόκειται για τις εξής περιπτώσεις: ο κατηγορούμενος έχει αποβιώσει, υπάρχει ζήτημα μοιχείας, υπάρχει ζήτημα αρπαγής αλλά χωρίς βία και καταλήγει στον γάμο, υπάρχει εμπλοκή της ιδιοκτησίας τρίτου ο οποίος δεν κρίνεται ένοχος, υπάρχουν «δολιότητες αι δυνάμεναι να πραχθώσιν εις τα σύμφωνα». Η τελευταία αυτή περίπτωση δεν εξηγείται παραπάνω στο κείμενο. Βλ. *Πολιτική και Εγκληματική διαδικασία*, σ. 93.

αυτή εντάσσεται και η καθιέρωση του δημόσιου συνήγορου στον οποίο, όπως είδαμε, αναφέρονται και οι διοργανισμοί του 1830 και του 1832. Ο δημόσιος συνήγορος αναλαμβάνει την υπεράσπιση της δημόσιας αγωγής της εκδικαζόμενης ποινικής υπόθεσης.⁷²

Η τυποποίηση της νέας ποινικής διαδικασίας

Ένα ακόμη κομβικό στοιχείο που παγίωσαν οι εγκληματικές διαδικασίες ήταν η αυστηρή τυποποίηση των σταδίων της ποινικής διαδικασίας. Από την έγκληση στο δικαστήριο ως και την εκτέλεση της δικαστικής απόφασης τα ενδιαφερόμενα μέρη της δικαστικής διαμάχης κλήθηκαν να υπακούσουν σε μια οριοθετημένη και γραφειοκρατική πλέον διαδικασία. Αρχικά, προκειμένου να απευθυνθεί κάποιος στο δικαστήριο πρέπει να καταγγείλει κάποια αξιόποινη πράξη και η αστυνομία να εξακριβώσει την ειδοποίηση που λαμβάνει.⁷³ Μάλιστα, αν το καταγγέλλον άτομο είναι παντρεμένη γυναίκα πρέπει να εκπροσωπηθεί από τον άνδρα σύζυγό της.⁷⁴ Στην περίπτωση που το άτομο είναι «ανίκανο», όρος που δε διευκρινίζεται στο κείμενο, πρέπει να εκπροσωπηθεί από κάποιον επίτροπο.⁷⁵ Στην εγκληματική διαδικασία του 1830 προστίθενται ακόμα οι περιπτώσεις του πατέρα ή του παππού που έχουν το δικαίωμα να εγκαλέσουν για χάρη του γιου ή του εγγονού. Προκειμένου, όμως, να οδηγηθεί ένα άτομο στο δικαστήριο για ποινικό αδίκημα, εφόσον δεν πραγματοποιηθεί σύλληψη επ' αυτοφώρω, πρέπει πρώτα να εκδοθεί ένταλμα σύλληψης. Τη δυνατότητα έκδοσης διαθέτει μονάχα το πρωτόκλητο δικαστήριο μετά από αίτημα του εξεταστικού δικαστή, ο οποίος αποτελεί ένα προοδρωμικό είδος εισαγγελέα για το οποίο γίνεται λόγος στη συνέχεια. Τα εντάλματα σύλληψης που εκδίδονται από τα δικαστήρια μεταφέρονται στην αστυνομία η οποία επιφορτίζεται με τη σύλληψη του κατηγορούμενου ατόμου και την

⁷²Ο δημόσιος συνήγορος ως λειτουργός στην υπηρεσία του κράτους επιφορτίζεται ακόμα με μια σειρά από γραφειοκρατικές υποχρεώσεις. Σ' αυτόν ακόμη στέλνονται κάθε τρίμηνο οι διορθωτικές και εγκληματικές αποφάσεις των ειρηνοδικών και των πρωτόκλητων δικαστηρίων αντίστοιχα και αυτός τις καταχωρεί στο γραφείο του ανέκκλητου κριτηρίου.

⁷³Μεγαλύτερο ενδιαφέρον έχουν τα άρθρα 5 και 6 τα οποία αναφέρονται στο καθήκον των αυτόπτων μαρτύρων να καταγγείλουν πράξεις ποινικού χαρακτήρα. Συγκεκριμένα το άρθρο 5 αναφέρεται σε κάθε πρόσωπο της εξουσίας, υπουργό ή αξιωματούχο, και στην υποχρέωση που έχει να καταγγέλλει στις αστυνομικές δυνάμεις της επαρχίας του την ποινική πράξη στην οποία υπήρξε μάρτυρας. Το άρθρο 6 διευρύνει αυτή την υποχρέωση σε κάθε «αυτόπτη εγκλήματος πραττομένου» που οφείλει άμεσα να ειδοποιήσει την αστυνομία. Στο θέμα, λοιπόν, της έγκλησης παρατηρείται η επιβολή μιας ατομικής ευθύνης τόσο ιθύνοντων προσώπων όσο και απλών πολιτών προκειμένου να εξασφαλιστεί η συλλογική ευταξία. Βλ. Γεώργιος Δημακόπουλος, *ό.π.*, σ. 163.

⁷⁴Για τον φυσικό αποκλεισμό των γυναικών ως αποτέλεσμα του νέου νομικού συστήματος στα πρώτα χρόνια του ελληνικού κράτους γράφει ο Ευδόξιος Δοξιάδης. Παρότι τα νομικά δικαιώματα των γυναικών δεν αλλάζουν εξηγεί πως οι γυναίκες παραχωρούν την ευθύνη για την υπεράσπισή τους στους άνδρες δικηγόρους, συζύγους ή άλλα οικογενειακά μέλη μέσω πληρεξουσίων με αποτέλεσμα να βγαίνουν εκτός του πεδίου της δημόσιας σφαίρας των δικαστηρίων. Βλ. Evdioxios Doxiadis, «Standing in Their Place: The Exclusion of Women from the Judicial System in the First Decades of the Modern Greek State, 1821-1850», *Journal of Modern Greek Studies* 25 (2007), σ. 75-97.

⁷⁵Ο Μ. Τουρτόγλου αναφέρει ότι επίτροπος είναι ο πληρεξούσος. Βλ. Μενέλαος Τουρτόγλου, «Τα πρώτα εν Ελλάδι ακυρωτικά δικαστήρια», *EKEIEA* 10-11 (1966), σ. 6.

οδήγησή του στο δικαστήριο. Προκειμένου στη συνέχεια να πραγματοποιηθεί η εκδίκαση της υπόθεσης είναι απαραίτητη τόσο η συλλογή μαρτυριών και τεκμηρίων όσο και η πραγματοποίηση ιατροδικαστικής εξέτασης από την αστυνομία και από τον εξεταστικό δικαστή.

Η ίδια η διαδικασία εντός της δικαστικής αίθουσας παρουσιάζεται επίσης τυποποιημένη. Στη δίκη αφού εξεταστούν οι μάρτυρες και συνοψίσει την υπόθεση ο εξεταστικός δικαστής ζητώντας την αρμόζουσα ποινή, το κατηγορούμενο άτομο ή ο συνήγορός του έχουν το δικαίωμα να αντιπαρατεθούν σε όσα έχουν ειπωθεί στη δικαστική αίθουσα. Ο εξεταστικός δικαστής έχει κι αυτός τη δυνατότητα να απαντήσει ξανά και να υποστηρίξει τη θέση του. Ωστόσο, στη διαλογική αυτή αντιπαράθεση τελευταία λαμβάνει τον λόγο η πλευρά του κατηγορούμενου ατόμου. Τέλος, για την ολοκλήρωση της ποινικής διαδικασίας, η εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων πραγματοποιείται από την αστυνομία, η οποία ακολουθώντας τη διαταγή του προέδρου των δικαστηρίων, καλείται να εφαρμόσει την απόφαση του δικαστηρίου.

Στο πλαίσιο αυτής της τυποποίησης καθιερώνονται συγκεκριμένοι δικαστικοί χρόνοι στους οποίους υποχρεώνονται να πειθαρχήσουν όλα τα πρόσωπα που συμμετέχουν στην ποινική διαδικασία. Σε διαφορετικά σημεία των ψηφισμάτων γίνονται αναφορές στα προβλεπόμενα χρονικά διαστήματα που μπορούν να μεσολαβήσουν από τη μια διαδικασία στην επόμενη, π.χ. από την απόφαση στην έκκληση. Ενδεικτικά, στην εγκληματική διαδικασία του 1829 αναφέρεται ότι το εγκληματικό δικαστήριο εντός τριών ημερών αφότου λάβει την αναφορά του εξεταστικού δικαστή πρέπει είτε να καλέσει σε δίκη τον ένοχο είτε να τον απολύσει κρίνοντας πως δεν στοιχειοθετείται κατηγορία εις βάρος του. Αν ο ένοχος καλεστεί σε δίκη του δίνεται προθεσμία δέκα ημερών για να απολογηθεί. Το ίδιο χρονικό διάστημα για απολογία προβλέπεται και στην εγκληματική διαδικασία του 1830, στην οποία η προθεσμία αυτή μπορεί να επεκταθεί ακόμα δέκα μέρες μετά από σχετικό αίτημα. Ακόμη, στην ίδια διαδικασία, αν η κατηγορία προέρχεται από ιδιώτη, τότε μετά την ολοκλήρωση της εξέτασης, ο εξεταστής δίνει προθεσμία οχτώ ημερών στον εγκαλούντα ιδιώτη για να παραδώσει μια ανακεφαλαίωση της υπόθεσης μαζί με όλα τα συλλεχθέντα αποδεικτικά στοιχεία. Στην περίπτωση της άσκησης έφεσης σε δικαστική απόφαση του πρωτόκλητου προβλέπονται μονάχα πέντε ημέρες για την έκκληση, εκτός αν αυτή πραγματοποιηθεί από τον δημόσιο συνήγορο που τότε το χρονικό διάστημα αυξάνεται στις σαράντα ημέρες. Ως προς την εκτέλεση της απόφασης, για να θεωρηθεί μια διαδικασία κρίσης τελειωμένη και εφόσον δεν ασκηθεί έφεση, το πρωτόκλητο δικαστήριο κοινοποιεί την απόφαση στο ανώτατο δικαστήριο, το οποίο εντός τριών ημερών το κοινοποιεί στη Γραμματεία Δικαίου η οποία οφείλει να δηλώσει αν υπάρχει κάποια ένσταση για την απόφαση. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα προβλέπεται και η εκτέλεση αποφάσεων και στις δύο εγκληματικές διαδικασίες, καθώς ορίζεται πως εντός εικοσιτεσσάρων ωρών στέλνεται η απόφαση στη αστυνομία για εκτέλεση. Επίσης το ίδιο χρονικό

περιθώριο δίνεται για την αίτηση χάριτος. Αυτό που δεν φαίνεται από τη διαδικασία είναι το χρονικό διάστημα που δύναται να διαρκέσει η κρίση μιας υπόθεσης. Από τις υπόλοιπες, όμως, χρονικές προθεσμίες που καταγράφονται εξάγεται το συμπέρασμα πως υπάρχει μέριμνα για την ολοκλήρωση της διαδικασίας σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Τα νέα «καθεστώτα αλήθειας»

Πέρα από την τυποποίηση, οι εγκληματικές διαδικασίες εισάγουν στην ποινική διαδικασία τα νέα «καθεστώτα αλήθειας» που συνοδεύουν την ανάπτυξη της εγκληματολογικής επιστήμης στον δυτικό κόσμο.⁷⁶ Η εγκληματική διαδικασία του 1829 συστήνει τον ρόλο του εξεταστικού δικαστή. Ο εξεταστικός δικαστής αναλαμβάνει τη συλλογή πληροφοριών για την εκάστοτε υπόθεση εξετάζοντας το κατηγορούμενο άτομο αλλά και πραγματοποιώντας επιτόπια έρευνα στα οικεία μέρη του κατηγορούμενου ή σε άλλα που κρίνονται ύποπτα για τη συλλογή αποδεικτικού υλικού. Με βάση τα πορίσματά του μπορεί να ζητήσει από το δικαστήριο, όπως προαναφέρθηκε, την έκδοση εντάλματος σύλληψης του κατηγορούμενου ατόμου. Η έρευνα που πραγματοποιεί ο εξεταστικός δικαστής είναι καταλυτική για την πορεία της δίκης καθώς είναι επιφορτισμένος με την υποβολή πλήρους έκθεσης αναφοράς στο δικαστήριο με όλες τις πληροφορίες και αποδείξεις που έχει συλλέξει. Ακόμη, με βάση την έρευνά του εκφράζει τη γνώμη του για την ενοχή ή μη του κατηγορούμενου υποστηρίζοντας και αντίστοιχα την απελευθέρωσή του ή την παραπομπή του σε δίκη. Ο ρόλος του εξεταστικού δικαστή επεκτείνεται και κατά τη διάρκεια της δίκης, καθώς παίρνει τον λόγο μετά τις καταθέσεις των μαρτύρων συνοψίζοντας τις κατηγορίες και τις αποδείξεις που στηρίζουν το αίτημά του για την επιβολή της αντίστοιχης ποινής. Τέλος, έχει τη δυνατότητα έκκλησης αποφάσεων τόσο του πρωτόκλητου δικαστηρίου όσο και αποφάσεων που αφορούν σε φυγόδικους. Η καθιέρωση του ρόλου του εξεταστικού δικαστή κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική γιατί αποδεικνύει το βάρος που δίνεται στη διαδικασία της ανάκρισης και της κατά το δυνατόν πληρέστερης συλλογής αποδεικτικών στοιχείων για τη διεξαγωγή μιας δίκης ποινικής φύσης. Σύμφωνα με τον Σερεμέτη, ο ρόλος αυτός λειτουργεί στη «δημιουργία εδάφους για την εισαγωγή του εισαγγελικού θεσμού».⁷⁷

⁷⁶Ο όρος «καθεστώτα αλήθειας» προέρχεται από τη φουκωϊκή σκέψη και αναφέρεται στον επίσημο λόγο ο οποίος διαμορφώνεται μέσα από την αλληλεπίδραση πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών θεσμών και οριοθετεί τι είναι αληθές και τι όχι και επιβάλλει την αλήθεια αυτή. Βλ. ενδεικτικά Μισέλ Φουκώ, *Εξουσία, γνώση και ηθική*, μτφρ. Ζαρίκας Ζήσης, Ύψιλον, Αθήνα 1987.

⁷⁷Δημήτριος Γ. Σερεμέτης, *ό.π.*, σ. 82. Ο Βισβίτζης ωστόσο ταυτίζει τον ρόλο του δημόσιου συνήγορου που προβλέπεται από το άρθρο 28 του διοργανισμού των δικαστηρίων του 1828 με τον ρόλο του εισαγγελέα. Βλ. Ιάκωβος Βισβίτζης, «Η πρώτη εν Ελλάδι εισαγγελική αγόρευσις», *EKEIEA* 5 (1954), σ. 144.

Στην εγκληματική διαδικασία του 1830 ο «εξεταστής» ή «εγκληματικός εξεταστής» ταυτίζεται με το πρόσωπο του «εξεταστικού δικαστή». Με βάση αυτό το νομοθέτημα, ο εξεταστής συμπληρώνει το έργο της αστυνομίας, καθώς λαμβάνει από τον αστυνόμο όλα τα στοιχεία από την έρευνα και έχει το δικαίωμα να επανεξετάσει κάθε πράξη του αστυνομικού αν το κρίνει αναγκαίο. Μπορεί επιπλέον να εξετάσει μάρτυρες. Με βάση τα πορίσματά του καλείται να καταθέσει μια έκθεση αναφοράς προς το δικαστήριο με την κατηγορία ή μη του εγκαλούμενου, λειτουργώντας ως εισαγγελέας. Ο εξεταστής διατηρεί, ακόμα, το δικαίωμα της έκκλησης αποφάσεων των πρωτόκλητων δικαστηρίων. Ο Σερεμέτης ταυτίζει τον ρόλο του εξεταστή, όπως αυτός αποτυπώνεται στη διαδικασία με ρόλο ανακριτή.⁷⁸

Τα νέα καθεστώτα αλήθειας υπηρετούνται και από έναν ακόμη κομβικό θεσμό της ποινικής διαδικασίας, αυτόν της αστυνομίας. Ειδικά η εγκληματική διαδικασία του 1830 είναι ιδιαίτερα αναλυτική ως προς το ζήτημα αυτό, γεγονός που γέννησε τη δριμύτατη κριτική του Κλονάρη προς τον συντάκτη του ψηφίσματος του Γενατά για τις αυξημένες αρμοδιότητες της αστυνομίας.⁷⁹ Το νομοθετικό κείμενο του 1830 αφιερώνει ογδόντα έξι άρθρα για την επεξήγηση των αρμοδιοτήτων της αστυνομίας. Διακρίνει δύο είδη αστυνομίας: την εξεταστική και την ποινική ή επανορθωτική.

Η εξεταστική αστυνομία επιφορτίζεται με την έρευνα και τη συλλογή αποδείξεων για την υπάρχουσα κατηγορία προκειμένου να παραδώσει τα στοιχεία αυτά στα δικαστήρια προς κρίση της υπόθεσης. Τα άρθρα είναι ιδιαίτερα λεπτομερή και περιγραφικά ως προς τα καθήκοντα των αστυνομικών και ενισχύουν το προαναφερθέν άρθρο 145 του διοργανισμού για τα καθήκοντα της αστυνομίας. Τα καθήκοντα αυτά μας παραπέμπουν σε πρακτικές εγκληματολογικής έρευνας. Ο αστυνόμος καλείται να πραγματοποιήσει μια σειρά από ενέργειες όπως την επιτόπια έρευνα στον χώρο τέλεσης του αδικήματος, τον αποκλεισμό του τόπου προκειμένου να μην αλλοιωθεί το σκηνικό και τα αντικείμενα που βρίσκονται σε αυτό, την ακριβή καταγραφή του σκηνικού ή των άλλων ύποπτων χώρων που εξετάζει -π.χ. το σπίτι του κατηγορούμενου-, την κλήση εμπειρογνομόνων και μαρτύρων σε περίπτωση που υπάρχει τραυματίας ή πτώμα για να εξετάσει τη φυσική κατάσταση του σώματος και να αντλήσει στοιχεία από αυτό, τη λήψη μαρτυριών από τρίτους. Μάλιστα, στην περίπτωση της ιατροδικαστικής εξέτασης αναφέρονται τα άρθρα 50-54 για τα επιμέρους στοιχεία που πρέπει να εξεταστούν και να καταγραφούν (π.χ. θέση και βάθος πληγής, τα μέρη που έχουν υποστεί βλάβη, η θέση του πτώματος κ.ά.). Φαίνεται, λοιπόν, πως η είδηση του εγκλήματος συνοδεύεται από μια επισταμένη αστυνομική έρευνα προτού οδηγηθεί η υπόθεση προς κρίση στο δικαστήριο. Ο ρόλος της αστυνομίας στην εγκληματολογική έρευνα είναι καταλυτικός.

⁷⁸ Δημήτριος Γ. Σερεμέτης, *ό.π.*, σ. 199.

⁷⁹ Μενέλαος Τουρτόγλου, «Ο Διοργανισμός», *ό.π.*, σ. 2.

Η εισαγωγή των στοχείων αυτών καταδεικνύουν τόσο τις γνώσεις του Γενατά για την εγκληματολογική επιστήμη όσο και τη στόχευση εναρμόνισης της νέας ποινικής διαδικασίας με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Η ανάπτυξη της ιατροδικαστικής ιατρικής με σκοπό την αξιοποίησή της στη δικαστική διαδικασία εντοπίζεται ήδη από τα τέλη του 16ου αιώνα με τη δημοσίευση των πρώτων σχετικών βιβλίων. Η ανάπτυξη της ακολούθησε διαφορετική πορεία στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, ωστόσο συνοπτικά μπορούμε να πούμε πως στα τέλη του 18ου και αρχές 19ου αιώνα απέκτησε περισσότερο επαγγελματικό χαρακτήρα, με τη δημιουργία πανεπιστημιακών εδρών σε σχολές ιατρικής, και συστηματοποιήθηκε η χρήση της ως απαραίτητου αποδεικτικού τεκμηρίου για τη δικαστική κρίση. Το Παρίσι, η Βιέννη, το Λονδίνο, το Εδιμβούργο και το Βερολίνο αποτέλεσαν τις κύριες περιοχές ανάπτυξης της «forensic medicine». Για τον ελλαδικό χώρο γνωρίζουμε πως στα υπό βρετανική κατοχή Επτάνησα η αυτοψία έγινε υποχρεωτική το 1809 και η πρώτη έδρα ιατροδικαστικής ιατρικής θεσπίστηκε το 1824 στην ιατρική σχολή της Ιόνιου Ακαδημίας. Από τις πρώτες αυτοψίες που καταγράφονται στο νεοελληνικό κράτος είναι αυτή του πτώματος του Ιωάννη Καποδίστρια το 1832, ενώ το βασιλικό διάταγμα του 1835 ρητά αναφέρει την υποχρεωτικότητα «νεκροσκοπίας».⁸⁰ Η νέα ποινική δικονομία του 1830 θέτει τις βάσεις για την ιατροδικαστική εξέταση.

Τα εχέγγυα της νέας ποινικής διαδικασίας

Ένα ακόμη στοιχείο στην κατεύθυνση εναρμόνισης της νέας ποινικής διαδικασίας με ευρωπαϊκά πρότυπα είναι η εξασφάλιση εγγυών για τα κατηγορούμενα άτομα και τους μάρτυρες. Σε ένα πρώτο επίπεδο αυτά προβλέπονται για τα στάδια της προκαταρκτικής έρευνας και της ανάκρισης. Συγκεκριμένα, στο ψήφισμα του 1829 στην περίπτωση που έχει εκδοθεί ένταλμα σύλληψης για κάποιο άτομο, η αστυνομία δεν έχει το δικαίωμα να επέμβει κατά τη διάρκεια της νύχτας στο σπίτι του ατόμου αυτού. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση κατά την οποία οι διαμένοντες στο ίδιο σπίτι με το κατηγορούμενο άτομο ζητήσουν την επέμβαση της αστυνομίας στο σπίτι. Η διαδικασία του 1830 προβλέπει πως η έρευνα στο σπίτι του εγκαλούμενου απαιτεί τη συνοδεία του αστυνόμου από τον γραμματέα του, από δύο μάρτυρες και από τον εγκαλούμενο, εφόσον το επιθυμεί, εξασφαλίζοντας την προστασία του εγκαλούμενου από την πιθανή αυθαιρεσία ενός αστυνόμου που θα δρούσε χωρίς την επίβλεψη τρίτων. Μετά από τη σύλληψη του κατηγορούμενου ατόμου, στην πρώτη εξέτάσή του από τον εξεταστικό δικαστή, διατηρεί το δικαίωμα της σιωπής απέναντι σε ερωτήσεις που του απευθύνονται. Στη διαδικασία της εξέτασης του κατηγορούμενου

⁸⁰Βλ. Madea Burkhart (επιμ.), *History of forensic medicine*, Lehmanns Media, Βερολίνο 2017, σ. 13-36 & 178-187.

ατόμου απαγορεύονται «η βία, ο φοβερισμός και τα απατηλά ή παραπειστικά ερωτήματα».⁸¹ Αντίστοιχη προστασία από τις παραπάνω απειλές προβλέπεται και για τους μάρτυρες που καταθέτουν στη δίκη. Επίσης, οι μάρτυρες στη διάρκεια της εξέτασης αυτής είναι ισόποσα μοιρασμένοι για τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές, με την πλευρά του κατηγορουμένου να διατηρεί το δικαίωμα να παρουσιάζει έναν μάρτυρα. Στο τελικό στάδιο της δίκης, στην περίπτωση που δεν επιτυγχάνεται η πλειοψηφία για μια απόφαση, προκρίνεται η απόφαση υπέρ του εγκαλούμενου. Τέλος, ακόμα και μετά από καταδικαστική πρωτόδικη απόφαση, τα ένοχα άτομα, με βάση ορισμένους κανόνες ως προς το χρηματικό ύψος της ποινής ή τον αριθμό των ημερών φυλάκισης, έχουν τη δυνατότητα να εκκαλέσουν την απόφαση, να ασκήσουν δηλαδή έφεση με σημερινούς όρους.

Οι εγκληματικές διαδικασίες περιέχουν κάποια ακόμη εχέγγυα για τους κατηγορούμενους. Σύμφωνα με το ψήφισμα του 1830, υπάρχει η δυνατότητα παραγραφής των ποινών. Μια επανορθωτική ποινή παραγράφεται μετά από πέντε χρόνια ενώ μια εγκληματική μετά από είκοσι χρόνια. Στην περίπτωση της επανορθωτικής ποινής, το χρονικό όριο για την παραγραφή είναι ίδιο με αυτό της εγκληματικής διαδικασίας του 1829 ενώ για την εγκληματική ποινή αυξάνεται κατά πέντε έτη, αφού πριν η παραγραφή ήταν δυνατή στα δεκαπέντε χρόνια. Η θανατική ποινή, η ισόβια φυλάκιση και η εφ' όρου ζωής στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων είναι ποινές που δεν παραγράφονται. Στην προηγούμενη εγκληματική διαδικασία γίνεται αναφορά μόνο στην τελευταία αυτή ποινή ως μη δυνάμενη παραγραφής.

Επίσης, η έννοια της χάριτος είναι ένα αντίστοιχο στοιχείο. Στο άρθρο 147 της εγκληματικής διαδικασίας του 1829 αναφέρεται πως ο κυβερνήτης μπορεί να μεταβάλει τη θανατική ποινή σε ελαφρότερη. Στην εγκληματική διαδικασία του 1830 αφιερώνεται ένα ξεχωριστό κεφάλαιο στην ιδέα αυτή. Χάρη ή συγχώρεση ή μεταβολή της ποινής δεν μπορούν να αιτηθούν οι φυγόδικοι παρά μόνο οι καταδικασθέντες. Στην περίπτωση της θανατικής ποινής, αίτηση χάριτος μπορεί να γίνει και από τους συγγενείς του καταδικασθέντος αρκεί να πραγματοποιηθεί εντός είκοσι τεσσάρων ωρών από τη δημοσιοποίηση της καταδικαστικής απόφασης. Η υποβολή της αίτησης γίνεται μέσω της Γραμματείας Δικαίου και απευθύνεται στην ανώτατη πολιτική αρχή, στον κυβερνήτη της Ελλάδας. Αν η χάρις γίνει δέκτη λαμβάνεται μέριμνα έτσι ώστε η απονομή της να μην ζημιώνει τα μέρη που έχουν υποστεί βλάβη από τον καταδικασθέντα.

Τέλος, η εγκληματική διαδικασία του 1830 αναφέρεται στην έννοια του άλλοθι. Το ζήτημα αυτό, κεντρικό σε υποθέσεις ποινικής φύσης, απουσίαζε από την προηγούμενη διαδικασία και φαίνεται να προστίθεται ως ένα επιπλέον εχέγγυο για τα άτομα που οδηγούνται στο δικαστήριο. Τα

⁸¹Γεώργιος Δημακόπουλος, *ό.π.*, σ. 166.

κεφάλαια ΙΗ', ΙΘ' και Κ' μας πληροφορούν σχετικά. Αρχικά, το άλλοθι ορίζεται ως «η έκφρασις εκείνη, ήτις, δεικνύουσα την ύπαρξιν τινος όντος κατά βέβαιον χρόνον εις βέβαιον τόπον, αναιρεί την εναντίον φράσιν περί της υπάρξεως του αυτού όντος κατά τον αυτόν εκείνον χρόνον, εις άλλον και διάφορον τόπον» και προβλέπεται είτε για τον εγκαλούμενο είτε για τους μάρτυρες.⁸² Για τον εγκαλούμενο, προκειμένου να έχει ισχύ το άλλοθι που παρουσιάζει, πρέπει να το αναφέρει ήδη κατά την πρώτη ανάκριση του εξέταση. Για να επαληθευτούν οι ισχυρισμοί του από μάρτυρες πρέπει να διασφαλιστεί ότι μετά την τέλεση του εγκλήματος δεν έχει υπάρξει επικοινωνία μαζί του ή με κοντινά φιλικά πρόσωπα ή συγγενικά έως τετάρτου βαθμού. Η ανάκριση των μαρτύρων από τον εξεταστή για το άλλοθι είναι αρκετά συστηματική. Η εξέταση για την απόδειξη ή κατάρριψη του άλλοθι συνεχίζεται και στο πρωτόκλητο δικαστήριο αν εντοπίζονται αντιφάσεις στους ισχυρισμούς. Το άλλοθι που αφορά στους μάρτυρες σε μία υπόθεση υπόκειται και αυτό σε αντίστοιχη εξεταστική διαδικασία.

Συνοψίζοντας, οι δύο διαφορετικές εγκληματικές διαδικασίες παρά τις λιγοστές μεταξύ τους διαφοροποιήσεις, μας επιτρέπουν να διακρίνουμε τις αντιλήψεις της κυβέρνησης σε σχέση με το πώς διεξάγεται η δίκη μιας ποινικής υπόθεσης.⁸³ Μας επιτρέπουν, επίσης, να δούμε πώς διαγράφονται τα διαφορετικά υποσυστήματα του ποινικού συστήματος. Τα δικαιοδοτικά όργανα, τα δικαστήρια, σε συνδυασμό μάλιστα με τα νομοσχέδια των διοργανισμών, θεσμοθετούνται και αναλαμβάνουν την αποκλειστική εκδίκαση ποινικών υποθέσεων. Τα ανακριτικά όργανα, μέσω της θεσμοθέτησης του ρόλου του εξεταστικού δικαστή και της εξεταστικής αστυνομίας καθορίζονται και αυτά. Ο θεσμός της εισαγγελίας δεν διαμορφώνεται ως αυτούσιος αλλά ψήγματα του εντοπίζονται, όπως σημειώθηκε, στις αρμοδιότητες του εξεταστικού δικαστή. Η αστυνομία εξοπλίζεται με ανακριτικά και εκτελεστικά καθήκοντα και παρουσιάζεται οργανικά συνδεδεμένη με τα δικαιοδοτικά όργανα. Οι εγκληματικές διαδικασίες καθορίζουν επίσης τη λειτουργία και τη συσχέτιση των διαφορετικών υποσυστημάτων με σκοπό την ολοκλήρωση της ποινικής διαδικασίας και την απονομή ποινικής δικαιοσύνης. Γι' αυτό χαρακτηρίζονται ως ένα είδος ποινικής

⁸²Πολιτική και Εγκληματική διαδικασία, σ. 116-117.

⁸³Ως προς τις διαφοροποιήσεις, ο Ν. Πανταζόπουλος σχολιάζει για τη δεύτερη διαδικασία πως είναι πιο αυστηρή από την προηγούμενη γιατί «εφόσον τα κρούσματα αναρχίας ωξύνοντο, φυσικόν ήτο να καθίσταται και η επιβολή του νόμου αυστηροτέρα». Βλ. Νικόλαος Ι. Πανταζόπουλος, *ό.π.*, σ. 317. Κατά τη διάρκεια του 1830 φούντωσε η αντιπολίτευση ενάντια στον Καποδίστρια. Αφορμή αποτέλεσε η παραίτηση του πρίγκιπα Λεοπόλδου από τη θέση του μονάρχη στο νέο ελληνικό κράτος, θέση που προβλεπόταν από το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (Φεβρουάριος 1830). Ακολούθησε μια περίοδος έντονων πολιτικών αντιπαράθεσεων της αντιπολίτευσης με το καποδιστριακό καθεστώς. Για την περίοδο αυτή βλ. Απόστολος Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 605-700 και Χρήστος Λούκος, *ό.π.*, σ. 369-448 στα οποία γίνεται λόγος για την εξέγερση στη Μάνη και τη φυλάκιση του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, για το ζήτημα των αποζημιώσεων που διεκδικούν οι Υδραίои και τις εντάσεις που δημιουργούνται εκεί, την απαγόρευση κυκλοφορίας της αντιπολιτευτικής εφημερίδας «Απόλλων», την αντιπολιτευτική στάση του Αδαμάντιου Κοραή και τις αντικυβερνητικές στάσεις στην Ανατολική Στερεά Ελλάδα και στον Πόρο. Η τεταμένη αυτή περίοδος κορυφώθηκε με τη δολοφονία του Ι. Καποδίστρια στις 27.9.1831 από τους Κωνσταντίνο και Γεώργιο Μαυρομιχάλη στο Ναύπλιο.

δικονομίας. Η καποδιστριακή κυβέρνηση εκπόνησε κι άλλα νομοσχέδια εναρμονισμένα με τις εγκληματικές διαδικασίες και ειδικότερα για τον θεσμό της αστυνομίας και το ζήτημα της φυλακής.

iii. Ο θεσμός της αστυνομίας

Τόσο οι διοργανισμοί των δικαστηρίων όσο και οι εγκληματικές διαδικασίες αναφέρονται στις αρμοδιότητες του αστυνομικού σώματος για τη έγκληση ενός ατόμου στο δικαστήριο και τη διεξαγωγή της δίκης σε επανορθωτικές και εγκληματικές υποθέσεις. Στα τέλη του 1829 υποβλήθηκε το «Σχέδιον Οργανισμού της Αστυνομίας» το οποίο εγκρίθηκε από τη Γερουσία.⁸⁴ Σκοπός της δημιουργίας του θεσμού ήταν η εξασφάλιση της «γενικής ευταξίας» και «ατομικής ασφαλείας». Το νομοσχέδιο διακρίνεται σε τρία μέρη αντίστοιχα με τις τρεις υπηρεσίες με τις οποίες επιφορτίζεται η αστυνομία: τη γενική ευταξία (έλεγχος εισόδου ξένων στο κράτος, επίβλεψη της τάξης σε δημόσιους χώρους κ.ά.), τη διοικητική εξουσία (εκτελεστικές λειτουργίες, επιστασία φυλακών κ.ά.) και τέλος τη δικαστική εξουσία (σύλληψη, συλλογή πειστηρίων, υποβολή εκθέσεων αναφοράς).

Ειδικότερα στο τρίτο μέρος η συμβολή της αστυνομίας προβάλλεται καθοριστική καθώς είναι αυτή που διενεργεί τη σύλληψη προκειμένου να οδηγηθεί ο παραβάτης στο δικαστήριο. Η διάκριση ανάμεσα σε επανορθωτικά και εγκληματικά παραπτώματα εντοπίζεται και σε αυτό το νομοσχέδιο. Στην περίπτωση εγκλημάτων οι ενέργειες της αστυνομίας είναι πιο απαιτητικές καθώς πρέπει να συλλέξει όλα τα πειστήρια, ιατρικές γνωματεύσεις και μαρτυρίες προκειμένου να τα εκθέσει στον εξεταστικό δικαστή.

Τέλος, ενδιαφέρον έχει ένα υπόμνημα που εντοπίστηκε στα αρχεία, χωρίς ημερομηνία και υπογραφή, το οποίο αναφέρεται λεπτομερώς και με τη χρήση παραδειγμάτων στα καθήκοντα των αστυνομικών προς την εγκληματική δικαιοσύνη.⁸⁵ Ο δημόσιος χαρακτήρας της ποινικής δίωξης επιβεβαιώνεται μέσα από τον χαρακτηρισμό της αστυνομίας ως «δημόσιας εξουσίας» που οφείλει να δράσει άμεσα για τη σύλληψη των παραβατών.⁸⁶ Η ορθή διεκπεραίωση της προκαταρκτικής έρευνας από την αστυνομία είναι πολύ κρίσιμη προκειμένου να «διακρίνεται καθαρώς και η αρμοδιότης του Επανορθωτικού από την του Εγκληματικού».⁸⁷ Η συνεργασία αστυνομίας και δικαστικών οργάνων είναι καίριας σημασίας στη νέα τυποποιημένη ποινική διαδικασία. Τα ειδικότερα ζητήματα που αφορούν στην πραγματοποίηση της επιτόπιας έρευνας και καταγραφής της σκηνής του εγκλήματος, όπως επίσης και της ιατροδικαστικής εξέτασης, επιβεβαιώνουν την εισαγωγή των νέων «καθεστώτων αλήθειας» και στην αστυνομική έρευνα. Επομένως, ο θεσμός της

⁸⁴ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τ. 24, Αθήνα 2012, σ. 129-131.

⁸⁵ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τ. 25, Αθήνα 2012, σ. 89-98.

⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 90.

⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 92.

αστυνομίας, ενισχυμένος και από το νομοσχέδιο που αναφέρεται αποκλειστικά σε αυτόν, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της νέας ποινικής διαδικασίας.⁸⁸

iv. «Περί της κατασκευής των φυλακών», 1830: η ιδέα της ποινικής φυλακής

Σε επιστολή του προέδρου του πρωτόκλητου δικαστηρίου Μικρομάνης και Ανδρούσης στις 8 Ιανουαρίου 1831 διαβάζουμε πως «*Το κατά την Μικρομάνην κλπ. Πρωτόκλητον Δικαστήριον. Έλαβε τα υπ' αριθμόν 4266 και 4258 έγγραφα ομού και το αντίτυπον του υπ' αρ.:278 περί φυλακών ψηφίσματος και αναγγέλει προς την Γραμματείαν τοιαύτην την παραλαβήν αυτών*».⁸⁹ Παρομοίως, σε επιστολή της 9ης Ιανουαρίου 1831 από τον πρόεδρο του πρωτόκλητου δικαστηρίου Αγίου Πέτρου και Πραστού διαβάζουμε πως «*Ελήφθη η υπ' αριθμόν 4258 Διεύθυνσης της Γραμματείας μετά αυτής επισυναπτομένου αντιτύπου του υπ' αριθμόν 278 περί φυλακών ψηφίσματος*».⁹⁰

Σε ποιο «περί φυλακών ψηφισμα» αναφέρονται οι αποστολείς των παραπάνω αναφορών; Ανάμεσα στα σωζόμενα ψηφίσματα της περιόδου εντοπίζεται ένα σχέδιο για την κατασκευή και τη λειτουργία φυλακών που υποβλήθηκε από τη Γραμματεία Δικαίου στη Γερουσία στις 13 Νοεμβρίου 1830 κατά τη διάρκεια της θητείας του Ι. Γενατά και εγκρίθηκε από τη Γερουσία περίπου έναν μήνα αργότερα, στις 10 Δεκεμβρίου 1830.⁹¹ Το σχέδιο απαρτίζεται από δύο μέρη, εκ των οποίων το πρώτο αναφέρεται στην αρχιτεκτονική διαμόρφωση των νέων ή των μεταρρυθμιζόμενων φυλακών. Το δεύτερο μέρος αναφέρεται σε μια σειρά από ειδικότερα ζητήματα που αφορούν στη διοίκηση και στην καθημερινή λειτουργία των φυλακών.

Στο πρώτο μέρος του νομοσχεδίου προβλέπεται η διάκριση των εγκλείστων σε τρεις διαφορετικούς χώρους, «τμήματα», εντός της φυλακής με βάση τη βαρύτητα του εγκλήματος για το οποίο τους έχει επιβληθεί η ποινή της φυλάκισης. Οι τρεις γενικές κατηγορίες των κρατουμένων είναι οι εξής: οι «πολιτικώς οφειλέτας και επανορθωτικώς κρατούμενοι», οι «εγκαλουμένοι δι' εγκλήματα» και οι «κατάδικοι». Η διάκριση σε «επανορθωτικούς» και «εγκληματικούς» κρατούμενους είναι συνεπής με τη διάκριση επανορθωτικής και εγκληματικής δικαιοσύνης όπως αυτή καθορίζεται στις εγκληματικές διαδικασίες. Στο υπό εξέταση κείμενο δεν καταγράφονται παραπάνω διευκρινίσεις για την κάθε κατηγορία κρατουμένου. Με βάση τα όσα ορίζονται από τις εγκληματικές διαδικασίες και με σημερινούς όρους πρόκειται ουσιαστικά για μια διάκριση ανάμεσα σε καταδικασμένους σε πλημμεληματικής και σε κακουργηματικής φύσης αδικήματα. Με

⁸⁸Βλ. επίσης Βάσω Σειρηνίδου, «Αστυνομία και αστυνόμοι στην επαναστατημένη Ελλάδα» στο Δημήτρης Δημητρώπουλος, Βαγγέλης Καραμανωλάκης (επιμ.), *Μηχανισμοί ελέγχου και πειθάρχησης, 19ος-20ος αιώνας*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2022, σ. 31-62.

⁸⁹Γ.Α.Κ., «Αρχείο Μινιστερίου/Γραμματείας/Υπουργείου του Δικαίου (περιόδου Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια), φακ. 92, #179.

⁹⁰Στο ίδιο, #216.

⁹¹Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τ. 24, Αθήνα 2012, σ. 34-38 και τ.23, Αθήνα 2008, σ. 28.

βάση τον πληθυσμό της φυλακής, όπως αυτός προβλέπεται στο νομοσχέδιο, μπορούμε να μιλήσουμε για μια όχι αμιγώς αλλά πρωτίστως ποινική φυλακή.⁹² Προβλέπεται μια επιπλέον διάκριση των φυλακισμένων σε κάθε τμήμα ανάλογα με τη φύση του εγκλήματος χωρίς, όμως, να δίνονται περισσότερες διευκρινίσεις ούτε ως προς αυτό. Αναφέρεται συγκεκριμένα πως «έκαστον γενικόν τμήμα θέλει περιέχει ειδικότερα τμήματα, δια να θέτονται οι κρατούμενοι κατά την φύσιν του εγκλήματος». Ακόμη, προβλέπεται μια αίθουσα εργασίας για τους φυλακισμένους, όπου θα «εργάζονται την τέχνην ή το επιτήδευμα των κατά το οσονούπω εκδοθησόμενον διάταγμα».⁹³

Το δεύτερο μέρος του σχεδίου απαρτίζεται από σαράντα δύο άρθρα τα οποία μπορούν να ομαδοποιηθούν στις εξής θεματικές: αρμοδιότητες προσωπικού της φυλακής, τροφοδοσία φυλακισμένων, εργασία εντός της φυλακής, δραπέτευση κρατουμένων, ιατρική περίθαλψη, μεταγωγές, έξωθεν έλεγχος της φυλακής, φυλακισμένοι για πολιτικό χρέος.

Το νομοσχέδιο περί φυλακών, όπως και οι εγκληματικές διαδικασίες, εδραιώνει θεσμικά την κρατική μέριμνα για τη δημιουργία φυλακών με βάση τα νέα πρότυπα. Ο δημόσιος χαρακτήρας της ποινικής δίωξης επεκτείνεται και στη δημόσια υποχρέωση εξασφάλισης της εφαρμογής της ποινής. Οι φυλακές ορίζονται πλέον ως δημόσια καταστήματα, η διαμόρφωση και η λειτουργία των οποίων νομοθετείται από τον κρατικό μηχανισμό. Στην κατεύθυνση αυτή κινούνται τα άρθρα του νομοσχεδίου τα οποία αναφέρονται στην υποχρέωση του δημοσίου να εξασφαλίζει τη διατροφή και τον ρουχισμό των άπορων κρατουμένων, στα οποία θα αναφερθούμε και στη συνέχεια. Η ένταξη της φυλακής στο ποινικό σύστημα ενισχύεται με το διάταγμα της 30ης Σεπτεμβρίου 1830.⁹⁴ Τούτο προηγείται του νομοσχεδίου των φυλακών, και προβλέπει την εξασφάλιση των απαραίτητων οικονομικών πόρων για την ανέγερση των νέων φυλακών. Στο διάταγμα ορίζεται η παρακράτηση του μισού μισθού κάθε δημόσιου ή στρατιωτικού υπαλλήλου. Τα έσοδα από τις κρατήσεις αυτές θα αξιοποιηθούν κατά το ήμισυ για την «οικοδομή των αναγκαίων φυλακών, το δε άλλο ήμισυ δια τα νοσοκομεία του έθνους, πολιτικά και στρατιωτικά, και δια στρατώνας και οπλοθήκας». Προβλέπεται ακόμα πως «όταν παύση η ανάγκη των οικοδομών των φυλακών» τα έσοδα αυτά θα διατεθούν για «άλλα κοινωφελή καταστήματα».

Το νομοσχέδιο παρουσιάζεται, ακόμη, συντονισμένο με τις βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν την κράτηση στις φυλακές σύμφωνα με το έργο του γάλλου E. Danjou «Des prisons, de leur régime et de moyens de l' améliorer» (1821) όπου, σύμφωνα με τον N. Κουράκη, εντοπίζεται η αφετηρία

⁹²Ο χαρακτηρισμός της φυλακής στην οποία κρατούνται μόνο καταδικασθέντες εγκληματίες ως ποινικής αντλείται από τον P. Spierenburg ο οποίος αναλύει τη γέννηση της ποινικής φυλακής (criminal prison) στο β' μισό του 17ου αιώνα στο Άμστερνταμ και στο Αμβούργο παράλληλα με την εδραίωση και διαφορετικών ιδρυμάτων εγκλεισμού για άλλες κατηγορίες παραβατών (deviants). Βλ. Pieter Spierenburg, *ό.π.*, σ. 143-151.

⁹³Για το διάταγμα αυτό δεν γνωρίζουμε αν εκδόθηκε και τι όριζε, καθώς δεν αναφέρεται πουθενά στη βιβλιογραφία ούτε εντοπίστηκε στα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας.

⁹⁴Το διάταγμα εντοπίζεται στη *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αριθμ. φύλλου 82, έτος Ε, 18 Οκτωβρίου 1830.

της επιστήμης της σωφρονιστικής ή φυλακολογίας.⁹⁵ Ο διαχωρισμός υποδίκων από τους κατάδικους, όπως επίσης και ο διαχωρισμός των κρατουμένων ανάλογα με τη φύση του εγκλήματος είναι ένα κεντρικό στοιχείο στο νομοσχέδιο του 1830, καθώς καθορίζει τη χωροταξική οργάνωση των φυλακών, το είδος της εργασίας των κρατουμένων, την ενδυμασία και την τροφοδοσία τους.

Χαρακτηριστική είναι η κατηγοριοποίηση στον τομέα της εργασίας. Για κρατούμενους με ποινή ως δύο έτη, η εργασία συνίσταται στην εξάσκηση κάποιας τέχνης ή απασχόλησης εντός της φυλακής, ενώ για τους κατάδικους και τους καταδικασθέντες σε ποινή άνω των δύο ετών η εργασία είναι υποχρεωτική και λαμβάνει χώρα και εκτός της φυλακής.⁹⁶ Το είδος της εργασίας που αναλαμβάνουν ορίζεται με βάση τα χρόνια εγκλεισμού που προβλέπονται από την ποινή τους. Οι πιο επιβαρυντικές χειρωνακτικές εργασίες ανατίθενται σε όσους έχουν μεγαλύτερη χρονικά ποινή. Όσοι έχουν ποινή τριών ετών εργάζονται στη γεωργία, οι καταδικασμένοι σε ποινή τεσσάρων ετών στα ναυπηγεία, όσοι έχουν ποινή πέντε και έξι ετών στην επισκευή οχυρωμάτων και στην επισκευή δημόσιων δρόμων αντίστοιχα, ενώ όσοι έχουν ποινή δέκα ετών στον καθαρισμό των λιμανιών και οι καταδικασθέντες για πάνω από δέκα χρόνια εργάζονται στα μεταλλεία. Η καθιέρωση της υποχρεωτικής εργασίας κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική, καθώς, όπως επισημαίνει και ο Δ. Αντωνίου αναφερόμενος στο νομοσχέδιο, «αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του σωφρονιστικού συστήματος».⁹⁷

Η κατηγοριοποίηση των κρατουμένων επηρεάζει και την ενδυμασία τους, καθώς πρέπει να είναι εμφανής πάνω στο σώμα τους. Γι' αυτό ορίζεται στο νομοσχέδιο πως όσοι έχουν ποινή ως και έξι χρόνια, πρέπει να φορούν στο δεξί τους μπράτσο ένα σήμα με τον αριθμό των ετών της καταδίκης τους. Οι καταδικασθέντες σε δέκα έτη «φέρουν σανδάλια εκ τμημάτων διαφόρων χρωμάτων», ενώ οι καταδικασθέντες σε πάνω από δέκα χρόνια φυλάκισης υποχρεώνονται με την ενδυμασία ενός μαύρου πανωφορίου ή καλύμματος της κεφαλής. Στο ζήτημα της αμοιβής της εργασίας των κρατουμένων, αν και δεν παρατηρείται κάποια διάκριση με βάση το είδος του εγκλήματος, σημειώνεται πως η εργασία αμείβεται κατά το ήμισυ της πληρωμής ενός ελεύθερου ανθρώπου.⁹⁸

Η διάκριση με βάση τη φύση του εγκλήματος επανέρχεται στο νομοσχέδιο στο ζήτημα της τροφοδοσίας των κρατουμένων. Εφόσον αποδεικνύεται με πιστοποιητικά η ένδεια των

⁹⁵Νέστορ Ε. Κουράκης, *ό.π.*, σ. 2-3.

⁹⁶Συγκεκριμένα το άρθρο 17 του νομοσχεδίου αναφέρει: «Η εργασία συνίσταται εις τας ανάλογους τέχνας, ή επιτηδεύματα, ενεργούμενα εντός της φυλακής, και η ποινή δεν υπερβαίνει τα δύο έτη». Βλ. Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τ. 24, Αθήνα 2012, σ. 36.

⁹⁷Dimitrios Antoniou, *ό.π.*, σ. 453.

⁹⁸Τα άρθρα του νομοσχεδίου ορίζουν περαιτέρω σχετικά με την αμοιβή πως αυτή υπολογίζεται συνολικά είτε στο τέλος της ποινής είτε μηνιαίως -αν ο κρατούμενος έχει οικογένεια- και από αυτήν καλύπτονται τα έξοδα διαβίωσης του κρατούμενου στη φυλακή. Αν η συνολική αμοιβή είναι υψηλότερη από τα έξοδα του, του αποδίδεται η χρηματική διαφορά.

κρατουμένων, στην περίπτωση των φυλακισμένων για κάποιο έγκλημα ο ιδιώτης που εγκάλεσε τον φυλακισμένο επιφορτίζεται με την τροφοδοσία του. Σε περίπτωση που και ο εγκαλών ιδιώτης δεν έχει τα απαραίτητα οικονομικά μέσα, το δημόσιο επιβαρύνεται με την τροφοδοσία του κρατουμένου. Αν, όμως, ο κρατούμενος είναι κατάδικος και φτωχός τότε η κυβέρνηση αναλαμβάνει εξ αρχής την οικονομική μέριμνα για την τροφή του.

Δύο ακόμη σύγχρονες της εποχής αρχές της κράτησης στις φυλακές είναι η «ηθικοποίηση των κρατουμένων και η εξασφάλιση πειθαρχίας και υγιεινής».⁹⁹ Στο πλαίσιο αυτό ορίζεται από το νομοσχέδιο ένας φύλακας ο οποίος είναι επιφορτισμένος με την ομαλή έκβαση του καθημερινού προγράμματος κατά τη διάρκεια της διαβίωσής των κρατουμένων στη φυλακή: καθαριότητα, προσευχή, εργασία, γεύματα. Υπάρχει επιπλέον ένας διευθυντής εργασίας ο οποίος είναι υπεύθυνος για τους κρατούμενους εν ώρα εργασίας. Επίσης, όταν οι κρατούμενοι επιδεικνύουν παραβατικές συμπεριφορές εντός της φυλακής, ο φύλακας οφείλει πάλι να ενημερώσει τη δικαιοδοτική αρχή που έχει τον κρατούμενο υπό την ευθύνη της και, αφού αποδειχθεί η παραβατικότητα των κρατουμένων, μπορεί ο φύλακας να λάβει πιο αναβαθμισμένα μέτρα καταστολής όπως «να τον κλείσει στενότερον, να τον ασφαλίσει ακόμα και με σίδερα».

Τέλος, η ιδέα της τυποποίησης που υπηρετείται μέσα από την κατάρτιση αναλυτικών νομοσχεδίων για όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας εντοπίζεται και στο νομοσχέδιο για τις φυλακές. Η εισαγωγή και η απόλυση κρατουμένων πρέπει να ακολουθούν μια οριοθετημένη και γραφειοκρατική διαδικασία. Στη φυλακή πρέπει να τηρείται αρχείο των φυλακισμένων στο οποίο καταγράφονται τα ημερολογιακά στοιχεία της παραλαβής του καταδικασθέντα (ώρα, ημέρα, μήνας, έτος) και τα στοιχεία για τη διαταγή εγκλεισμού του στη φυλακή (χρόνος και αρχή έκδοσης της διαταγής). Η διαταγή που παραλαμβάνει ο φύλακας η οποία αναφέρεται στην ποινή του καταδικασθέντα καθορίζει, όπως είδαμε, και το τμήμα της φυλακής στο οποίο θα τοποθετηθεί ο νέος κρατούμενος. Η τοποθέτησή του στο ανάλογο τμήμα πρέπει να γνωστοποιηθεί από τον φύλακα στην αρχή, δηλαδή στο δικαστήριο που όρισε την ποινή. Το προσωπικό της φυλακής δεν έχει καμία δικαιοδοσία ως προς την απόλυση ή τη μεταβολή της ποινής των κρατουμένων, καθώς οι αποφάσεις αυτές είναι στα χέρια των αρμόδιων δικαστικών αρχών. Επίσης οι δικαστικοί λειτουργοί, ειρηνοδίκες και πρόεδροι δικαστηρίων, είναι υπεύθυνοι για τον έλεγχο των φυλακών και της τήρησης των κανονισμών σε αυτές. Λειτουργούν, άρα, ως φορείς επίβλεψης του έργου που εκτελεί το προσωπικό της φυλακής.

Το νομοσχέδιο εισάγει, επομένως, καινοτόμα χαρακτηριστικά στη φυλακή τόσο ως προς τη χωροταξική της οργάνωση όσο και ως προς τον τρόπο οργάνωσης της καθημερινής λειτουργίας

⁹⁹Νέστωρ Ε. Κουράκης, *ό.π.*, σ. 2.

της.¹⁰⁰ Η υλοποίηση των προδιαγραφών του νομοσχεδίου, στο βαθμό που μπορούμε να την ερευνήσουμε, θα μας απασχολήσει στο επόμενο κεφάλαιο. Σε κανονιστικό, όμως, επίπεδο φαίνεται πως το μοντέρνο πρότυπο της φυλακής αποτέλεσε τμήμα του νέου ποινικού συστήματος.

2. Ιδεολογικοί λόγοι γύρω από τη νέα ποινική διαδικασία

Η συγκρότηση των ποινικών συστημάτων εξαρτάται, όπως είδαμε, από τις πολιτικές, οικονομικές και ιδεολογικές δομές ενός τόπου. Ωστόσο, οι ποινικές λογικές που φέρουν τα συστήματα συγκροτούν και αυτές με τη σειρά τους νέες ιδεολογίες, καθώς επηρεάζουν τον ηθικό και αξιακό κώδικα του κοινωνικού συνόλου στο οποίο εφαρμόζονται. Οι ιδεολογικές δομές διαμορφώνονται και μεταβάλλονται στο επίπεδο της μακράς διάρκειας, γεγονός που αποτελεί «αγκάθι» στην αποτελεσματική εφαρμογή νέων ποινικών μέτρων. Το ποινικό πρόγραμμα της κυβέρνησης του Καποδίστρια αφουγκράζεται, πιστεύω, τη ρεαλιστική αυτή δυσκολία και επιχειρεί να επενδύσει και ιδεολογικά τα νέα νομοθετήματα. Σε όλες τις βαθμίδες της κυβερνητικής εξουσίας, από τον κυβερνήτη Καποδίστρια και το επιτελείο της Γραμματείας Δικαίου, τον Κλονάρη και τον Γενατά, ως τους εφαρμοστές-λειτουργούς της δικαιοσύνης, τους δικαστές, εντοπίζονται λόγοι που επενδύουν ιδεολογικά τα νέα ποινικά μέτρα. Ιδιαίτερα τα κείμενα των πρωταγωνιστών της Γραμματείας Δικαίου είναι πλούσια για την ιδεολογία που προβάλλεται.

ι. Το νομικό επιτελείο: Ιωάννης Γενατάς & Χριστόδουλος Κλονάρης

Τα δύο κεντρικά πρόσωπα της Γραμματείας Δικαίου κατά την περίοδο 1828-1832, ο Χριστόδουλος Κλονάρης και ο Ιωάννης Γενατάς, προερχόμενα από αποκλίνοντα νομικά περιβάλλοντα, προσπάθησαν να προωθήσουν στο νέο κράτος τις δικές τους στοχεύσεις στον τομέα της απονομής δικαιοσύνης. Ο αριθμός των ψηφισμάτων, η αντικατάσταση του ενός διοργανισμού από τον επόμενο και της μιας εγκληματικής διαδικασίας από την άλλη είναι ενδεικτικά της προσπάθειας επιβολής της δικαιοσύνης ιδεολογίας του καθενός μέσω της νομικής κατοχύρωσής της. Προκειμένου να εξετάσουμε πως επενδύθηκε ιδεολογικά η νέα ποινική διαδικασία θα εξετάσουμε το πολιτικό υπόβαθρό τους και ορισμένα κείμενα που παρήγαν οι δύο αυτοί πολιτικοί. Μέσα από τους λόγους τους αναδύονται οι νομικές τους γνώσεις και οι νομικές τους σκέψεις.

¹⁰⁰Ο Δ. Αντωνίου χαρακτηρίζει το νομοσχέδιο ως τον «πρώτο πραγματικό σωφρονιστικό νόμο». Βλ. Dimitrios Antoniou, *ό.π.*, σ. 453.

Ο Ιωάννης Γενατάς γεννημένος το 1777 στην Κέρκυρα ανήκει στον κύκλο των ευγενών των Ιόνιων νησιών, στοιχείο που καθόρισε και την επαγγελματική σταδιοδρομία του.¹⁰¹ Αφού ολοκλήρωσε έναν πρώτο εγκύκλιο κύκλο σπουδών στον γενέθλιο τόπο του, συνέχισε τις σπουδές στην επιστήμη της νομικής στη γειτονική Ιταλία και συγκεκριμένα στην Παβία. Παρέμεινε για ένα διάστημα στη Φλωρεντία όπου εργάστηκε ως ασκούμενος νομικός και επέστρεψε στην πατρίδα του όπου ξεκίνησε να εργάζεται ως δικηγόρος.

Η ενεργή του συμμετοχή στο διοικητικό επιτελείο του Καποδίστρια έχει την αφετηρία της τον Μάρτιο του 1828 με τον διορισμό του στη νομοπαρασκευαστική επιτροπή για τη σύνταξη αστικού και ποινικού κώδικα και κώδικα πολιτικής δικονομίας. Κατά τη διάρκεια του 1828 εργάστηκε και ως δικαστικός λειτουργός στο υπό συγκρότηση σύστημα δικαιοσύνης ως μέλος του «προσωρινού πολεμικού δικαστηρίου» και της επιτροπής για την αναθεώρηση των αποφάσεων της «αντιθαλασσίου δικαστηρίου επιτροπής» στην οποία είχε και το καθήκον εισήγησης των αποφάσεων. Στη θέση του υπουργού δικαιοσύνης τοποθετήθηκε τον Αύγουστο του 1829. Κατά τη διάρκεια της θητείας του εκδόθηκε ένα καίριο διάταγμα που προέβλεπε όχι μόνο τη συλλογή νομικών πηγών βυζαντινορωμαϊκού και εθιμικού δικαίου αλλά και την εξέταση της σχέσης αυτών με το δίκαιο της οθωμανικής περιόδου.¹⁰² Η συμβολή του διατάγματος αυτού έγκειται στην αναγνώριση της σημασίας να συγκεντρωθούν οι προϋπάρχουσες νομικές πηγές προκειμένου να κωδικοποιηθεί το νέο δίκαιο. Ως υπουργός δικαιοσύνης κατάρτισε επίσης την πολιτική και την ποινική δικονομία του 1830.

Η υπουργική θητεία του Γενατά έληξε τον Ιούλιο του 1831 όταν έλαβε απεριόριστη άδεια από τα καθήκοντά του και επέστρεψε στην Κέρκυρα. Ως αιτία για την παραίτησή του προβάλλεται από τον Πανταζόπουλο η απροθυμία του Γενατά να αναλάβει τις ανακριτικές διαδικασίες για την εξακρίβωση των πρωταίτιων των γεγονότων της Ύδρας και του Πόρου.¹⁰³ Στην Κέρκυρα συνέχισε να εργάζεται ως δικηγόρος και να συμμετέχει στα πολιτικά τεκταινόμενα του νησιού ως τον θάνατό του το 1847. Η κριτική που δέχτηκε ως υπουργός δικαιοσύνης συμπυκνώνεται στη βιβλιογραφία στο γεγονός ότι προσπάθησε να επιβάλλει στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος το πρότυπο της

¹⁰¹Για τον Ιωάννη Γενατά βλ. Νίκος Ι. Πανταζόπουλος, «Οι θεμελιωτάι του νεοελληνικού δικαίου», ό.π., σ. 303-304.

¹⁰²Πρόκειται για το διάταγμα υπ' αριθμόν 64 που εκδόθηκε στις 4 Φεβρουαρίου 1830.

¹⁰³Οι Υδραίοι βρίσκονταν σε σύγκρουση με την κυβέρνηση λόγω της ασυμφωνίας τους στο ζήτημα των αποζημιώσεων των προκρίτων και πλοιάρχων του νησιού για τη χρηματική βοήθεια που είχαν προσφέρει στη διάρκεια της επανάστασης. Η σύγκρουση συνεχίστηκε με την απόφαση των Υδραίων να δεχτούν στο νησί τους την έκδοση της αντικυβερνητικής εφημερίδας «Ο Απόλλων» που είχε ήδη απαγορευτεί από την κυβέρνηση. Η κορύφωση της σύγκρουσης εκφράστηκε στα μέσα Ιουλίου 1831 με την κατάληψη κυβερνητικών πλοίων και των εγκαταστάσεων του ναυτικού στον Πόρο από Υδραίους που πίεζαν για τη σύγκληση της εθνοσυνέλευσης και την κατάρτιση συντάγματος. Βλ. Χρήστος Λούκος, ό.π., σ. 370-374, 413-423.

«πεφωτισμένης δεσποτείας» χωρίς επιτυχία και σημειώνεται η στόχευσή του να ενισχύσει την κρατική δύναμη μέσω της υπαγωγής της δικαστικής εξουσίας στην εκτελεστική.¹⁰⁴

Ο Γενατάς έχει αφήσει πίσω του μια σειρά από γραπτά ίχνη που επιτρέπουν την έρευνα για το πρόσωπό του και τις νομικές απόψεις του. Στην παρούσα εργασία επιλέχθηκαν οι απαντήσεις που έδωσε ο Γενατάς στις ερωτήσεις-κριτικές του νομικού Αλερίνου Πάλμα σε σχέση με τον διοργανισμό των δικαστηρίων, την πολιτική και την εγκληματική διαδικασία του 1830, κειμένων των οποίων θεωρείται ο κύριος εισηγητής.¹⁰⁵ Από τις απαντήσεις αντλούνται πληροφορίες για τις νομικές γνώσεις του Γενατά, για την αντίληψη που έχει για τα ελληνικά δεδομένα της εποχής και για τις θέσεις του πάνω σε ειδικότερα ζητήματα ποινικής δικαιοσύνης.¹⁰⁶

Ο Γενατάς τόσο από τον τόνο με τον οποίο απαντά στον Α. Πάλμα όσο και από τις πολυάριθμες παραπομπές του σε νομικά κείμενα παρουσιάζεται καταρτισμένος και ενήμερος τόσο για παρελθόντα όσο και για σύγχρονά του ευρωπαϊκά νομικά συστήματα. Συγκεκριμένα επικαλείται τη γαλλική πολιτική διαδικασία, τον αυστριακό νόμο και το ορκωτό σύστημα της Αγγλίας και της Γαλλίας. Ακόμη, κάνει αναφορές στα Βασιλικά του 9ου αιώνα και στον Πανδέκτη του 6ου αιώνα.¹⁰⁷ Ενδιαφέρον έχουν οι απόψεις που εκφράζει για την εφαρμογή ξένων νόμων στην ελληνική περίπτωση. Αναγνωρίζει πως για την εισαγωγή ξένων προτύπων σε μια χώρα πρέπει πρώτα να λαμβάνονται υπόψιν οι συνθήκες και συγκεκριμένα η «πολιτική, οικονομική και ηθική κατάσταση» της χώρας αυτής. Παράλληλα με αυτή τη γνώμη πιστεύει πως υπάρχει μια αίσθηση δικαιοσύνης που είναι «παγκόσμια» και άρα τα κράτη ανεξάρτητα από τη δύναμη που έχουν πρέπει να την εφαρμόζουν.

Παρά τις κριτικές που έχει δεχθεί για την άγνοιά του για τα ελληνικά δεδομένα, στις απαντήσεις του διακρίνεται η τάση του να αιτιολογεί τα όσα προβλέπουν τα ψηφίσματα με βάση την πραγματικότητα που κατά τον ίδιο επικρατεί στην ελληνική περίπτωση. Εξηγεί πως στην Ελλάδα σπανίζουν οι ικανοί και νομικά καταρτισμένοι άνθρωποι και άρα είναι αναγκαίο κάποιοι από αυτούς να μετέχουν σε περισσότερες διαδικασίες, όπως στην πρωτοβάθμια εξέταση μιας υπόθεσης και στην εξέταση της έκκλησής της. Αναγνωρίζει επίσης την έλλειψη κωδικοποιήσεων των νόμων,

¹⁰⁴Μενέλαος Τουρτόγλου, «Ο Διοργανισμός», ό.π., σ. 3-4, Νικόλαος Πανταζόπουλος, ό.π., σ.310-313.

¹⁰⁵Ο Αλερίνος Πάλμας ήταν νομομαθής με ιταλική καταγωγή που βρέθηκε στην Ελλάδα το 1822 και συμμετείχε στην επανάσταση. Άσκησε δικηγορικά και δικαστικά καθήκοντα στο νεοελληνικό κράτος ως πρόεδρος του πρωτόκλητου δικαστηρίου Ύδρας και Σπετσών, του εγκληματικού δικαστηρίου Μεσολογγίου κ.ά. Η νομική του κατάρτιση είναι έκδηλη και από τα ποικίλα δημοσιεύματά του σε σχέση με ζητήματα δικαιοσύνης. Βλ. Μενέλαος Τουρτόγλου, «Ο Διοργανισμός», ό.π., σ. 4, υποσημείωση 3.

¹⁰⁶Τα έγγραφα με τις παρατηρήσεις του Πάλμα και τις απαντήσεις του Γενατά εντοπίζονται, σύμφωνα με τον Τουρτόγλου, στα Γ.Α.Κ. στον φάκελο των Εκθέσεων της Γραμματείας Δικαίου. Δημοσιεύονται από τον Μ. Τουρτόγλου στο Μενέλαος Τουρτόγλου, «Ο Διοργανισμός», ό.π., σ. 1-102 από όπου και μελετήθηκαν για την εργασία.

¹⁰⁷Τα Βασιλικά ήταν μια συλλογή νομοθετημάτων που συγκροτήθηκε στα τέλη του 9ου αιώνα και ο Πανδέκτης ήταν ένα έργο πενήντα βιβλίων με κωδικοποιήσεις του ρωμαϊκού δικαίου που συντάχθηκε στα μέσα του 6ου αιώνα.

στοιχείο που κρίνει αναγκαίο για την ορθή κρίση των δικαστηρίων και ζητά από τον συνομιλητή του «ολίγη ακόμα υπομονή».¹⁰⁸ Ακόμη, επισημαίνει πως καθώς δεν έχει παγιωθεί η εύρυθμη λειτουργία των δικαστηρίων δεν είναι δυνατό να προβλέπεται το έκκλητο όλων των δικαστικών αποφάσεων γιατί κάτι τέτοιο θα δημιουργούσε τρομερή χρονική καθυστέρηση αλλά και μια λανθασμένη εντύπωση στους πολίτες του νέου κράτους πως η δικαιοσύνη λειτουργεί με όρους εμπορικούς όπου η κάθε πλευρά μπορεί να «παζαρεύει» την επιθυμητή απόφαση.¹⁰⁹ Το σύστημα της δικαιοσύνης που οραματίζεται ο Γενατάς οφείλει να είναι αποδοτικό ως προς την οριστική επίλυση διαφορών και να εμπνέει εμπιστοσύνη στους πολίτες οι οποίοι θα εναποθέτουν σε αυτό και άρα στο κράτος τις διαφωνίες τους. Η τυποποίηση της δικαστικής διαδικασίας, όπως επίσης και η πειθαρχία μέσω των νέων δικαστικών χρόνων, που αποτυπώθηκαν στους διοργανισμούς και στις εγκληματικές διαδικασίες, είναι στοιχεία σύμφωνα με τις απόψεις του Γενατά.

Σε σχέση με ζητήματα ποινικής δικαιοσύνης κάνει σαφή τη διάκριση μεταξύ πολιτικών και εγκληματικών δικαστηρίων, επισημαίνοντας πως τα εγκλήματα πρέπει να καταδιώκονται και να τιμωρούνται χωρίς χρονοτριβή διότι έτσι διασφαλίζεται η «δημόσια ευταξία». Η εξασφάλιση της κοινωνικής ευημερίας ως σκοπός της ποινικής διαδικασίας είναι ένα χαρακτηριστικό των νέων ποινικών συστημάτων, όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο. Η «δημόσια ευταξία», σύμφωνα, με τα λεγόμενα του Γενατά επιτυγχάνεται μέσω της επιβολής τιμωρίας. Συγκεκριμένα, η τιμωρία πρέπει να επιβάλλεται λίγο καιρό αφότου διαπραχθεί το έγκλημα για να παραμένει ζωντανή η μνήμη γύρω από αυτό και έτσι να επιτυγχάνεται καλύτερα ο παραδειγματισμός των υπολοίπων. Ταχεία απονομή δηλαδή ποινικής δικαιοσύνης με σκοπό τον παραδειγματισμό για τη διασφάλιση της κοινωνικής τάξης είναι συνοπτικά το ιδεολογικό σχήμα που προτάσσει ο Γενατάς. Η διεξαγωγή της δίκης και η επιβολή ποινής σε σύντομο χρονικό διάστημα συμφωνούν με τους νέους δικαστικούς χρόνους που εισάγει η εγκληματική διαδικασία του 1830.

Μία ακόμη αρχή της νομικής σκέψης του Γενατά είναι η ιδέα της «ειρηνοποίησης».¹¹⁰ Η «ειρηνοποίηση» των αντιμαχόμενων πλευρών προβάλλεται ως στόχος της επανορθωτικής διαδικασίας, τα δικαστήρια δηλαδή σε πλημμεληματικής φύσης υποθέσεις οφείλουν να λειτουργούν επουλωτικά. Η περίπτωση της ύβρης, που εμπίπτει στην κατηγορία της επανορθωτικής δικαιοσύνης, πρέπει να συνοδεύεται από τη συγχώρεση. Ο καθορισμός της εγκληματικής πράξης και της βαρύτητάς της είναι καθαρά μέλημα του κράτους, το οποίο κρίνει με βάση τέσσερις

¹⁰⁸Μενέλαος Τουρτόγλου, «Ο Διοργανισμός», ό.π., σ. 93.

¹⁰⁹Συγκεκριμένα αναφέρει πως «δεν ενόμισε δίκαιον να υποπεύωνται οι πολίται ότι ο Δικαστικός κλάδος είν' εμπόριον, όπου κατεξοδεύονται οι πολίται, και όπου δια των υπέρογκων θυσιών, και της απώλειας του χρόνου εξασθενούν, ενώ εν ταυτώ διαιρούνται αντιπολεμούμενοι αιωνίως.» Στο *ίδιο*, σ. 30.

¹¹⁰Στο *ίδιο*, σ. 88. Η ιδέα αυτή αντλείται από την απάντηση του Γενατά στην κριτική του Πάλμα για το άρθρο που επισημαίνει ότι για τις επανορθωτικές διαδικασίες είναι απαραίτητο το σχετικό αίτημα για κρίση από τη ζημιωθείσα πλευρά και δεν μπορεί ο δικαστής από μόνος του να προχωρήσει στην κρίση της υπόθεσης.

παράγοντες: την πολιτική, την οικονομία, την ηθική και τη φυσική.¹¹¹ Ο Γενατάς στο σημείο αυτό διατυπώνει ξεκάθαρα τη θέση περί κρατικού μονοπωλίου στην οριοθέτηση του εγκλήματος. Μάλιστα, σε άλλη απάντησή του μιλά περισσότερο για τον ρόλο της κυβέρνησης, την οποία χαρακτηρίζει «πατρική», εξηγώντας πως είναι καθήκον της να εμφυσήσει στους πολίτες τον «έρωτα της δικαιοσύνης». Η «πατρική Κυβέρνηση» οφείλει να εξασφαλίζει στους πολίτες της τα αναγκαία μέσα βιοπορισμού ώστε να μπορέσουν και οι πολίτες να καλλιεργήσουν την ηθική τους και να εφαρμόζουν την αμερόληπτη εφαρμογή των νόμων». ¹¹²

Χριστόδουλος Κλονάρης (1788-1849)

Ο Χριστόδουλος Κλονάρης γεννημένος το 1788 στο Λιασκοβέτσι Ζαγορίου, στην απέναντι όχθη από τη νησιωτική Κέρκυρα, ακολούθησε την εκπαιδευτική διαδρομή που προβλεπόταν για τους κατοίκους των οικονομικά ανεπτυγμένων περιοχών της Ηπείρου.¹¹³ Ξεκινώντας από τα Αμπελάκια στις αρχές του 1800 φοιτώντας στο σχολείο εκεί, συνέχισε τη μαθητεία του στη σχολή Ραψάνης. Το 1808 έλαβε τη θέση υποδιδασκάλου στη σχολή της Κοζάνης. Λίγα χρόνια αργότερα εγκαταστάθηκε στο Βουκουρέστι, όπου συνδέθηκε με άλλους λόγιους, όπως τον Γ. Γεννάδιο, τον Σ. Κομητά και τον Νεόφυτο Δούκα και δίδαξε ως υποδιδάσκαλος στην Αυθεντική Σχολή Βουκουρεστίου. Από το Βουκουρέστι μεταφέρθηκε στο Παρίσι το 1819 όπου παρέμεινε ως και το 1825 και συνδέθηκε με τον Αδαμάντιο Κοραή. Εκεί, ασχολήθηκε επίσης με την εκπόνηση διδακτορικών διατριβών σχετικών με το ζήτημα του δικαίου στον ελλαδικό χώρο κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας και με το οθωμανικό δίκαιο. Αναμείχθηκε ενεργά στα πολιτικά τεκταινόμενα της επανάστασης, καθώς ανακηρύχθηκε ως γενικός γραμματέας στην «Επιτροπή της Συνελεύσεως» που ψηφίστηκε στη Γ' Εθνοσυνέλευση κατά την προεδρία του Παλαιών Πατρών Γερμανού. Τον Απρίλιο του 1826, ως εκπρόσωπος της Ηπείρου, συνυπέγραψε τη διακήρυξη «περί συστάσεως εγκληματικού δικαστηρίου» (Ναύπλιο) της οποίας θεωρείται και συντάκτης.

Το 1828 με την εγκαθίδρυση της καποδιστριακής κυβέρνησης εντάχθηκε, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, στην τριμελή επιτροπή για τον σχεδιασμό νομικών κωδίκων μαζί με τον Γενατά και τον Σούτσο. Το 1829 συνέταξε την εγκληματική διαδικασία και ανέλαβε καθήκοντα δημόσιου συνήγορου στο ανέκκλητο κριτήριο. Από την θέση αυτή παραιτήθηκε λίγο αργότερα. Δε συμμετείχε στον σχεδιασμό των νομοσχεδίων του 1830. Επανήλθε στα ζητήματα της δικαιοσύνης

¹¹¹Στο ίδιο, σ. 90-91.

¹¹²Στο ίδιο, σ. 95-96.

¹¹³Για τον Χριστόδουλο Κλονάρη βλ. Δημήτριος Γ. Σερεμέτης, *Ο Χρ. Κλονάρης (1788-1849) και η συμβολή του εις την αναγέννησιν της Δικαιοσύνης*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1966 (ανάτυπο).

με την ανάδειξή του ως Γραμματέα Δικαίου τον Απρίλιο του 1832. Κατά την υπουργία του, κατάρτισε έναν νέο οργανισμό δικαστηρίων ο οποίος, όμως, δεν ψηφίστηκε ως νόμος και συνυπέγραψε το διάταγμα για την παύση των δικαστηρίων τον Οκτώβριο του 1832. Η υπουργική θητεία του έληξε έναν χρόνο αργότερα, τον Απρίλιο του 1833. Κατά τη διάρκεια της βαυαρικής διοίκησης αναδείχθηκε μέλος του συμβουλίου της επικρατείας από τον Όθωνα το 1835, εκτέλεσε καθήκοντα ακυρωτικού δικαστή ως πρόεδρος του Αρείου Πάγου στο διάστημα 1835-1849 και αποτέλεσε μέλος της γερουσίας το 1844 όσο στην προεδρία βρισκόταν η κυβέρνηση Α. Μαυροκορδάτου. Απεβίωσε τον Μάρτιο του 1849.

Ο Χριστόδουλος Κλονάρης, λόγω της παραμονής του στο Παρίσι και των ενασχολήσεων του εκεί κρίνεται ως το πρόσωπο εκείνο που εισήγαγε στοιχεία από τον γαλλικό ποινικό κώδικα (*code d' instruction criminelle*). Μάλιστα, η εγκληματική διαδικασία που σχεδίασε, αποτιμάται ότι βελτίωσε την ανακριτική διαδικασία, καθιέρωσε την αρχή της δημοσιότητας της δίκης και μερίμνησε για την προστασία των κατηγορούμενων προσώπων. Σε γενικές γραμμές, και σε αντίστιξη με τις κριτικές προς τον Γενατά που θεωρείται ότι εισήγαγε ξένα πρότυπα, ο Κλονάρης περιγράφεται από τον Σερεμέτη ως εκείνος που «καθιέρωσε λύσεις ανταποκρινόμενες πλήρως προς τα ιστορικά προϋποθέσεις».¹¹⁴

Στις 27 Νοεμβρίου 1829 ο Χριστόδουλος Κλονάρης εγκαινίασε τη λειτουργία του ανέκκλητου κριτηρίου με την αγόρευσή του ως πρώτου δημόσιου συνήγορου.¹¹⁵ Ο λόγος του είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικός ως προς την αντίληψη που έχει για τη σχέση της δικαιοσύνης και του κράτους. Διακρίνεται μια γραμμική προσέγγιση στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται την επίδραση της δικαιοσύνης. Η ορθή λειτουργία του δικαστικού συστήματος καλλιεργεί στους πολίτες την εκούσια υπακοή στους νόμους του κράτους, δεδομένο που εξασφαλίζει τη διατήρηση της τάξης η οποία με τη σειρά της εξασφαλίζει στους πολίτες την απρόσκοπτη ενασχόληση με οικονομικές δραστηριότητες που συμβάλλουν στην ανόρθωση της οικονομίας. Η δικαιοσύνη επομένως που εξασφαλίζεται από τον κρατικό μηχανισμό είναι αναγκαία προκειμένου ο μηχανισμός αυτός να έχει την απαραίτητη ευταξία και οικονομική άνθηση. Αναφέρεται και αυτός, όπως ο Γενατάς, στα ελληνικά δεδομένα και συγκεκριμένα στην απουσία ποινικών κωδικοποιήσεων, η οποία δημιουργεί έναν κενό χώρο στον οποίο η επιβολή της κρίσης των δικαστών επιτρέπει και αυθαίρετες κρίσεις. Η ιδέα πως η κατάρτιση των νόμων θα επιτευχθεί σύντομα αλλά χρειάζεται χρόνος και υπομονή διακρίνει και τη σκέψη του Κλονάρη.

¹¹⁴Δημήτριος Γ. Σερεμέτης, *Ο Χρ. Κλονάρης*, ό.π., σ. 335.

¹¹⁵Ο λόγος του εντοπίζεται στα Γ.Α.Κ. και δημοσιεύτηκε από τον Ιάκωβο Βισβίζη απ' όπου αντλείται για την εργασία. Βλ. Ιάκωβος Τ. Βισβίζης, «Η πρώτη εν Ελλάδι εισαγγελική αγόρευσις», *EKEIEA* 5 (1954), σ. 144-149.

Εκφράζει, ακόμη, τη γνώμη του για τον ρόλο του δημόσιου συνήγορου, ο οποίος οφείλει να εξασφαλίζει τόσο την ορθή λειτουργία των τακτικών δικαστηρίων όσο και να καλύπτει το κενό που προκύπτει από την απουσία των νόμων. Η δημόσια συνηγορία χαρακτηρίζεται «προβλεπτική σωφρονίστρια» που καλείται να «προφυλάττει την πολιτείαν» από συκοφαντικές εγκαλέσεις και να καταδιώκει τα εγκλήματα για παραδειγματισμό και όχι εκδίκηση.¹¹⁶ Ο δημόσιος χαρακτήρας της ποινικής δίωξης, ο οποίος αποτελεί κεντρικό στοιχείο στη συγκρότηση της νέας ποινικής διαδικασίας, προβάλλεται με ενάργεια στον λόγο του Κλονάρη. Επίσης, η ιδέα του παραδειγματισμού ως στόχου της επιβολής τιμωρίας λειτουργεί στην κατεύθυνση της εξασφάλισης της κοινωνικής ευταξίας.

Η ομιλία του ολοκληρώνεται με τις θέσεις του γύρω από την καταπολέμηση της εγκληματικότητας. Οι δικαστικές κρίσεις πρέπει να ολοκληρώνονται σε σύντομο χρονικό διάστημα και να είναι «δίκαια». Οι ποινές που επιβάλλονται οφείλουν να είναι ανάλογες με τη ζημιά που έχει προκληθεί από την εγκληματική πράξη. «Ταύτα είναι», όπως επισημαίνει, «ο ισχυρώτατος χαλινός των εγκλημάτων».¹¹⁷ Η αναλογία πράξης και επιβληθείσας ποινής αποτελεί ένα βασικό χαρακτηριστικό των νέων ποινικών συστημάτων, όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο.

Οι απόψεις του Κλονάρη ως προς τον ρόλο της δικαιοσύνης δεν φαίνεται να αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου. Στις εκθέσεις που υποβάλλει το καλοκαίρι του 1832, τη μια στην κυβέρνηση και τη δεύτερη στην Ε' εθνοσυνέλευση, επισημαίνει ξανά τη σημασία της ορθής απονομής δικαιοσύνης ώστε να ενισχύεται το κράτος ως εγγυητής της ασφάλειας των πολιτών και των οικογενειακών δεσμών.¹¹⁸ Προσθέτει μια ακόμη διάσταση της ορθής λειτουργίας της δικαιοσύνης σε σχέση με τις εξωτερικές σχέσεις του κράτους που αφορά στην ανύψωση του κύρους του και στην εξασφάλιση της «ισχύς των επικρατειών».¹¹⁹

Εκείνο που φαίνεται να έχει μεταβληθεί με την πάροδο του χρόνου είναι η πίστη του στην κυβέρνηση και στα μέτρα που έχει λάβει για την οργάνωση της δικαιοσύνης. Στην έκθεση αναδύονται ορισμένες ιδεολογικές αντιπαραθέσεις του Κλονάρη με τον Γενατά. Χωρίς να κατονομάζει τον Γενατά επιτίθεται σε αυτόν και στα νομοθετήματα του 1830 που εκείνος σχεδίασε. Ασκήι δριμύτατη κριτική στην εγκληματική διαδικασία του 1830, κριτική που αφορά σε τρεις πτυχές της: στο πνεύμα που την διέπει, στον αυξημένο ρόλο της αστυνομίας που προβλέπει και στην απουσία ποινικού κώδικα που διαιωνίζει. Αντιπαραβάλλει την εγκληματική διαδικασία του

¹¹⁶Ιάκωβος Τ. Βισβίζης, *ό.π.*, σ. 148-149.

¹¹⁷Στο *ίδιο*, σ. 149.

¹¹⁸Η έκθεση που υπέβαλε ο Κλονάρης στην κυβέρνηση στις 31.5.1832 δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Εθνική*, αριθμός φύλλου 16, έτος Α', 11 Ιουνίου 1832. Εντοπίζεται ακόμα στα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τ. 22, Αθήνα 2008, σ. 178-185 μαζί με το νέο σχέδιο που προτείνει για τον οργανισμό των δικαστηρίων. Η έκθεση που υπέβαλε στην Ε' εθνοσυνέλευση την 1.8.1832 δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Εθνική*, αριθμός φύλλου 38, 27.8.1832.

¹¹⁹*Εθνική*, αριθμός φύλλου 38, έτος Α', 27 Αυγούστου 1832, σ. 200.

1829, της οποίας υπήρξε διαμορφωτής και υποστηρικτής, με εκείνη του 1830 ως προς την αυστηρότητά της. Σύμφωνα με τον ίδιο, η προηγούμενη εγκληματική διαδικασία μεριμνούσε περισσότερο για την αποφυγή λανθασμένης τιμωρίας αθώου κατηγορουμένου. Πρόκειται για μια πολύ σημαντική ιδεολογική διαφοροποίηση καθώς η εκδοχή του 1829 προσπαθεί να αποφύγει την επιβολή τιμωρίας ενώ εκείνη του 1830 δείχνει πρόθυμη να θυσιάσει την αθωότητα ενός κατηγορούμενου.

Ο ρόλος που αναλαμβάνει ο αστυνομικός θεσμός στην εξέταση των υπόπτων στη θέση του δημόσιου συνήγορου κρίνεται απαράδεκτος από τον Κλονάρη. Εκφράζει με ζωνρό λεξιλόγιο την πεποίθησή του πως η αστυνομία δεν μπορεί να επιτελέσει το έργο της δικαιοσύνης η οποία είναι ανώτερη και προϋποθέτει τη θεωρητική κατάρτιση. Ακόμη, επισημαίνει ότι η απουσία ποινικού κώδικα στην εγκληματική διαδικασία του 1830 ενισχύεται ως πρόβλημα γιατί προβλέπεται πως αν ο νόμος δεν κάνει λόγο για κάποιο έγκλημα τότε έγκλημα δεν υπάρχει.

Σήμεια σύγκλισης και σημεία διαφωνίας

Συνοψίζοντας, οι δύο νομικοί και πολιτικοί που πλαισίωσαν τη Γραμματεία Δικαίου κατά τη διάρκεια της καποδιστριακής διακυβέρνησης δήλωσαν ξεκάθαρα, τόσο μέσα από τους λόγους όσο και μέσα από τα νομικά σχέδια, την πίστη τους στη θεσμική δικαιοσύνη και στον ρόλο της για τη διασφάλιση της ευημερίας του κράτους. Η οικονομική άνθηση είναι για τον Γενατά προϋπόθεση για την αμερόληπτη εφαρμογή των νόμων και για τον Κλονάρη είναι το θετικό αποτέλεσμα της ευνοούμενης πολιτείας. Η σύνδεση οικονομίας και τήρησης των νόμων μέσα από ένα οργανωμένο και αποδοτικό σύστημα τακτικής δικαιοσύνης είναι παρούσα στη σκέψη και των δύο νομοθετών. Η κοινωνική ευταξία, επίσης, διασφαλίζεται μέσα από το σύστημα αυτό. Το σύστημα απονομής δικαιοσύνης θα εκπαιδεύσει σταδιακά τους πολίτες έτσι ώστε να ενστερνιστούν τις νέες δικαιοτικές λογικές. Ο σκοπός του παραδειγματισμού και η αξία της ταχείας απονομής δικαιοσύνης, επίσης, διατρέχουν τη σκέψη τους. Η βασική διαφοροποίηση των δύο εντοπίζεται στις αρμοδιότητες που αποδίδουν στον αστυνομικό θεσμό με τον Γενατά να αποδίδει στην αστυνομία κομβικό ρόλο. Επίσης, εντοπίζεται μια διαφοροποίηση ως προς το πού τοποθετούν το κέντρο βάρους στην ποινική διαδικασία. Ο μεν Γενατάς φαίνεται να ενισχύει μια αυστηρή τιμωρητική λογική που προτεραιοποιεί την επιβολή ποινής. Ο δε Κλονάρης αξιολογεί ως πιο σημαντική την εξασφάλιση της ορθής διαδικασίας προκειμένου να αποφευχθεί τυχόν λανθασμένη επιβολή ποινής.

Πολύ σχηματικά για τα δύο αυτά πρόσωπα μπορούμε να πούμε πως είναι δείγματα δύο τυπικών λόγων κόσμων ή δύο τυπικών δυνατοτήτων της ιστορικής εποχής του νέου ελληνισμού. Από τη μία πλευρά ο κόσμος των Ιόνιων νήσων που λόγω της βενετικής επίδρασης κατοικείται από

οικογένειες με αριστοκρατικές καταβολές, τα μέλη των οποίων προωθούνται προς την ιταλική χερσόνησο. Από την άλλη πλευρά, ο κόσμος της ηπειρωτικής χώρας που λόγω των εμπορικών δραστηριοτήτων που αναπτύχθηκαν στις περιοχές της Ηπείρου με την πλούσια κτηνοτροφία και τις συνθήκες κοινοτικής αυτονομίας, κατοικείται από οικογένειες αστικών προδιαγραφών που προωθούνται προς τις γειτονικές βαλκανικές χώρες και την κεντρική Ευρώπη. Οι δύο κύριοι διαμορφωτές του συστήματος απονομής δικαιοσύνης εκπροσωπούν ως έναν βαθμό και ο καθένας έναν από τους δύο αυτούς κόσμους. Δεν συγκροτούν, επομένως, ένα ομοιογενές κυβερνητικό περιβάλλον, γεγονός που δημιουργήσε και ένα πεδίο αντιπαράθεσης εντός της κυβέρνησης.

ii. Οι ιδέες του παραδειγματισμού και της συνήθειας

Ορισμένα στοιχεία που είναι κεντρικά στην ποινική λογική της κυβέρνησης εντοπίζονται και στον λόγο άλλων στελεχών του νέου κράτους. Όροι όπως ο «παραδειγματισμός» και ο «σωφρονισμός» απαντούν ακόμα και στις λίγες αριθμητικές πηγές, που μελετήθηκαν. Οι ιδέες αυτές αποτελούν μέρος του ποινικού λεξιλογίου των δικαστικών αρχών της εποχής που προβάλλονται ως στοχεύσεις στην επιβολή ποινής.

Την 1η Απριλίου 1829 το κατά την άνω Μεσσηνίαν Πρωτόκλητο ως Εγκληματικών έκρινε τον Ηλία Γ. Βουτιερίδη «ως ένοχο απλής απειθείας προς την καθελώσαν εξουσίαν» και τον καταδίκασε «εις φυλάκισην δύο μηνών εντός της φυλακής του Πολιτάρχου της πόλεως Μεθώνης». Στην απόφαση αναφέρεται πως το δικαστήριο σκέπτεται «ότι η ασύνετος αυτή ως προς την καθεστώσαν εξουσίαν διαγωγή του, γεννηθείσα μάλλον από αγροικίαν και αμάθειαν, συνεπιφέρει μεν την ανάγκην της δια τον σωφρονισμόν αυτού και προς παραδειγματισμόν άλλων ανηκούσας ποινάς έμπροσθεν της περιωρισθείσης διοικητικής αξιοπρεπείας».¹²⁰

Σε άλλη δικαστική απόφαση που εκδόθηκε από το Πρωτόκλητο Δικαστήριο των Βορείων Κυκλάδων ως εγκληματικό στις 27 Απριλίου 1829 ορίστηκε η καταδίκη δύο πλοιάρχων σε τρία χρόνια φυλάκιση λόγω εκτέλεσης «πειρατικής πράξεως». Προς τεκμηρίωση της απόφασης αναφέρονται τα εξής: «Θεωρούν τέλος την αναπόφευκτον ανάγκην του να δοθή μια ανάλογος ποινή προς τους ειρηνένους εγκληματείας, προς ιδικήν τους παιδίαν, και παράδειγμα των άλλων, μη προβλέπον την επιείκειαν, ητις διατάττεται εις τα δικαστήρια παρά του ψηφίσματος της Κυβερνήσεως αρ. 8268.»¹²¹

Επίσης, η ιδέα της εκπαίδευσης και της συνήθειας των πολιτών στο νέο ποινικό σύστημα διατρέχει τη σκέψη και άλλων νομοθετών της κυβέρνησης. Ο έκτακτος Επίτροπος Λακωνίας και Κάτω Μεσσηνίας στα σχέδια που υπέβαλε το 1830 για την οργάνωση της δικαιοσύνης στη

¹²⁰ Δημήτριος Γ. Σερεμέτης, *Η δικαιοσύνη επί Καποδίστρια*, ό.π., σ. 401-403.

¹²¹ Στο ίδιο, σ. 391-394.

Λακωνία και στη Μάνη προτείνει να ιδρυθεί ένα πρωτόκλητο δικαστήριο το οποίο θα μετακινείται από χωριό σε χωριό για την εκδίκαση των υποθέσεων που δέχεται με προφορική αίτηση.¹²² Η Μάνη χαρακτηρίζεται από ορισμένες δικαιοτικές ιδιαιτερότητες και συγκεκριμένα από την πρακτική της αντεκδίκησης από την πλευρά του παθόντος. Καθώς πρόκειται για μια δικαιολογημένη ηθικά και κοινωνικά στρατηγική, η κυβέρνηση του Καποδίστρια αντιμετώπισε την ισχύ των τοπικών εθίμων στη Σπάρτη καταρτίζοντας ειδικά νομοσχέδια για την οργάνωση των δικαστηρίων συγκεκριμένα στην περιοχή αυτή.¹²³ Στο νομοσχέδιο ο συντάκτης αναφέρει πως το μετακινούμενο αυτό δικαστήριο είναι απαραίτητο «διά νά συνηθίσουν τους Σπαρτιάτας να κρίνονται νομίμως και νά λαμβάνωσι νόμιμον πέρας αι διαφοραί των, χωρίς να τολμώσι πλέον να κρίνονται διά τών αρμάτων».¹²⁴

Η περιοχή της Μάνης αποτελεί μια ειδική περίπτωση, η οποία μάλιστα μας προκαλεί, νομίζω, να αναρωτηθούμε πάνω στην παραδοσιακή νομική θέση περί κυριαρχίας στην επικράτεια μέσω του ποινικού δικαίου, καθώς η κυβέρνηση καλείται να λάβει ειδικά μέτρα προκειμένου να εδραιώσει την εξουσία της στην απονομή δικαιοσύνης.¹²⁵ Είναι, όμως, ενδεικτική της αντίληψης πως οι πολίτες του νέου κράτους θα πρέπει να εκπαιδευτούν και να συνηθίσουν στο νέο σύστημα απονομής δικαιοσύνης προκειμένου να επιτευχθεί και η εκούσια υπακοή τους στους νόμους του νέου κράτους.

Οι αντιλήψεις αυτές φαίνεται πράγματι να κυριαρχούν σε προγραμματικό επίπεδο στις διαφορετικές ιεραρχικά βαθμίδες της κυβερνητικής εξουσίας. Ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόστηκαν οι ποινικές ιδέες αποτελεί ένα πολύ ενδιαφέρον, αλλά αρκετά δυσπρόσιτο ερώτημα.

¹²²Το τελικό ψήφισμα υπ' αριθμόν 184 της 28ης Σεπτεμβρίου 1830 προέβλεπε την ίδρυση δύο ειδικών δικαστηρίων στη Σπάρτη, ένα πρωτόκλητο και ένα έκκλητο. Και για τα δύο δικαστήρια ορίστηκε η σύνθεσή τους από έναν δικαστή και τρεις Σπαρτιάτες συμβούλους. Κρίθηκε απαραίτητο να μετέχουν στη διαδικασία απονομής δικαιοσύνης συμβουλευτικά άνθρωποι με καταγωγή από τη γειτνιάζουσα Σπάρτη οι οποίοι λόγω της εντοπιότητας τους γνώριζαν και κατανοούσαν καλύτερα τη δικαιοτική πραγματικότητα που καλούνταν να αντιμετωπίσουν. Την εξουσία έκδοσης απόφασης, ωστόσο, κατοχύρωνε το νομοσχέδιο σε έναν εξωτερικό δικαστή απαλλαγμένο από το φορτίο της ιδιαίτερης αυτής δικαιοτικής συνθήκης. Λίγα χρόνια αργότερα, τον Ιανουάριο του 1832, νέο ψήφισμα έκρινε τα ειδικά δικαστήρια μη παραγωγικά και τα κατήργησε. Η απονομή δικαιοσύνης παραδόθηκε στους δημογέροντες της περιοχής. Βλ. Μενέλαος Τουρτόγλου, «Η δικαιοσύνη εις την Μάνη επί Καποδίστρια», *ΕΚΕΙΕΔ* 23 (1978), σ. 19-29.

¹²³Πρόκειται για τη νομιμοποιημένη χρήση βίας από συγγενικά μέλη της οικογένειας του θύματος που ανοίγει έναν κύκλο αίματος, το φαινόμενο δηλαδή που περιγράφεται ως βεντέτα. Για το φαινόμενο της βεντέτας στη Μάνη βλ. Peter S. Allen, «Διαχείριση και επίλυση συγκρούσεων στη Μάνη. Η βεντέτα και το σύγχρονο πλαίσιο» στο Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, Θεόδωρος Παραδέλλης (επιμ.), *Ανθρωπολογία και παρελθόν. Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1993, σ. 135-156.

¹²⁴Μενέλαος Τουρτόγλου, «Η δικαιοσύνη εις την Μάνη», ό.π., σ. 26.

¹²⁵Η στενή συνάφεια που παραδοσιακά διατηρεί η ποινική δικαιοσύνη με την έννοια της κρατικής επικράτειας (territory) αποτελεί βασική νομική θέση και τοποθετεί την έρευνα για το ποινικό δίκαιο στο ερευνητικό πεδίο του ίδιου του κράτους. Οι Levy και Rousseaux, αναρωτώμενοι για το αν η ποινική δικαιοσύνη αποτελεί τον «ακρογωνιαίο λίθο του σύγχρονου κράτους», εξηγούν πως από τον 18ο αιώνα και καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου «η διεκδίκηση των εθνικών εξουσιών οδήγησε στην πλήρη εθνικοποίηση των δικαστικών δομών και στο δημόσιο μονοπώλιο στη νομική διευθέτηση των αδικημάτων». Εκφράζουν την άποψη ότι το ποινικό σύστημα αποτελεί ένα «πολιτικό μέσο για τη διεκδίκηση της κυριαρχίας επί του εδάφους». Βλ. Xavier Rousseaux-René Levy, ό.π., σ. 249-279.

Παρόλα αυτά, καθώς η ποινή της φυλάκισης γενικεύτηκε με το πρόγραμμα της κυβέρνησης ως συμπυκνωτική των κυρίαρχων ιδεολογιών θα αποπειραθούμε να θέσουμε το έρωτημα της εφαρμογής στο παράδειγμα της φυλακής.

Κεφάλαιο Γ: Ιχνηλατώντας την υλική πραγματικότητα της φυλακής

1. Ο πληθυσμός της φυλακής

Το «Απάνθισμα των Εγκληματικών», οι εγκληματικές διαδικασίες και τα λοιπά νομοσχέδια αναφέρονται σε κατηγορούμενους που κρίνονται ένοχοι εγκλημάτων και καταδικάζονται σε φυλάκιση. Πώς, όμως, μπορούμε να «βάλουμε πρόσωπο» στους έγκλειστους των φυλακών;¹²⁶ Ένα κεντρικό ερώτημα στην προσπάθειά μας να ερευνήσουμε την υλική πραγματικότητα της φυλακής κατά την περίοδο 1828-1832 αποτελεί ο πληθυσμός της φυλακής. Εν απουσία καταλλήλτερων τεκμηρίων -όπως π.χ. κατάλογοι κρατουμένων- οι δικαστικές αποφάσεις σε υποθέσεις ποινικού δικαίου μας επιτρέπουν να δούμε τουλάχιστον ποιοι προορίζονταν για τις φυλακές.

Στις 3 Αυγούστου 1829 το Πρωτόκλητο Δικαστήριο των Δυτικών Σποράδων «εν τη δικασίμω ημέρα των Εγκληματικών υποθέσεων» καταδίκασε τους Κυριακούλη Δουνζήνα και Παντελή Μπίγκο «να βληθώσιν εις φυλακήν έκαστος δια ένα ολόκληρο μήνα, αρχόμενον από την ημέραν καθ' ήν εμβληθώσιν εις την φυλακήν» επειδή έκλεψαν ένα κιβώτιο και κάποια χρήματα.¹²⁷ Στις 20 Απριλίου 1830 το Πρωτόκλητο Δικαστήριο της Αργολίδος ως εγκληματικό καταδίκασε τον Ιωάννη Τράκα Τζιαπανίτη σε ποινή φυλάκισης τεσσάρων μηνών καθώς «απεδείχθη ότι έκλεψε από την οικίαν του Παπά Πέτρου αγιωργίτου όπου υπερέτευε, ένα σταυρόν ασημένιον και εικοσιεννέα οκάδες αραβοσίτου».¹²⁸

Το δείγμα που αξιοποιείται για το υποκεφάλαιο αυτό προέρχεται από τα έγγραφα της Γραμματείας Δικαίου τα οποία δημοσιεύονται από τον Σερεμέτη στο παράρτημα του έργου του για τη δικαιοσύνη την περίοδο του Καποδίστρια.¹²⁹ Πρόκειται για έντεκα αποφάσεις για αδικήματα ποινικής φύσης στο διάστημα 1829-1830. Σε εννέα από αυτές επιβάλλεται η ποινή της φυλάκισης. Οι άνθρωποι που καταδικάζονται σε φυλάκιση είναι όλοι άνδρες. Η ποινή που επιβάλλεται εκτείνεται χρονικά από μια ημέρα ως και τρία χρόνια. Η χαμηλότερη χρονικά ποινή επιβάλλεται σε περίπτωση εξύβρισης, ενώ η υψηλότερη σε περίπτωση πειρατείας. Μάλιστα, στην υπόθεση αυτή η φυλάκιση συνοδεύεται και από την επιβολή υποχρεωτικής εργασίας και συγκεκριμένα του δημόσιου έργου καθαρισμού δρόμων. Τα αδικήματα που τιμωρούνται με φυλάκιση είναι η παρθενοφορία, η κλοπή, το παράνομο εμπόριο, η πειρατεία, η ιεροσυλία, η εξύβριση και η απείθεια. Στο υπό εξέταση υλικό υπάρχουν δύο περιπτώσεις παρθενοφορίας εκ των οποίων η μια

¹²⁶Patricia O'Brien, *ό.π.*, σ. 53 («We must first take a step toward "putting faces" on the prison population of the nineteenth century»). Στην ίδια κατεύθυνση βλ. Larry Goldsmith, «History from the inside out: Prison Life in Nineteenth-Century Massachusetts», *Journal of Social History* 31 (1997), σ. 109-125.

¹²⁷Δημήτριος Γ. Σερεμέτης, *Η δικαιοσύνη επί Καποδίστρια*, *ό.π.*, σ. 408-409.

¹²⁸Στο *ίδιο*, σ. 390-391.

¹²⁹Στο *ίδιο*, σ. 375-409. Οι ίδιες αποφάσεις εντοπίζονται και στο παράρτημα του έργου του Τηλέμαχου Γ. Φιλιππίδη, *ό.π.*, σ. 105-144.

απαλλάσσεται από την ποινή της φυλάκισης. Δικαιοσύνη αποδίδεται στην περίπτωση αυτή με την επιβολή γάμου και απόδοσης προίκας στο θύμα. Στη δεύτερη περίπτωση παρθενοφθορίας στην οποία επιβάλλεται ποινή φυλάκισης για ενάμιση χρόνο, προβλέπεται η απαλλαγή από την ποινή μέσω της σύναψης γάμου εφόσον το θύμα δεχτεί τον γάμο.

Οι λιγοστές αποφάσεις που εξετάστηκαν συντάσσονται με τα όσα προβλέπει το «Απάνθισμα των Εγκληματικών» σε σχέση με την επιβολή ποινών. Η παρατήρηση, μάλιστα, που αποτυπώθηκε στο πρώτο κεφάλαιο σε σχέση με τη γενίκευση της ποινής της φυλάκισης στον ποινικό κώδικα του Απανθίσματος φαίνεται να επιβεβαιώνεται από το περιορισμένο αρχειακό υλικό που εξετάστηκε. Η εξέταση μεγαλύτερου όγκου δικαστικών αποφάσεων ποινικής φύσης είναι απαραίτητη για την εξαγωγή τεκμηριωμένων συμπερασμάτων. Το δειγματοληπτικό υλικό, όμως, μας επιτρέπει, νομίζω, να διατυπώσουμε τουλάχιστον μια υπόθεση εργασίας που υποστηρίζει ότι τα όσα προβλέπονται σε κανονιστικό επίπεδο μέσω του ποινικού κώδικα εφαρμόζονται σε θεσμικό επίπεδο μέσω των δικαστικών αρχών. Ο βαθμός εφαρμογής των δικαστικών αποφάσεων αποτελεί ένα πολύ ενδιαφέρον ερώτημα το οποίο, όμως, με βάση το διαθέσιμο πρωτογενές υλικό της εργασίας παραμένει αναπάντητο.

2. Η γεωγραφία των φυλακών

Ένα ακόμη ερώτημα σε σχέση με την υλική πραγματικότητα της φυλακής αποτελεί η χωρική διάστασή της: ποιοι είναι και πού βρίσκονται οι χώροι αυτοί που λειτουργούν ως φυλακές κατά την περίοδο της καποδιστριακής διακυβέρνησης. Το ιδιαίτερα ογκώδες αρχειακό υλικό της Γραμματείας Δικαίου περιλαμβάνει πλήθος εγγράφων αλληλογραφίας του υπουργείου με κατά τόπους δικαστήρια, διοικητικές και αστυνομικές αρχές αλλά και απλούς πολίτες. Μέσα από μια δειγματοληπτική έρευνα στο αρχείο εντοπίστηκαν ορισμένα έγγραφα σχετικά με την τοποθεσία και τη διαμόρφωση των φυλακών.¹³⁰ Πληροφορίες για την τοποθεσία των φυλακών αντλούνται και από τις προαναφερθείσες δικαστικές αποφάσεις.

Οι τοποθεσίες που αναφέρονται στις δικαστικές αποφάσεις είναι οι εξής: η φυλακή στον Πύργο, το Μπούρτζι στο Ναύπλιο, η φυλακή της Μονεμβασιάς, και η φυλακή του πολιτάρχου της Μεθώνης.¹³¹ Από την αλληλογραφία της Γραμματείας Δικαίου προκύπτουν ακόμα τα μεσσηνιακά φρούρια που λειτουργούν ως φυλακές, οι φυλακές στο φρούριο Βονίτσης και ένας ναύσταθμος με

¹³⁰Συγκεκριμένα μελετήθηκαν οι φάκελοι 92 & 93 από το ψηφιακό «Αρχείο Μινιστερίου/Γραμματείας/Υπουργείου του Δικαίου (περιόδου Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια)» οι οποίοι περιλαμβάνουν, σύμφωνα με την περιγραφή, «επιστολές και υπηρεσιακά έγγραφα». Το υλικό των φακέλων αυτών χρονολογείται στις αρχές (Ιανουάριος) του 1831. Επιλέχθηκαν γιατί καλύπτουν το πρώτο χρονικό διάστημα μετά την ψήφιση του νομοσχεδίου για τις φυλακές.

¹³¹Δημήτριος Γ. Σερεμέτης, *Η δικαιοσύνη επί Καποδίστρια*, ό.π., σ. 375, 383, 401.

άγνωστη τοποθεσία στον οποίο εργάζονται και φυλάσσονται ορισμένοι καταδικασθέντες.¹³² Επίσης από τα έγγραφα που δημοσιεύει ο Τουρτόγλου¹³³ προκύπτει άλλη μια φυλακή στο Άργος.¹³⁴

Σε σχέση με τη χωρική διάσταση των φυλακών, ποια δηλαδή κτήρια/τόποι αξιοποιούνται και πώς διαμορφώνονται, δύο έγγραφα που εντοπίστηκαν στην αλληλογραφία της Γραμματείας Δικαίου παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.¹³⁵ Η ημερομηνία αποστολής και των δύο εγγράφων είναι η 16η Ιανουαρίου 1831. Χρονικά τοποθετείται περίπου έναν μήνα μετά την έγκριση του σχεδίου περί μεταρρυθμίσεως φυλακών. Η ιδιότητα των αποστολέων είναι, επίσης, κοινή καθώς και τα δύο έγγραφα αποστέλλονται από διοικητές επαρχιών.

Το πρώτο έγγραφο στέλνεται από τον διοικητή Άνδρου και Κέας και προορίζεται για τη Γραμματεία Δικαίου. Στην εν λόγω επιστολή ο διοικητής ενημερώνει πως έλαβε το «*υπ' αριθμόν 278 διάταγμα περί φυλακών*» και πως η επιστολή έρχεται ως απάντηση σε προηγούμενη διαταγή του υπουργείου.¹³⁶ Η αλληλογραφία συνεχίζεται με την εξής απόκριση του διοικητή: «*πρέπει να παρατηρήσει εις ταις Γραμματαίοις, ότι τόποι εθνικοί εις τας υπό Διοίκησης ταύτης Νήσους δια να κατασκευασθούν τοιαύται [φυλακαί] δεν υπάρχουν και δια ταύτα ή οικήματα ιδιωτικά δέον να ενοικιασθώσι και ως το ψήφισμα υπαγορεύει να διαρρυθμωθώσι, ή τόπος μερικός ν' αγορασθή δια αυτήν τοιαύτην την κατασκευήν...*». Ολοκληρώνει την επιστολή ζητώντας τη διαταγή της Γραμματείας για το πώς θα πρέπει να προχωρήσει με το ζήτημα της φυλακής στα νησιά της Άνδρου και της Κέας.

Το δεύτερο έγγραφο αποστέλλεται από τον διοικητή Τριπολιτσάς και Λεονταρίου. Η αναφορά του διοικητή έρχεται ως απάντηση σε διαταγή που έλαβε από τη Γραμματεία Δικαίου να εκφράσει τη γνώμη της για τη μεταρρύθμιση «*δημοσίου καταστήματος*» φυλακής. Ο διοικητής ενημερώνει πως υπάρχει ήδη φυλακή η οποία θα μεταρρυθμιστεί. Η μεταρρυθμισμένη φυλακή θα πρέπει σύμφωνα με τα λεγόμενά του να χωρίζεται σε δύο επιμέρους φυλακές «*η μεν πρώτη δια τους εγκληματικούς υποδίκους, η δε δευτέρα δια τους επανορθωτικώς κρατουμένους*». Ο διοικητής δίνει

¹³²Γ.Α.Κ., «Αρχείο Μινιστηρίου/Γραμματείας/Υπουργείου του Δικαίου (περιόδου Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια)», φακ. 92, #15, #21-22, #227.

¹³³Μενέλαος Τουρτόγλου, «Αι φυλακαί επί Καποδίστρια» στο *EKEIEA* 5 (1954), σ. 157-158.

¹³⁴Συνολικά από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι χώροι που ονοματίζονται ως φυλακές είναι εφτά. Σύμφωνα με την υπό διαμόρφωση διδακτορική διατριβή του υποψήφιου διδάκτορα Ορφέα Πρωτοψάλτη κατά την περίοδο της βαναρικής διοίκησης (1835-1843) οι χώροι που καταγράφονται ως φυλακές στο ελληνικό κράτος είναι δώδεκα. Οι πληροφορίες προέρχονται από προφορική παρουσίαση που πραγματοποιήθηκε στην επιστημονική συνάντηση «Ημέρες Ιστορίας» του Τομέα Ιστορίας του Τμήματος Ιστορίας & Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών τον Ιούνιο του 2024.

¹³⁵Γ.Α.Κ., «Αρχείο Μινιστηρίου/Γραμματείας/Υπουργείου του Δικαίου (περιόδου Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια)», φακ. 93, #3, #20-21.

¹³⁶Στους φακέλους που εξετάστηκαν εντοπίζονται άλλες τέσσερις επιστολές στις οποίες αναφέρεται η λήψη του συγκεκριμένου διατάγματος. Συγκεκριμένα το πρωτόκλητο δικαστήριο Ανδρούσης, το πρωτόκλητο Αγίου Πέτρου και Πραζών, το πρωτόκλητο Άνδρου και Κέας και ο διοικητής Σπάρτης στέλνουν τις επιστολές αυτές. Το χρονικό εύρος τους εκτείνεται από τις 13 ως τις 16 Ιανουαρίου 1831. Πρόκειται για το ψήφισμα περί φυλακών που εξετάστηκε στο δεύτερο κεφάλαιο και το οποίο δημοσιεύτηκε με τον αριθμό αυτό στη *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αριθμός φύλλου 100, έτος Ε', 20 Δεκεμβρίου 1830.

ακόμη οδηγίες για τα κατασκευαστικά χαρακτηριστικά της φυλακής. Η οροφή θα πρέπει να σχηματιστεί με χοντρά ξύλα για να είναι ασφαλής και θα πρέπει να μπουν τα αναγκαία παράθυρα αλλά με σκληρά κάγκελα. Αναφέρει, επίσης, πως οι φυλακές πρέπει να γίνονται όπως «η φιλανθρωπία απαιτεί» και να υπάρχει πάτωμα για να μη κοιμούνται κατα γης οι φυλακισμένοι. Υπολογίζει πως οι απαραίτητες εργασίες για την αναδιαμόρφωση των φυλακών θα κοστίσουν οχτακόσιους φοίνικες. Τέλος, αναφέρεται και στο προσωπικό ασφαλείας της φυλακής επισημαίνοντας πως πρέπει να προστεθεί ένα ξεχωριστό οίκημα για τη διαμονή των αξιωματικών της φρουράς οι οποίοι θα πρέπει να λαμβάνουν μηνιαίο μισθό. Η επιστολή του διοικητή ολοκληρώνεται με δύο επισυναπτόμενα σχέδια για τη μεταρρυθμισμένη φυλακή στην οποία αποτυπώνεται η διαρρύθμιση στους επιμέρους χώρους.¹³⁷

Ο Τουρτόγλου δημοσιεύει μια επιστολή της Γραμματείας Δικαίου προς τον διοικητή Τριπολιτσάς και Λεονταρίου, η οποία φαίνεται να είναι απαντητική στο προαναφερθέν έγγραφο. Επισημαίνεται σε αυτήν πως η Γραμματεία υπέβαλε στην κυβέρνηση τα σχέδια για τη μεταρρύθμιση των φυλακών και με επίκληση στη θεϊκή συνδρομή ευελπιστεί «να βελτιώσει την εθνικήν μας κατάστασιν» και η κυβέρνηση να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για τη βέλτιστη κατασκευή των «δημοσίων καταστημάτων».¹³⁸

Τα έγγραφα αυτά υποδεικνύουν την ενεργητικότητα της Γραμματείας Δικαίου στην προσπάθεια της διαμόρφωσης φυλακών με βασικά κριτήρια τον χωρισμό των φυλακισμένων και την ασφάλεια για την αποφυγή της απόδρασής τους. Η διαμόρφωση ενός μοντέρνου συστήματος φυλακών απαιτούσε τη δημιουργία νέων αρχιτεκτονημάτων τα οποία θα πληρούσαν τα κριτήρια που υπαγορεύονταν από τις νέες ποινικές λογικές: χωρισμός υποδίκων και καταδίκων, χωρισμός με βάση τη φύση του εγκλήματος, έμφυλος και ηλικιακός διαχωρισμός των κρατουμένων, ύπαρξη χώρων για εργασία και εκπλήρωση των θρησκευτικών καθηκόντων των κρατουμένων.¹³⁹ Η ανάγκη αυτή εντοπίζεται και στις ευρωπαϊκές χώρες στο πλαίσιο της διαμόρφωσης των νέων φυλακών. Στην Αγγλία το 1779 ψηφίστηκε ο νόμος με τον τίτλο «Penitentiary Act», σύμφωνα με τον οποίο έπρεπε να δημιουργηθούν τα νέα «hard labor houses». Τα ιδρύματα αυτά είτε θα κατασκευάζονταν είτε θα προέκυπταν από την αναμόρφωση παλαιότερων κτηρίων. Τα έξοδα σε κάθε περίπτωση θα

¹³⁷Τα σχέδια περιλαμβάνονται στο παράρτημα της εργασίας, βλ. σ. 76-77.

¹³⁸Μενέλαος Τουρτόγλου, «Αι φυλακαί», ό.π., σ. 155. Δεν αναφέρεται ακριβής ημερομηνία παρά μόνο το έτος 1831, επομένως καθίσταται αδύνατο να γνωρίζουμε με σιγουριά αν το έγγραφο αυτό αποτελεί απάντηση στην επιστολή του διοικητή.

¹³⁹Οι φυλακές του 19ου αιώνα προορίζονταν, σύμφωνα με την P. O'Brien να γίνουν «self-contained places of work and residence for specially designated populations». Βλ. Patricia O'Brien, ό.π., σ. 4, 17-18.

ήταν δημόσια.¹⁴⁰ Στη Γαλλία το 1810 εκδόθηκε αυτοκρατορικό διάταγμα που προέβλεπε τη διάθεση έντεκα εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων για την κατασκευή κεντρικών φυλακών.¹⁴¹

Παρότι δεν κατασκευάστηκαν κατά την τετραετία 1828-1832 νέα κτήρια για να στεγάσουν φυλακές, από τα παραπάνω τεκμήρια διακρίνεται η ενεργοποίηση του διοικητικού μηχανισμού για το ζήτημα. Ακόμη, μέσα από την αλληλογραφία διακρίνεται ένα δίκτυο που απαρτίζεται από τον επικεφαλής της τοπικής διοίκησης, τον ενδιάμεσο της Γραμματείας Δικαίου και τον τελικό παραλήπτη της κυβερνήσεως. Το δίκτυο αυτό, σε προγραμματικό τουλάχιστον επίπεδο, φαίνεται πρόθυμο να μεριμνήσει για την υλική εφαρμογή των ψηφισμάτων περί φυλακών στο νέο κράτος.

3. Τα προβλήματα των φυλακών

Μια παράμετρος της υλικής πραγματικότητας των φυλακών αποτελούν οι συνθήκες που επικρατούσαν μέσα στους χώρους αυτούς. Τούτο το ερώτημα είναι ίσως το πιο δύσκολο να προσεγγιστεί, καθώς το διαθέσιμο αρχειακό υλικό δεν προσφέρεται για τη διερεύνησή του. Ορισμένες επιστολές που βρίσκονται στο αρχείο της Γραμματείας Δικαίου δίνουν μια γενική εικόνα. Η απουσία, ωστόσο, μαρτυριών από φυλακισμένα άτομα αποτελεί εμπόδιο στην αποτύπωση μιας πιο συνολικής εικόνας, καθώς η απόδοση αυτής της σύνθετης καθημερινής πραγματικότητας της φυλακής εναπόκειται μονάχα σε διαμεσολαβημένες «από τα πάνω», από τους φορείς της εξουσίας, πηγές.

Τα έγγραφα που δημοσιεύονται από τον Τουρτόγλου αναδεικνύουν δύο βασικά ζητήματα σε σχέση με τις συνθήκες διαβίωσης στις φυλακές: τη διατροφή και τον ρουχισμό.¹⁴² Σύμφωνα με το νομοσχέδιο για τις φυλακές, η διατροφή των «δια κατηγορίαν εγκλήματος» φυλακισμένων πρέπει να αναλαμβάνεται από τους εγκαλούντες και μόνο στην περίπτωση που και αυτοί είναι αποδεδειγμένα φτωχοί επιφορτίζεται το δημόσιο με την υποχρέωση της παροχής τροφής. Στην περίπτωση των καταδίκων που αποδεδειγμένα είναι φτωχοί η υποχρέωση της διατροφής βαρύνει την κυβέρνηση.¹⁴³ Οι δύο επιστολές, η μία του Γενατά ως υπουργού δικαιοσύνης και η άλλη του Βιάρου Καποδίστρια ως έκτακτου επιτρόπου των δυτικών Σποράδων, δεν κάνουν διάκριση ανάμεσα στους φυλακισμένους για το ζήτημα της διατροφής. Το μοναδικό απαραίτητο κριτήριο είναι η ένδειά τους. Το δημόσιο επιβαρύνεται με την υποχρέωση της παροχής τροφής και όχι οι εγκαλούντες, καθώς όπως ρητά αναφέρει ο Γενατάς «η ποινή είναι δια δημόσιον ασφάλειαν, το Δημόσιο χρεωστεί να τους θρέψει». Αναφέρει, ακόμη, στην ίδια επιστολή πως οι δαπάνες για τη

¹⁴⁰Michael Ignatieff, *ό.π.*, σ. 94.

¹⁴¹Patricia O'Brien, *ό.π.*, σ. 22.

¹⁴²Στο *ίδιο*, σ. 153-159.

¹⁴³Βλ. άρθρα 12-14 του νομοσχεδίου στα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τόμος 24, Αθήνα 2012, σ. 35-36.

διατροφή των κρατουμένων μπορούν να εξαχθούν και από την εργασία τους εφόσον αυτό είναι ασφαλές και εφόσον δεν έχει «ποινικόν χαρακτήρα». ¹⁴⁴

Η παροχή τροφής στους φυλακισμένους είναι ένα ζήτημα που απασχόλησε τη βιβλιογραφία που εξετάζει τη διαβίωση στις φυλακές του 19ου αιώνα. ¹⁴⁵ Καθώς οι φυλακές της εποχής οργανώθηκαν με βάση την αρχή της «συνολικής φροντίδας/παροχών» (notion of total care), τούτο σήμαινε πως όλες οι ανάγκες των φυλακισμένων έπρεπε να καλύπτονται εντός της φυλακής. ¹⁴⁶ Ωστόσο, η παροχή τροφής, η οποία δεν προβλεπόταν κατά τον 18ο αιώνα -με ορισμένες εξαιρέσεις όπως το *rasphouse* στο Άμστερνταμ- ¹⁴⁷ αποτέλεσε πεδίο αντιπαράθεσης ανάμεσα στους μεταρρυθμιστές των φυλακών του 19ου αιώνα. ¹⁴⁸ Από τη βιβλιογραφία συνοπτικά προκύπτει πως και στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα η παροχή τροφής, όπου υπήρχε, ήταν λιγοστή και χαμηλής θρεπτικής αξίας.

Ένα ακόμη ζήτημα καθημερινής διαβίωσης ήταν αυτό της ενδυμασίας των κρατουμένων. Σε σχέση με τον ρουχισμό δεν υπάρχει κάποια ειδική πρόβλεψη στο νομοσχέδιο του 1830. Τα έγγραφα που αναδεικνύουν το ζήτημα αυτό δημιουργούνται μετά από την αναφορά του δημόσιου συνήγορου Γ.Α. Ράλλη για τις συνθήκες που συνάντησε στις φυλακές του Άργους με την επίσκεψή του εκεί. Καθώς διαπιστώθηκε η έλλειψη επαρκών ενδυμάτων για τους κρατούμενους, φαίνεται πως εκκινήθηκε μια αλληλογραφία μεταξύ της Γραμματείας επί των Εσωτερικών, της Γραμματείας επί των Στρατιωτικών και του τοποτηρητή Άργους προκειμένου να διατεθούν οι παλιές φορεσιές των στρατιωτών στους κρατούμενους της φυλακής στο Άργος. ¹⁴⁹

Μια ακόμη πληροφορία που αντλείται από έγγραφο του αρχείου της αλληλογραφίας της Γραμματείας Δικαίου αφορά στον χωρισμό των κρατουμένων στους χώρους της φυλακής. Παρότι το νομοσχέδιο προβλέπει ρητά τη διάκριση των κρατουμένων με βάση τη φύση και τη βαρύτητα του διαπραχθέντος αδικήματος, η αναφορά της διοίκησης Πατρών και Βοστίτζης επισημαίνει πως έλαβε το έγγραφο της Γραμματείας Δικαίου το οποίο ορίζει ότι αν στην ίδια φυλακή βρίσκονται μαζί «και στρατιώται και απλοί πολίται φυλακισμένοι» η διοίκηση της φυλακής ανήκει στον φρούραρχο. ¹⁵⁰ Γι' αυτό και η διοίκηση θα φροντίσει να συνεννοηθεί με τον φρούραρχο της πόλης για τους φυλακισμένους, γεγονός που υποδεικνύει ότι αντιμετωπίζει το ζήτημα αυτό της μεικτής φυλακής.

¹⁴⁴Μενέλαος Τουρτόγλου, «Αι φυλακαί», ό.π., σ. 153-154.

¹⁴⁵Βλ. κυρίως Michael Ignatieff, ό.π., σ. 94-101, Patricia O'Brien ό.π., σ.17, 43-46 και Pieter Spierenburg ό.π., σ.178-180.

¹⁴⁶Patricia O'Brien ό.π., σ.46.

¹⁴⁷Pieter Spierenburg ό.π., σ.178.

¹⁴⁸Michael Ignatieff, ό.π., σ. 94, 101.

¹⁴⁹Μενέλαος Τουρτόγλου, «Αι φυλακαί», ό.π., σ.157-158.

¹⁵⁰Γ.Α.Κ., «Αρχείο Μινιστερίου/Γραμματείας/Υπουργείου του Δικαίου (περιόδου Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια)», φάκ. 92, #384.

Οι δύο μοναδικές επιστολές φυλακισμένων που εντοπίστηκαν στο περιορισμένο αρχειακό υλικό που εξετάστηκε δεν μας δίνουν πληροφορίες για τις συνθήκες που επικρατούν στις φυλακές. Η μία επιστολή υπογράφεται από κάποιον «*Ναύτη της Εθνικής Βελσί (;) ονομαζομένης Αιχιδινού*» και εξηγεί τη δική του εκδοχή για την υπόθεση που τον έχει φέρει στη φυλακή επισυνάπτοντας και έγγραφα που αποδεικνύουν την αθωότητά του.¹⁵¹ Η δεύτερη επιστολή υπογράφεται από έναν φυλακισμένο πολίτη ο οποίος καταγγέλλει στη Γραμματεία Δικαίου πως έχει μείνει στη φυλακή για έναν χρόνο χωρίς να έχει εκδοθεί απόφαση.¹⁵² Παραθέτει μάλιστα την εξής ρητορική ερώτηση «*Άρα τόσον σκληροί είναι οι καθεστώτες Νόμοι, ώστε υπό τοιαύτην αντίφασιν κρατούμαι εν έτος εις φυλακίν χωρίς προηγουμένως να αποφασίζον ή την καταδίκην μου, ή την αθώωσή μου;*»

Παρότι οι παραπάνω πηγές είναι λιγοστές μας επιτρέπουν να διακρίνουμε πως υπήρχαν βασικά λειτουργικά ζητήματα στους χώρους φυλάκισης, όπως η τροφοδοσία και ο ρουχισμός. Άλλωστε και από μεταγενέστερες πηγές γνωρίζουμε πως το πρόβλημα των συνθηκών υγιεινής των φυλακών παρέμεινε ένα ζήτημα που απασχόλησε την κρατική διοίκηση για αρκετά χρόνια.¹⁵³ Το γεγονός, ωστόσο, πως ακόμα και στο περιορισμένο αρχειακό υλικό που μελετήθηκε, εντοπίστηκαν αναφορές στα υλικά αυτά ζητήματα μας κάνει, νομίζω, να αναρωτιόμαστε αν πιθανόν υπάρχουν και άλλα αντίστοιχα έγγραφα που συνεχίζουν αυτόν τον «διάλογο» μεταξύ των επιμέρους θεσμικών φορέων. Μας υποδεικνύει, επίσης, πως τα ζητήματα των φυλακών αποτελούσαν μέρος των συζητήσεων του κυβερνητικού επιτελείου ακόμη κι αν η κατάσταση δεν παρουσίασε δραματικές αλλαγές κατά την τετραετία 1828-1832.

4. Το «μέλλον» της φυλακής: συνέχειες και ασυνέχειες στο διάταγμα του 1836

Στις 31 Δεκεμβρίου 1836 το υπουργικό συμβούλιο της βαναρικής διοίκησης αποτελούμενο από τους Αρμανσμπέργκ, Ι. Ρίζο, Σμαλτς, Δ. Μανσολά, Α.Γ. Κριεζή και Γ. Λασσάνη δημοσιεύει στην

¹⁵¹ Στο ίδιο, #21-22.

¹⁵² Στο ίδιο, φακ. 93, #38.

¹⁵³ Ο Μάουερ γράφει συγκεκριμένα το 1835 για τις φυλακές του Ναυπλίου πως «μολονότι τις θεωρούσαν για τις καλύτερες, σου προκαλούσαν πραγματική φρίκη. Οι φυλακισμένοι ήσαν πεταμένοι μέσα σε κάτι βρωμερά λαγούμια, δίπλα στις ίδιες τις ακαθαρσίες τους.», Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουερ, *Ο ελληνικός λαός. Δημόσιο, Ιδιωτικό και Εκκλησιαστικό δίκαιο από την έναρξη του αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834*, Χαϊδελέβεργη 1835, μτφρ. Όλγα Ρομπάκη, Αφοι Τολίδη, Αθήνα 1976, σ. 613. Ο Εντμόντ Αμπού επίσης σχολιάζει την απουσία ασφαλείας στις φυλακές αναφέροντας στο έργο του το 1855 πως «Σε όλο το βασίλειο υπάρχει μόνο μία φυλακή με γερές τις κλειδαριές. Πρόκειται για το σωφρονιστήριο στο φρούριο του Ναυπλίου. Οπουδήποτε αλλού, οι κρατούμενοι είναι με το ένα πόδι στη φυλακή και με το άλλο στον δρόμο.», Εντμόντ Αμπού, *Η Ελλάδα του Όθωνα*, μτφρ. Αριστέα Κομνηνέλη, Μεταίχμιο, Αθήνα 2018, σ. 229. Μεταγενέστερες πηγές ακόμη, όπως αυτή του Πεταλά γραμμένη το 1905, σχολιάζει αρνητικά τις συνθήκες των φυλακών αναφέροντας για τον συνωστισμό σε αυτές πως «τα δωμάτια εν οίς διαμένουσι οι φυλακισμένοι εν Παλαμηδίω, Ρίω, Πύλω, και λοιπαίς φυλακαίς του Κράτους, δεν υπερβαίνουν, άλλα μεν κατά το τριπλάσιον την χωρητικότητα ταύτην, εν οίς όμως στοιβάζονται υπέρ τους είκοσι ή εικοσι πέντε, ενίοτε δε και τριάκοντα κατάδικοι, άλλοι δε κατά το ήμισυ, η δε αγελαία αυτή συμπύκνωσις, συχνάκις είναι και πρόξενος δυσάρεστων σκηνών, αιματηρών διαπληκτισμών και αχρείων επιθέσεων.», Αντώνιος Ν. Πεταλάς, *Μελέτη περί μεταρρυθμίσεως των φυλακών του ελληνικού κράτους και περί του αρμόζοντος σωφρονιστικού συστήματος εν Ελλάδι*, Εθνικό τυπογραφείο, Αθήνα 1906, σ. 31-32.

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως το «Διάταγμα περί σωφρονιστικής φυλακής. Όθων Ελέω Θεού Βασιλεύς της Ελλάδος».¹⁵⁴ Μετά το νομοσχέδιο του 1830 αποτελεί το νέο ψήφισμα για τις φυλακές του νεοελληνικού κράτους. Στον τίτλο του διατάγματος απαντάται το επίθετο «σωφρονιστική» ως προσδιοριστικό της φυλακής, χαρακτηριστικό που έλειπε από το προηγούμενο ψήφισμα.

Το διάταγμα αυτό είναι εκτενέστερο σε σύγκριση με το προηγούμενο και εξειδικεύεται σε περισσότερα σημεία. Αποτελείται από τρία διακριτά μέρη και συνολικά από εβδομήντα τρία άρθρα. Το πρώτο μέρος με τον τίτλο «Περί της συστάσεως και του σκοπού της σωφρονιστικής φυλακής» αναφέρεται στον διαχωρισμό των κρατουμένων με βάση τη βαρύτητα της ποινής που τους έχει επιβληθεί και με βάση δύο ακόμη παράγοντες: το φύλο και την ηλικία. Ως ηλικιακό όριο για τον διαχωρισμό μεταξύ παιδιών και ενηλίκων τίθενται τα 14 έτη. Η αρχιτεκτονική διαρρύθμιση της φυλακής παρουσιάζεται πιο αναβαθμισμένη με την κατασκευή ατομικών κελιών, χώρων εργασίας, χώρων για εκτέλεση πειθαρχικών ποινών, νοσοκομείου και λουτρών, εκκλησίας και οικημάτων για το προσωπικό της φυλακής. Τα έξοδα της σωφρονιστικής φυλακής βαρύνουν το υπουργείο εσωτερικών και το υπουργείο δικαιοσύνης.

Το δεύτερο μέρος του διατάγματος δίνει πληροφορίες για τη διοίκηση της φυλακής, η «υπέρτατη επιτήρηση» της οποίας ανατίθεται στον Γραμματέα επί των Εσωτερικών. Το διοικητικό προσωπικό της φυλακής απευθύνεται στον δικαστικό και αστυνομικό θεσμό σε περιπτώσεις π.χ. πειθαρχικών ποινών και παραπόνων καταδίκων. Η κατάσταση στο εσωτερικό των φυλακών επιθεωρείται από τη Γραμματεία Εσωτερικών. Είναι πολύ ξεκάθαρο πως η λειτουργία της σωφρονιστικής φυλακής δεν είναι διόλου αποκομμένη από το υπόλοιπο διοικητικό σύστημα της χώρας.

Το τρίτο και εκτενέστερο μέρος περιγράφει αναλυτικά διάφορα ζητήματα λειτουργικότητας και καθημερινής ζωής στη σωφρονιστική φυλακή. Αναφέρεται στην εργασία, τη διατροφή και τον ρουχισμό, τον τρόπο υποδοχής και καταγραφής των κρατουμένων, τις εκκλησιαστικές τους υποχρεώσεις κ.ά. Στο σημείο αυτό το διάταγμα είναι ιδιαίτερα πιο αναλυτικό σε σχέση με το καποδιστριακό νομοσχέδιο, χωρίς, ωστόσο, να απομακρύνεται από το βασικό του πνεύμα. Η υποχρεωτική εργασία εντός της φυλακής με μια ορισμένη χρηματική αμοιβή και οι περιορισμένες παροχές ως προς την διατροφή και τον ρουχισμό είναι σημεία που κατοχυρώνονται και στα δύο νομοσχέδια. Ακόμη, ο διαχωρισμός των κρατουμένων, πιο επεξεργασμένος στο βαυαρικό διάταγμα, εναρμονίζεται κι αυτός με το διαχωριστικό πνεύμα που εντοπίσαμε και στο νομοσχέδιο του 1830. Η παρουσία της θρησκείας στο νομικό πλαίσιο της σωφρονιστικής φυλακής είναι ένα διαφοροποιητικό στοιχείο σε σχέση με το προηγούμενο νομοσχέδιο.

¹⁵⁴Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αριθμός φύλλου 81, 31 Δεκεμβρίου 1836. Το κείμενο του διατάγματος μελετήθηκε από το Λάμπρος Μαργαρίτης, Νικόλαος Α. Παρασκευόπουλος (επιμ.), *Σωφρονιστικός κώδιξ και άλλες πηγές σωφρονιστικού δικαίου*, Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1985. Για μια ανάλυση του διατάγματος βλ. Dimitrios Antoniou, *ό.π.*, σ. 453-457.

Το νομοσχέδιο της βαυαρικής διοίκησης παρουσιάζεται σαφώς πιο επεξεργασμένο από το αντίστοιχο της καποδιστριακής περιόδου. Η σύγκριση αυτών δεν αποτελεί αυτοσκοπό αλλά λειτουργεί ως νοητό νήμα που συνδέει τις δύο ιστορικές περιόδους. Επιχειρεί, εν κατακλείδι να συμβάλει έτσι ώστε να συνομιλήσει η παρούσα εργασία με την πρόσφατη και την υπό εξέλιξη έρευνα για το ποινικό σύστημα και τη φυλακή στον ελληνικό χώρο κατά τον 19ο αιώνα συμπληρώντας έτσι τη συνολική επισκόπηση των ζητημάτων αυτών κατά τη διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους.¹⁵⁵

¹⁵⁵Ενδεικτικά αναφέρεται πως στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών εκπονείται η διατριβή του Ορφέα Πρωτοψάλτη για τις φυλακές κατά την περίοδο της Αντιβασιλείας και του Όθωνα, ενώ πρόσφατα ολοκληρώθηκε στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο η διδακτορική διατριβή της Ελένης Καβύρη με τίτλο «Ελληνικά δημόσια κτίρια σωφρονισμού 1836-1940» και πριν από λίγα χρόνια η διατριβή του Δημήτρη Αντωνίου, *La justice pénale en Grèce sous la monarchie absolue (1833-1843)*, L'École de hautes études en sciences sociales, Παρίσι 2016.

Συμπεράσματα

Αφορμή για την παρούσα διπλωματική εργασία, πέρα από σημερινά ερωτήματα σε σχέση με τη λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης, υπήρξε η εντύπωση που μου προκάλεσε το νομοσχέδιο του 1830 για τις φυλακές με το οποίο συναντήθηκα τυχαία σε ένα προπτυχιακό σεμινάριο. Αν, λοιπόν, στην αφετηρία αυτής της εργασίας αναρωτιόμουν πώς γίνεται ένα τόσο λεπτομερές νομοσχέδιο για τις φυλακές να δημιουργήθηκε το 1830, νομίζω πως ολοκληρώνοντας την έρευνα μπορούμε να πούμε πως το νομοσχέδιο αυτό ανταποκρίνεται πλήρως στην εποχή μέσα στην οποία διαμορφώθηκε. Το ζήτημα της φυλακής κατά την τετραετία 1828-1832 αποτελεί, όπως υποδεικνύει και ο τίτλος, ένα παράδειγμα που αντικατοπτρίζει τις ευρύτερες διαδικασίες που έλαβαν χώρα κατά την περίοδο αυτή.

Στο διάστημα της καποδιστριακής διακυβέρνησης πραγματοποιήθηκε μια συστηματική προσπάθεια εφοδιασμού του νέου κρατικού μηχανισμού με νομικά εργαλεία. Γι' αυτό αναφερόμαστε στην περίοδο αυτή ως μια εποχή εντατικής εκνομίκευσης. Οι σχεδιασμοί για τη συγκρότηση ενός ενιαίου συστήματος απονομής δικαιοσύνης αποτελούν μέρος αυτού του νέου νομικού εξοπλισμού. Ειδικότερα στο ζήτημα της ποινικής δικαιοσύνης, εκπονήθηκε μια σειρά από νομοσχέδια η οποία οριοθέτησε το ποινικό πεδίο, ποια αδικήματα δηλαδή εμπίπτουν στην κατηγορία των ποινικών υποθέσεων. Τα διαφορετικά -ανάλογα με τις αλλαγές στην υπουργία της Γραμματείας Δικαίου- νομοσχέδια, τυποποίησαν τη διαδικασία διεξαγωγής μιας ποινικής δίκης και σχεδίασαν την εφαρμογή των επιβαλλόμενων ποινών. Συγκροτήθηκαν τα δικαιοδοτικά και ανακριτικά όργανα μέσα από τους διοργανισμούς των δικαστηρίων και τις εγκληματικές διαδικασίες. Το κράτος διαχώρισε τις υποθέσεις πολιτικού και ποινικού δικαίου και εξασφάλισε το μονοπώλιο στην εκδίκαση ποινικών υποθέσεων καθιερώνοντας μάλιστα και τον δημόσιο χαρακτήρα της ποινικής δίωξης. Ταξινόμησε τα ποινικά αδικήματα σε πλημελληματικής (διορθωτική δικαιοσύνη) και κακουργηματικής (εγκληματική δικαιοσύνη) φύσης και όρισε τις αντίστοιχες αρμοδιότητες στα πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια δικαστήρια. Έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία του εισαγγελικού θεσμού μέσα από τη θέσπιση του ρόλου του εξεταστικού δικαστή και όρισε με σαφήνεια τα καθήκοντα των ανακριτικών οργάνων: της αστυνομίας και του εξεταστή. Διαμόρφωσε τον θεσμό της αστυνομίας και καθόρισε την οργανική του σύνδεση με τη δικαστική εξουσία. Τέλος, μερίμνησε σε προγραμματικό επίπεδο για τη δημιουργία φυλακών που να υπακούν σε κάποιες θεμελιώδεις αρχές των σωφρονιστικών ευρωπαϊκών καταστημάτων, όπως την καθιέρωση της υποχρεωτικής εργασίας και τη διαφοροποιημένη αντιμετώπιση των κρατουμένων ανάλογα με τη φύση του αδικήματος.

Με βάση τον ορισμό που αξιοποιείται στην εργασία ως προς την έννοια του συστήματος, μπορούμε να πούμε πως οι προσπάθειες που έγιναν οργάνωσαν τα διαφορετικά υποσυστήματα. Κεφαλή του συστήματος αποτέλεσε το αρμόδιο υπουργείο, η Γραμματεία Δικαίου, η οποία σχεδίαζε τα νομοσχέδια και μεριμνούσε για την υλοποίησή τους. Μέσα από την έκδοση διαταγμάτων με οδηγίες προς τον δικαστικό και τον αστυνομικό μηχανισμό και μέσα από την αλληλογραφία με τους κατά τόπους διοικητές αποπειράθηκε να εδραιώσει ένα ενιαίο ποινικό σύστημα σε όλη τη γεωγραφική επικράτεια του νέου κράτους. Οι εγκληματικές διαδικασίες περιέγραψαν αναλυτικά τη σύνδεση και τη συνεργασία των υποσυστημάτων για τη διεξαγωγή μιας ποινικής δίκης. Γι' αυτό και αποτελούν ένα είδος ποινικής δικονομίας της εποχής, όπου ορίζεται η λειτουργία του ποινικού συστήματος.

Ως προς το ζήτημα της απονομής δικαιοσύνης και ιδιαίτερα της ποινικής δικαιοσύνης, η τετραετία 1828-1832 αποτελεί μια δυναμική εποχή που βρίθει προσπαθειών και σταδιακών μεταβάσεων. Αποτελεί μια εποχή εξορθολογισμού και αυστηρής τυποποίησης της ποινικής διαδικασίας. Αποτελεί μια εποχή νομικής προσέγγισης των νέων διεθνών ποινικών λογικών του 19ου αιώνα. Αποτελεί εν τέλει μια δυναμική εποχή γιατί δεν παγίωσε μια δικαιοσύνη πραγματικότητα, όπως φαίνεται και από την κατάργηση των δικαστηρίων, αλλά δημιούργησε στιγμές και κόσμους λειτουργίας ενός ενιαίου συστήματος σε όλη τη γεωγραφική επικράτεια της εποχής.

Η υλική πραγματικότητα αυτών των στιγμών και των κόσμων, την οποία ακροθιγώς θίξαμε στο τελευταίο κεφάλαιο για το παράδειγμα της φυλακής, αποτελεί, νομίζω, και το πιο πρόσφορο πεδίο για τη συνέχιση της έρευνας. Το πλούσιο αρχείο της Γραμματείας Δικαίου προσφέρει ίσως τη δυνατότητα για την εξερεύνηση σε αυτή τη κατεύθυνση ανοίγοντας τόσο πεδία της ιστορίας του εγκλήματος, της φιλοσοφίας δικαίου, ακόμα και μιας πρώιμης ιστορίας των δημόσιων δικαστικών υπαλλήλων. Μελέτες περίπτωσης (case studies) συγκεκριμένων περιοχών στην περιφέρεια του νεοσύστατου κράτος, με την πιθανή ενίσχυση αρχειακού υλικού από τις κατά τόπους υπηρεσίες των Γενικών Αρχείων του Κράτους, θα μπορούσαν ίσως να σκιαγραφήσουν με μεγαλύτερη ενάργεια τις μεταβάσεις στη νέα ποινική πραγματικότητα του 19ου αιώνα.

Πρωτογενείς πηγές

-Αρχείο Μινιστερίου/Γραμματείας/Υπουργείου του Δικαίου (περιόδου Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια)» (Κωδικός Α.Ε.Ε.: ΠΑΚ010.00) : φάκελοι Νο 92, 93

<http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=331>

-Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας

<https://paligenesia.parliament.gr/>

-Γενική Εφημερίς της Ελλάδος:

Η *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος* για τα έτη 1825-1832 εντοπίζεται ψηφιοποιημένη στο ψηφιακό αποθετήριο της Ακαδημίας Αθηνών στο Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού στην ενότητα «Ελληνική Επανάσταση και Συγκρότηση του Ελληνικού Κράτους. Ψηφιοποιημένες συλλογές εντύπων του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού».

<http://repository.academyofathens.gr/keine/index.php/gr/content/52>

-Εθνική Εφημερίς

Η *Εθνική Εφημερίς* για τα έτη 1825-1832 εντοπίζεται ψηφιοποιημένη στο ψηφιακό αποθετήριο της Ακαδημίας Αθηνών στο Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού στην ενότητα «Ελληνική Επανάσταση και Συγκρότηση του Ελληνικού Κράτους. Ψηφιοποιημένες συλλογές εντύπων του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού».

<http://repository.academyofathens.gr/keine/index.php/gr/content/52>

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Allen P.S., «Διαχείριση και επίλυση συγκρούσεων στη Μάνη. Η βεντέτα και το σύγχρονο πλαίσιο» στο Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, Θεόδωρος Παραδέλλης (επιμ.), *Ανθρωπολογία και παρελθόν. Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1993, σ. 135-156
- Αμπού Ε., *Η Ελλάδα του Όθωνα*, μτφρ. Αριστέα Κομνηνέλη, Μεταίχμιο, Αθήνα 2018
- Αναστασόπουλος Α., Γκαρά Ε., «Οθωμανικές αντιλήψεις περι εγκλήματος και τιμωρίας», *Μνήμων* 21 (1999), σ. 37-54
- Αρχιμανδρίτου Μ., *Η ανοικτή έκτιση της ποινής. Μορφές ελαστικότητας στη ιδρυματική διαβίωση των κρατουμένων*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000
- Ασημακόπουλος, Μ., & Μεταφάς, Π., «Οι ελληνικές φυλακές τον 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ου. Τα κτίρια και οι μηχανικοί τους», *Τεχνικά Χρόνια* 2 (2008), σ. 1-39.
- Βακαλόπουλος Α., *Ιστορία του νέου ελληνισμού. Ιωάννης Καποδίστριας ή η επώδυνη γένεση του νεοελληνικού κράτους*, τ.Η', Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 1998
- Βισβίζης Ι.Τ., *Η πολιτική δικαιοσύνη κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν μέχρι του Καποδιστρίου*, Παπανικολάου, Αθήνα 1941
- Βισβίζης Ι.Τ., «Η πρώτη εν Ελλάδι εισαγγελική αγόρευσις», *Επετηρίδα Κέντρου Ερεύνης Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου* 5 (1954), σ. 144-149
- Γεωργής Γ.(επιμ.), *Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας. Κριτικές προσεγγίσεις και επιβεβαιώσεις*, Καστανιώτης, Αθήνα 2015
- Γεωργιάδης, Β. , Κουϊτόρος, Κ. , Μπαϊρακτάρη, Μ., «Το Απάνθισμα των Εγκληματικών:Βασικά χαρακτηριστικά της ποινικοποίησης και η σημασία τους», *Pro Justitia* 3 (2020), σ. 237- 253
- Γιαννουκάκου, Α., *Οθωμανικές φυλακές:Το Γεντί Κουλέ*. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Μακεδονία 2019 (διπλωματική εργασία)
- Γκίνης Δ., *Περίγραμμα Ιστορίας του Μεταβυζαντινού Δικαίου*, Γραφείον Δημοσιευμάτων της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1966
- Dakin D., *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, μτφρ. Ξανθόπουλος Αθανάσιος, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1998⁴
- Δασκαλάκης Η. κ.ά., *Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1983

- Δεσποτόπουλος Α.Ι., *Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας και η απελευθέρωση της Ελλάδος*, Αθήνα 1954 (διδακτορική διατριβή)
- Δημακόπουλος Γ., «Ο Κώδιξ των Νόμων της ελληνικής επανάστασης 1822-1828. Η νομοθετική διαδικασία. Τα κείμενα των νόμων», *Επετηρίδα Κέντρου Ερεύνης Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου* 10-11 (1963-1964), σ. 40-234
- Δημακόπουλος Γ., «Ο Κώδιξ των Ψηφισμάτων της Ελληνικής Πολιτείας, Α', 1828-1829», *Επετηρίδα Κέντρου Ερεύνης Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου* 14 (1967), σ. 1-205
- Δημακόπουλος Γ., «Ο Κώδιξ των Ψηφισμάτων της Ελληνικής Πολιτείας, Β', 1829-1832», *Επετηρίδα Κέντρου Ερεύνης Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου* 15 (1972), σ. 39-196
- Διαμαντούρος Ν., *Οι απαρχές της συγκρότησης σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα 1821-1828*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2002
- İnalçık H., *Η Οθωμανική αυτοκρατορία. Η κλασική εποχή, 1300-1600*, μτφρ. Μιχάλης Κοκολάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1995
- Καβύρη Ε., *Ελληνικά δημόσια κτίρια σωφρονισμού 1836-1940*, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα 2022 (διδακτορική διατριβή)
- Κοτζαγεώργης Φ., «Δικαιικός πλουραλισμός στην Οθωμανική αυτοκρατορία; Χριστιανοί στα οθωμανικά και εκκλησιαστικά δικαστήρια πριν το Τανζιμάτ», *Βαλκανικά Σύμμεικτα* 18 (2017), σ. 8-28
- Κούκου Ε., *Ιωάννης Καποδίστριας. Ο άνθρωπος-ο διπλωμάτης 1800-1828*, Πατάκη, Αθήνα 1990⁶
- Κουράκης Ν.Κ., *Η ποινική καταστολή μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος*, Σάκκουλας Α.Ε., Αθήνα 2009⁵
- Κωστής, Κ. Ν., *Μελέται περί φυλακών*, Εκ της τυπογραφείας Ιω. Αγγελοπούλου, Αθήνα 1862
- Λούκος Χ., «Κυβερνήτης Καποδίστριας. Πολιτικό έργο, συναίνεση και αντιδράσεις» στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-200: Η ελληνική επανάσταση 1821-1832. Ο αγώνας για της ανεξαρτησίας και η ίδρυση του ελληνικού κράτους*, τ. Γ', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004, σ. 185-217
- Λούκος Χ., *Ιωάννης Καποδίστριας. Μια απόπειρα ιστορικής βιογραφίας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2022
- Μάμουκας Α.Ζ., *Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος, ήτοι συλλογή των περί την αναγεννωμένην Ελλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων και άλλων επισήμων πράξεων από του 1821 μέχρι τέλους του 1832*, τ. ΙΑ', Εκ του Βασιλικού Τυπογραφείου, Αθήνα 1852
- Μάουερ Γ.Λ., *Ο ελληνικός λαός. Δημόσιο, Ιδιωτικό και Εκκλησιαστικό δίκαιο από την έναρξη του αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834*, Χαϊδελέβεργη 1835, μτφρ. Όλγα Ρομπάκη, Αφοι Τολίδη, Αθήνα 1976

- Μαργαρίτης Λ., Παρασκευόπουλος Ν.Α. (επιμ.), *Σωφρονιστικός κώδιξ και άλλες πηγές σωφρονιστικού δικαίου*, Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1985.
- Πανταζόπουλος Ν.Ι., «Οι θεμελιωταί του νεοελληνικού δικαίου. Ο Γενατάς και η οργάνωσις της δικαιοσύνης επί Καποδιστρίου», *Αθήνα* 53 (1949), σ. 297-318
- Πανταζόπουλος Ν.Ι., *Η δικαιοδοτική πολιτική κατά την Επανάσταση και την Καποδιστριακή περίοδο (1821-1832). Απόπειρες υποκαταστάσεως της δικαστικής εξουσίας από την εκτελεστική. Ανάτυπον*, Θεσσαλονίκη 1978
- Παπαρήγα-Αρτεμιάδη Λ., Αρναούτογλου Η., Χατζάκης Γ., *Περίγραμμα Ιστορίας του Μεταβυζαντινού Δικαίου: τα ελληνικά κείμενα*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2011
- Παπαρήγα-Αρτεμιάδη Λ., «Κριτικές παρατηρήσεις για τη νομική θεμελίωση του νέου ελληνικού κράτους. Με βάση ανέκδοτο υπόμνημα προς τον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (12.11.1829)», *Επετηρίδα Κέντρου Ερεύνης Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου* 44 (2012-2013), σ. 277-403
- Πεταλάς Ν.Α., *Μελέτη περί μεταρρυθμίσεως των φυλακών του ελληνικού κράτους και περί του αρμόζοντος σωφρονιστικού συστήματος εν Ελλάδι*, Εθνικό τυπογραφείο, Αθήνα 1906
- Πιτσάκης Κ., «Το Δίκαιο. Βυζαντινή παράδοση και εκκλησιαστική ανανέωση», στο: Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του νέου ελληνισμού, 1770-2000 : Η οθωμανική κυριαρχία, 1770-1821: Διαφωτισμός- Ιστορία της παιδείας- Θεσμοί και δίκαιο*, τ. Β', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003
- Σβώλος Α., *Τα Ελληνικά Συντάγματα 1822-1952*, Στοχαστής, Αθήνα 1972
- Σειρηνίδου Β., «Εις την δικαιοσύνην της Σεβαστής Διοικήσεως προστρέχων: δικαστικοί θεσμοί και κοινωνία στην επαναστατημένη Ελλάδα», στο Α. Παπαδιά-Λάλα κ.ά. (επιμ.), *Ο νέος ελληνισμός. Οι κόσμοι του και ο κόσμος: αφιέρωμα στην Όλγα Κατσιαρδή-Hering*, Ευρασία, Αθήνα 2021, σ. 141-142
- Σειρηνίδου Β., «Αστυνομία και αστυνόμοι στην επαναστατημένη Ελλάδα» στο Δημήτρης Δημητρόπουλος, Βαγγέλης Καραμανωλάκης (επιμ.), *Μηχανισμοί ελέγχου και πειθάρχησης, 19ος-20ος αιώνας*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2022, σ. 31-62
- Σειρηνίδου Β., «Από τον εξισασμό στην ποινή: διαπροσωπικές συγκρούσεις και δικαιικές πρακτικές στον ελληνικό χώρο στο μεταίχμιο της νεότερης εποχής (18ος – πρώτο μισό 19ου αιώνα)»
- Σειρηνίδου Β., *Στα χρόνια της βίας: έγκλημα, κοινωνία και οι απαρχές των ποινικών και κατασταλτικών θεσμών στον ελληνικό χώρο, 1822-1827*, Θεμέλιο, Αθήνα, υπό έκδοση.
- Σερεμέτης Δ.Γ., *Η δικαιοσύνη επί Καποδίστρια*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη 1959

- Σερεμέτης Δ.Γ., *Ο Χρ. Κλονάρης (1788-1849) και η συμβολή του εις την αναγέννησιν της Δικαιοσύνης*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1966
- Τουρτόγλου, Μ., «Αι φυλακαί επί Καποδίστρια», *Επετηρίδα Κέντρου Ερεύνης Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου* 5 (1954), σ. 150-164
- Τουρτόγλου Μ.Α., «Ο Διοργανισμός των Δικαστηρίων και η Πολιτική και Εγκληματική Διαδικασία του 1830. Κριτικά παρατηρήσεις Αλ. Πάλμα-Απαντήσεις Ι. Γενατά», *Επετηρίδα Κέντρου Ερεύνης Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου* 8 (1958), σ. 1-102
- Τουρτόγλου Μ.Α., «Τα πρώτα εν Ελλάδι ακυρωτικά δικαστήρια», *Επετηρίδα Κέντρου Ερεύνης Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου* 10-11 (1963-1964), σ. 1-39
- Τουρτόγλου, Μ. Α., «Περί της ποινικής Δικαιοσύνης επί Τουρκοκρατίας και μετ' αυτήν μέχρι και του Καποδιστρίου. Βυζαντιναί τινές επιδράσεις επί το εφαρμοσθέν δίκαιον», *Επετηρίδα Κέντρου Ερεύνης Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου* 15 (1968), σ. 1-37
- Τουρτόγλου Μ.Α., «Η δικαιοσύνη εις την Μάνην επί Καποδίστρια», *Επετηρίδα Κέντρου Ερεύνης Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου* 23 (1976), σ. 19-37
- Φιλίππιδης Τ.Γ., *Η ποινική νομοθεσία κατά την εθνεγερσίαν*, Θεσσαλονίκη 1974
- Φουκώ Μ., Εξουσία, γνώση και ηθική, μτφρ. Ζαρίκας Ζήσης, Ύψιλον, Αθήνα 1987
- Φουκώ Μ., *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, μτφρ. Κ. Χατζηδήμου & Ι. Ράλλη, Ράππα, Αθήνα 1989

Ξενόγλωσση

- Anastassopoulos A., «Non Muslims and Ottoman Justice(s)?», στο J. Duindam κ.ά. (επιμ.), *Law and Empires: Ideas, Practices, Actors*, Brill Publishers, Λάιντεν 2013, σ. 275-292.
- Ancel M., «The Collection of European Penal Codes and the Study of Comparative Law», *University of Pennsylvania Law Review* 106 (1958), σ. 329- 384
- Antoniou D., *La justice pénale en Grèce sous la monarchie absolue (1833-1843)*, L' École de hautes études en sciences sociales, Παρίσι 2016 (διδακτορική διατριβή)
- Brown H.G., «From Organic Society to Security State: The War on Brigandage in France, 1797-1802», *The Journal of Modern History* 69 (1997), σ. 661- 695
- Burkhardt M. (επιμ.), *History of forensic medicine*, Lehmanns Media, Βερολίνο 2017
- Coqgel M., Ergene B., Etkes H., Miceli T.J., «Crime and Punishment in Ottoman Times», *Journal of Interdisciplinary History* 3 (2013), σ. 353–376
- Dinges M, «The Uses of Justice as a Form of Social Control in Early Modern Europe», στο H. Roodenburg, P. Spierenburg (επιμ.), *Social Control in Europe: Volume 1, 1500-1800*, The Ohio State University Press, Οχάιο 2004, σ. 159-175

- Doxiadis E., «Standing in Their Place: The Exclusion of Women from the Judicial System in the First Decades of the Modern Greek State, 1821-1850», *Journal of Modern Greek Studies* 25 (2007), σ. 75-97.
- Emsley C., *Crime, Police and Penal Policy: European Experiences 1750-1940*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2007
- Garland D., *Punishment and Modern Society. A study in social theory*, Oxford University Press, Οξφόρδη 1990
- Garland D., «Sociological Perspectives on Punishment», *Crime and Justice* 14 (1991), σ. 115-165
- Goldsmith L., «History from the inside out: Prison Life in Nineteenth-Century Massachusetts», *Journal of Social History* 31 (1997), σ. 109-125
- Ignatieff M., *A Just Measure of Pain: The Penitentiary in the Industrian Revolution, 1750-1850*, Pantheon Books, Νέα Υόρκη 1978
- Innes J., Styles J., «The Crime Wave: Recent Writing on Crime and Criminal Justice in Eighteenth Century England», *Journal of British Studies* 25 (1986), σ. 380-435.
- Kermeli E., «The Right to Choice: Ottoman Justice vis a vis Ecclesiastical and Communal Justice in the Balkans, 17th-19th Centuries», στο A. Christmann, R. Gleave (επιμ.), *Studies in Islamic Law: A Festschrift for Colin Imber*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2007, σ. 165-210
- O'Brien P., *The Promise of Punishment. Prisons in Nineteenth-Century France*, Princeton University Press, Πρίστον 1982
- Peters R., *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-First Century*, Cambridge University Press, Κάιμπριτζ 2009
- Rousseaux X.-Levy R., «Etats, justice pénale et histoire : bilan et perspectives», *Droit et Société* 20-21 (1992), σ. 249-279
- Schull, K. F., *Prisons in the Late Ottoman Empire. Microsms of modernity*. Edinburgh University Press, Εδιμβούργο 2014
- Shahar I., «Legal Pluralism and the Study of Shari'a Courts», *Islamic Law and Society* 15 (2008), σ. 112-141.
- Spierenburg P., *The Spectacle of Suffering: Executions and the Evolution of Repression: From a Preindustrial Metropolis to the European Experience*, Cambridge University Press, Κάιμπριτζ 1984
- Spierenburg P., «Punishment, Power, and History: Foucault and Elias», *Social Science History* 28 (2004), σ. 607-636
- Spierenburg P., *The Prison Experience. Disciplinary Institutions and their Inmates in Early Modern Europe*, Amsterdam University Press, Άμστερνταμ 2007

-Zacharie C., *The Code d'instruction criminelle 1808*, 2008 στο <<https://www.napoleon.org/en/history-of-the-two-empires/articles/the-code-dinstruction-criminelle-1808/>> (τελευταία ημερομηνία πρόσβασης 15.6.2024).

-Zarinebaf, F., *Crime and punishment in Istanbul 1700-1800*. University of California Press, Μπέρκλεϊ 2010

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει την ιστορική διαδικασία συγκρότησης ενός ενιαίου ποινικού συστήματος στα χρόνια της διακυβέρνησης του Ιωάννη Καποδίστρια (1828-1832) στο υπό διαμόρφωση νεοελληνικό κράτος. Καθώς η περίοδος αυτή αποτελεί μια μεταβατική περίοδο, από την επαναστατική οργάνωση προς τη διαμόρφωση ενός αναγνωρισμένου νεωτερικού εθνικού κράτους, κρίνεται γόνιμη για την ανίχνευση της «πρώτης» στιγμής στην οποία διαμορφώνονται οι διαδικασίες για τη συγκρότηση ενός ενιαίου ποινικού συστήματος στη νέα γεωγραφική επικράτεια. Στην έρευνα δίνεται έμφαση στο ζήτημα της φυλακής ως παράδειγμα που συμπυκνώνει τις νέες ποινικές λογικές της εποχής. Αντλώντας από τη διεθνή ιστοριογραφία για τη συγκρότηση των ποινικών συστημάτων και την εμφάνιση της φυλακής στο πλαίσιο αυτό, η εργασία επιχειρεί να εξετάσει πώς οι νέες ποινικές λογικές της διεθνούς πολιτικής σκηνής εντοπίζονται στο ποινικό πρόγραμμα της κυβέρνησης του Καποδίστρια. Επίσης, συνομιλεί με τη θεωρία των νομικών επιστημόνων για την έννοια του συστήματος σύμφωνα με την οποία το ποινικό σύστημα αποτελείται από τα δικαιοδοτικά και ανακριτικά όργανα, την εισαγγελία, την αστυνομία και τη σωφρονιστική υπηρεσία. Στόχος είναι να διερευνήσει αν και με ποιους τρόπους η έννοια του συστήματος βρίσκει εφαρμογή στο ποινικό πρόγραμμα που σχεδιάστηκε την τετραετία αυτή.

Στο πρώτο κεφάλαιο πραγματοποιείται μια σύντομη ιστορική αναδρομή στο ζήτημα της συγκρότησης ποινικών συστημάτων κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα. Καταρχήν αποτυπώνεται συνοπτικά το ιστοριογραφικό πεδίο που ευνόησε τη μελέτη αυτή, ενώ στη συνέχεια γίνεται αναφορά στις νέες ποινικές λογικές που αποκρυσταλλώθηκαν: ανάπτυξη επαγγελματικών γραφειοκρατικών θεσμών για την απονομή δικαιοσύνης, ποινική κωδικοποίηση, αντικατάσταση της σωματικής τιμωρίας με δημόσιο χαρακτήρα από την τιμωρία του εγκλεισμού στη φυλακή, επιβολή ποινής για παραδειγματισμό και σωφρονισμό. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο ζήτημα της φυλακής μέσα από την εξέταση της μη γραμμικής διαδικασίας διαμόρφωσης του χώρου της νέας ποινικής φυλακής και της καθιέρωσής της ως επιβαλλόμενης ποινής. Η φυλακή εξετάζεται τόσο στον ευρωπαϊκό και αμερικανικό χώρο όσο και στον χώρο της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ξεχωριστή αναφορά γίνεται στα όσα γνωρίζουμε για τη φυλακή στον ελλαδικό χώρο στα χρόνια της επανάστασης προκειμένου να προχωρήσουμε στο δεύτερο κεφάλαιο το οποίο εξετάζει τα μέτρα που έλαβε το κυβερνητικό επιτελείο του Καποδίστρια. Το βασικό πρωτογενές υλικό της έρευνας είναι τα ψηφίσματα της περιόδου 1828-1832 στα οποία πραγματοποιείται μια αναλυτική καταγραφή και ανάλυση. Συγκεκριμένα εξετάζονται οι διοργανισμοί των δικαστηρίων, οι οποίοι διαμόρφωσαν τον δικαστικό χάρτη, οι εγκληματικές διαδικασίες, που αποτελούν ένα είδος ποινικής δικονομίας, το νομοσχέδιο για την οργάνωση του αστυνομικού θεσμού και το νομοσχέδιο για τη

δημιουργία και τη μεταρρύθμιση των φυλακών. Το αρχειακό υλικό αποτελείται από κανονιστικά κείμενα, επομένως η ματιά της έρευνας είναι μια ματιά «από τα πάνω» που εστιάζει στη συγκρότηση των θεσμικών μέσων για την απόδοση ποινικής δικαιοσύνης. Στο κεφάλαιο αξιοποιούνται επίσης κείμενα των δύο υπουργών δικαιοσύνης, του Ιωάννη Γενατά και του Χριστόδουλου Κλονάρη, καθώς και αναφορές από λειτουργούς της δικαιοσύνης προκειμένου να διερευνήσουμε πώς οι λόγοι τους επενδύουν ιδεολογικά τους νέους θεσμούς. Το τελευταίο κεφάλαιο επιστρέφει στο παράδειγμα της φυλακής επιχειρώντας να φωτίσει την υλική πραγματικότητα της φυλακής αναζητώντας τα υποκείμενα της φυλακής, τους τόπους φυλάκισης και τα προβλήματα καθημερινής λειτουργίας των χώρων αυτών. Οι πρωτογενείς πηγές στο τρίτο κεφάλαιο είναι δικαστικές αποφάσεις που ορίζουν την ποινή της φυλάκισης, εκθέσεις και σπαράγματα της αλληλογραφίας της Γραμματείας Δικαίου με κατά τόπους διοικητές του κράτους. Τέλος, γίνεται αναφορά στο «Διάταγμα περί σωφρονιστικής φυλακής» της βαυαρικής μοναρχίας (1836).

Η εργασία φιλοδοξεί να συμβάλλει στην έρευνα ανανεώνοντας την εξέταση της καποδιστριακής περιόδου. Μέσα από την έμφαση στην ιστορική διαδικασία μετασχηματισμού και στην αποτύπωση στιγμών και κόσμων λειτουργίας του νέου ποινικού προγράμματος σκοπός είναι να απαγκιστρωθεί η έρευνα από διχοτομικές προσεγγίσεις απόδειξης ή απόρριψης των επιτυχημένων ή αποτυχημένων εκσυγχρονιστικών φιλοδοξιών της νέας κυβέρνησης. Εν αντιθέσει στοχεύει σε μια συστηματική καταγραφή των σχεδίων της περιόδου την οποία επενδύει με ένα θεωρητικό πλαίσιο εργαλείων και εννοιών που συνομιλούν με τη διεθνή βιβλιογραφία ως προς τη σχέση ποινικής δικαιοσύνης και κρατικής εξουσίας στο πέρασμα από την πρώιμη νεότερη στη νεότερη περίοδο. Ακόμη, η έρευνα επιχειρεί να φωτίσει το ζήτημα της φυλακής για τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο και να συνομιλήσει με τις τελευταίες έρευνες για τη φυλακή στα προγενέστερα χρόνια της Επανάστασης και στα μεταγενέστερα της βαυαρικής και οθωνικής περιόδου. Έτσι, μέσα από διαφορετικές μελέτες καθίσταται εφικτή η διαμορφώση ενός ιστορικού συνεχούς στις γνώσεις μας για το ποινικό σύστημα και τη φυλακή στον ελληνικό χώρο κατά τον 19ο αιώνα. Τέλος, πειραματίζεται με την προσέγγιση της φυλακής «εκ των έσω» προτρέποντας για την επέκταση της έρευνας αυτής σε διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές του νέου κράτους.

Summary

This thesis examines the historical process of the establishment of a unified criminal system during the years of the government of Ioannis Kapodistrias (1828-1832) in the newly formed Greek state. As this period constitutes a transitional period, from revolutionary organisation to the formation of a recognised modern nation-state, it seems fruitful for tracing the 'first' moment when the procedures for the constitution of a unified penal system in the new geographical territory are formed. The research emphasizes the issue of the prison as an example that encapsulates the new penal logics of the period. Drawing on the international historiography on the constitution of penal systems and the emergence of the prison in this context, the paper seeks to examine how the new penal logics of the international political scene are traced in the penal programme of Kapodistria's government. It also engages in conversation with legal scholars' theory of the concept of the system according to which the criminal system consists of the judicial and investigative organs, the prosecution, the police and the prison service. The aim is to investigate whether and in what ways the system concept finds application in the criminal justice programme designed in this four-year period.

The first chapter provides a brief historical review of the question of the constitution of penal systems in the 18th and 19th centuries. First, the historiographical field that favoured this study is briefly outlined, followed by a discussion of the new penal logics that crystallised: the development of professional bureaucratic institutions for the administration of justice, penal codification, the replacement of corporal punishment with public punishment by the punishment of confinement in prison, and the imposition of punishment for exemplary and rehabilitation purposes. The issue of prison is addressed through an examination of the non-linear process of shaping the space of the new criminal prison and the establishment of prison as an imposed punishment. The prison is examined both in the European and American realm and in the realm of the Ottoman Empire. Special reference is made to what we know about prison in Greece during the years of the revolution in order to move on to the second chapter which examines the measures taken by the government staff of Kapodistrias. The main primary material of the research is the resolutions of the period 1828-1832 in which a detailed recording and analysis is carried out. Specifically, it examines the organization of the courts, which shaped the judicial charter, the criminal proceedings, which constitute a kind of criminal procedure, the bill on the organization of the police institution and the bill on the creation and reform of prisons. The archival material consists of normative texts, so the research view is a "top-down" look that focuses on the constitution of the institutional means for delivering criminal justice. The chapter also draws on texts by the two ministers of justice, Ioannis

Genatas and Christodoulos Klonaris, as well as quotes from justice officials to explore how their discourses ideologically invest the new institutions. The final chapter returns to the prison paradigm in an attempt to illuminate the material reality of the prison by looking at the subjects of the prison, the places of imprisonment and the issues of the daily functioning of these spaces. The primary sources in chapter three are court decisions defining the sentence of imprisonment, reports and fragments of correspondence between the Ministry of Law and local state governors. Finally, reference is made to the Bavarian monarchy's 'Ordinance on the Prison Penitentiary' (1833-1843).

The paper aspires to contribute to research by renewing the examination of the Kapodistrian period. Through the emphasis on the historical process of transformation and the mapping of moments and worlds of operation of the new penal programme, the aim is to disentangle the research from dichotomous approaches of proving or rejecting the new government's successful or unsuccessful modernising ambitions. Instead, it aims to provide a systematic account of the period's projects which it invests with a theoretical framework of tools and concepts that are in conversation with the international literature on the relationship between criminal justice and state power in the transition from the early modern to the modern period. Furthermore, the research attempts to shed light on the issue of prison for this particular historical period and to converse with the latest research on prison in the earlier years of the revolution and in the subsequent years of Bavarian and Otto rule. Thus, through different studies it becomes possible to form a historical continuum in our knowledge of the penal system and the prison in Greece in the 19th century. Finally, it experiments with an 'inside-out' approach to the prison, urging the extension of this research to different geographical areas of the new state.

Παράρτημα

1. Αποδελτίωση Επετηρίδων Κέντρου Ερεύνης Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου ως προς τις μελέτες και το αρχειακό υλικό που αφορούν στη διαμόρφωση του συστήματος απονομής δικαιοσύνης κατά την καποδιστριακή περίοδο.

Τόμος*	Χρονολογία έκδοσης	Μελέτη	Σελίδες	Πηγές που περιλαμβάνονται στις μελέτες
1	1948	-		
2	1949	-		
3	1950	Βισβίζης Ι.Τ., Νομικά τινά έθιμα των νήσων Σπετσών, Ύδρας, Πόρου και Σαλαμίνας	σ.8-17	Εγκύκλιος του Προέδρου του Πρωτόκλητου Δικαστηρίου Δυτικών Σποράδων έτους 1829, σ.9-10
4	1951	-		
5	1954	Βισβίζης Ι.Τ., Η πρώτη εν Ελλάδι εισαγγελική αγόρευσις Νομικά έγγραφα επί της Δικαιοσύνης Γραμματείας Καποδιστριακής εποχής	σ.144-149 σ.97-122	Λόγος εισόδιος Χρ. Κλονάρη (27.11.1829), σ. 145-149 Γνωμοδότηση Υπουργού Δικαιοσύνης Ι.Γενατά έτους 1831, σ.97-118 Εγκύκλιος Υπουργείου Δικαιοσύνης έτους 1833,σ.118-122
		Τουρτόγλου Μ.Α., Αι φυλακαί επί Καποδίστρια	σ.150-164	Επιστολή του Έκτακτου Επιτρόπου Δυτικών Σποράδων στον Πρόεδρο του Πρωτόκλητου Δικαστηρίου Δυτικών Σποράδων έτους 1829, σ.154 Απαντήσεις Γραμματείας Δικαίου προς Προέδρους Δικαστηρίων και Διοικητές έτους 1831, σ.154-155 Αναφορές δημοσίου συνηγόρου Γ.Α.Ράλλη ετών 1830-1831,σ. 157-158
6	1955	-		
7	1957	-		
8	1958	Τουρτόγλου Μ.Α., Ο Διοργανισμός των Δικαστηρίων και η Πολιτική και Εγκληματική Διαδικασία του	σ.1-102	Παρατηρήσεις Αλ. Πάλμα και απαντήσεις Ι. Γενατά, σ. 8-102

		1830. Κριτικάί παρατηρήσεις Αλ. Πάλμα-Απαντήσεις Ι. Γενατά		
9	1962			
10-11	(1963-1964) 1966	Τουρτόγλου Μ.Α., Τα πρώτα εν Ελλάδι ακυρωτικά δικαστήρια	σ.1-39	Έγγραφο Ανωτάτου Δικαστηρίου έτους 1831, σ.13-15 Επιστολή Χρ. Κλονάρη έτους 1829, σ.15-17 Έγγραφα Ανωτάτου Δικαστηρίου Άργους έτους 1830,σ.17-19 Κατάλογοι προτεινόμενων δικαστών έτους 1830, σ.19-26 Παρατηρήσεις Ι. Γενατά για την ακυρωτική εξουσία, σ.26 Έκθεση Υπουργείου Δικαιοσύνης έτους 1830, σ.26-30 Έκθεση Υπουργείου Δικαιοσύνης έτους 1831,σ.30-36 Δικαστικές αποφάσεις Ανωτάτου Δικαστηρίου Άργους έτους 1830,σ.37-38 Έγγραφο Ανωτάτου Δικαστηρίου έτους 1831, σ.38-39
		Δημακόπουλος Γ., Ο Κώδιξ των Νόμων της ελληνικής επανάστασεως 1822-1828. Η νομοθετική διαδικασία. Τα κείμενα των νόμων	σ.40- 234	
12	(1965)1968	-		
13	(1966)1969			
14	(1967)1970	Δημακόπουλος Γ., Ο Κώδιξ των Ψηφισμάτων της Ελληνικής Πολιτείας, Α', 1828-1829	σ.1-205	
15	(1968) 1972	Τουρτόγλου Μ.Α., Περί της ποινικής δικαιοσύνης επί Τουρκοκρατίας	σ.1-37	Έγγραφα δικαστικά από Γ.Α.Κ. που αφορούν στη Μύκονο, Νάξο, Πάρο, Κίμωλο, σ. 29-37

		και μετ' αυτήν μέχρι και του Καποδιστρίου Δημακόπουλος Γ., Ο Κώδιξ των Ψηφισμάτων της Ελληνικής Πολιτείας, Β', 1829-1832	σ.39- 196	
16-17	(1969-1970) 1972	-		
18	(1971) 1973	Δρακάκη Α., Πρωτότυποι νομικοί θεσμοί εις την οικιζόμενην Ερμούπολιν (1821-1830)	σ.169- 222	
19	(1972) 1974	-		
20-21	(1973-1974) 1976	Θεμέλη- Κατηφόρη Δ., Οι αποφάσεις του Θαλάσσιου Δικαστηρίου 1828-1829	σ.25- 477	Δικαστικές αποφάσεις Θαλασσίου Δικαστηρίου Αίγινας ετών 1828-1829, σ.61-454
22	(1975) 1977	-		
23	(1976) 1978	Τουρτόγλου Μ.Α., Η δικαιοσύνη εις την Μάνην επί Καποδίστρια	σ.19-37	Εκθέσεις Γραμματείας Δικαίου έτους 1829- 1831,σ.32-37 Εγγραφο Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου Άνδρου έτους 1830,σ.30-31 Αναφορά Πρωτόκλητου Δικαστηρίου Δυτικής Λακωνίας έτους 1829,σ.32
24-26	(1977-1979) 1982	-		
27-28	(1980-1981) 1985	Κανίνια Σπ., Η δικαιοσύνη στο Μεσολόγγι (1821- 1826)	σ.259- 295	
29-30	(1982-1983) 1990	Ροδολάκη Γ., Η αποδοχή του γαλλικού εμπορικού κώδικα Τουρτόγλου Μ.Α., Η επίδραση της	σ.37-48 σ.49-59	

		Γαλλικής Επανάστασης στην Ελληνική ποινική νομοθεσία κατά την Επανάσταση και την Καποδιστριακή περίοδο		
31	1995	Τουρτόγλου Μ.Α., Παρατηρήσεις επί της απονομής δικαιοσύνης κατά τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια. Το παράδειγμα της διαφοράς μεταξύ Μοσχούς συζ.Αποστ. Γρυπάρη και Αικατερίνης Ι. Μπάου	σ.51- 150	
32	1996			
33	1997	-		
34	1998	Αντωνιάδης Ξ.Α., Οι πρώτες μετεπαναστατικές αποφάσεις του Ειρηνοδικείου Σκύρου	σ.179- 235	
(1)	1999	-		
35	2001	Τουρτόγλου Μ.Α., Το βυζαντινό δίκαιο και η επίδρασή του στο ποινικό δίκαιο των μετεπαναστατικών χρόνων	σ.7-14	
36	2002	-		
36 (2)	2002	-		
36 (3)	2002	-		
37	2003	-		
37 (4)	2003			
37 (5)	2004	-		

38	2004			
38 (6)	2005	-		
39	2005	-		
39 (7)	2006	-		
40	2007	-		
40 (8)	2007	-		
41	2008			
41 (19)	2008	Δημακοπούλου Χ., Η πορεία προς τη σύνταξη ελληνικού αστικού κώδικα. Η περίοδος των αναζητήσεων 1822-1891. Συμβολή εις την ιστορίαν του νεοελληνικού δικαίου	σ.1-131	
42	2010			
42 (10)	2011	-		
42 (11)	2011	-		
43	2011	-		
44	2012-2013	Παπαρήγα-Αρτεμιάδη Λ., Κριτικές παρατηρήσεις για τη νομική θεμελίωση του νέου ελληνικού κράτους. Με βάση ανέκδοτο υπόμνημα προς τον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (12.11.1829)	σ.277-403	Παράρτημα έξι εγγράφων από Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, από Γ.ΑΚ. Αρχείο περιόδου Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια. Γενική Γραμματεία, από Ε.Β.Ε. Υπουργείον Δικαίου
44 (12)	2012-2013	-		
45	2014-2015	-		
45 (13)	2015	-		
46	2016	-		

*Από τον τόμο 34 κ.εξ. σε παρένθεση τίθενται οι αριθμοί των παραρτημάτων, μιας παράλληλης έκδοσης των επετηρίδων με μονογραφίες για θέματα της ιστορίας του ελληνικού δικαίου. Η αποδελτίωση για τους τόμους 1-30 έγινε με τη βοήθεια του «Ευρετηρίου των τόμων 1-30 της Επετηρίδος» το οποίο περιλαμβάνεται στον τόμο 31, σ.XI-XLVI. Για τους τόμους 31-46 και τα παραρτήματα των τόμων ελέγχθηκαν τα περιεχόμενά τους.

2. Σχέδιο για τη μεταρρύθμιση της φυλακής που αποστέλλεται από τον διοικητή Τριπολιτσάς & Λεονταρίου.

Temporary Printing Window

<http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=tab02&id=3370...>

